

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

**ŞIRNAK'TA AŞİRETLERİN SOSYO-POLİTİK DAVRANIŞLARI:
KURUMSALCI BİR PERSPEKTİF**

Hazırlayan
Hamza YAMAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ

ŞIRNAK, 2021

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

**ŞIRNAK'TA AŞİRETLERİN SOSYO-POLİTİK DAVRANIŞLARI:
KURUMSALCI BİR PERSPEKTİF**

Hazırlayan
Hamza YAMAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ

ŞIRNAK, 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Hamza YAMAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Şırnak'ta Aşiretlerin Sosyo-Politik Davranışları: Kurumsalcı Bir Perspektif” adlı Yüksek Lisans tezi Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Hamza YAMAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ

Siyaset Ekonomisi Anabilim Dalı Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Çelik

ÖNSÖZ

Yüksek lisans ders ve tez süreci boyunca her zaman iletişimde olduğum, bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ 'ye özel olarak teşekkürlerimi borç bilirim. Yüksek lisans deneyimim boyunca bana karşı her zaman pozitif tutumuyla teşvik edici tavırlar takınan değerli Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ'ye müteşekkirim. Alan araştırması bölümü için fikir ve tavsiyeleriyle tezime katkı sağlayan değerli Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÇELİK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZCAN ELÇİ'ye teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde en büyük emek sahibi olan ve okul hayatım boyunca bana destek olup verdiğim kararları destekleyen rahmetli babam Mahmut YAMAN başta olmak üzere, hep yanımda olan ağabeyim Kadri YAMAN'a ve tüm aileme daimî sevgi ile saygılarımı sunarım.

Yüksek lisans deneyimim boyunca teşvik edici ve destekleyici tutumlarıyla bana yardımcı olan kıymetli arkadaşım Öğr. Gör. Yusuf AVAR'a ve yüksek lisans eğitimi boyunca birlikte hareket ettiğimiz sınıf arkadaşım Remzi ERİN'e, teşekkür ederim. Son olarak tezimin alan araştırmasında amaca ulaşmam için değerli bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan bütün kıymetli katılımcılara ve beni onlara yönlendirenlere saygılarımı sunar ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Hamza YAMAN

ŞIRNAK'TA AŞİRETLERİN SOSYO-POLİTİK DAVRANIŞLARI: KURUMSALCI BİR PERSPEKTİF

Yazar: Hamza YAMAN

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Ekonomisi Anabilim

Dalı, Yüksek Lisans, Kasım/2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ

ÖZET

Bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları grup veya toplulukları inceleyen sosyal bilimler, birey-toplum ilişkisini anlamaya çalışmaktadır. Sosyal bilimlerde genellikle bir fikir birliğinden bahsetmek zordur. Çünkü toplumsal yaşamda bireyler, doğaları gereği öncelikle öznel (subjektif) yargılara sahiptir. Diğer yandan sosyal bilimlerde değer yargılarının olduğu da bilinen bir gerçektir. Böyle bir ortamda yapılan bir araştırmada, araştırmanın her yönüyle anlaşılması ve faydalı sonuçlara ulaşılması için araştırmacının olabildiğince tarafsızlığını koruyarak toplum-birey ilişkisini incelemesi gerekmektedir. Yine bu araştırmalarda toplumsal olanın daha iyi açıklanması için bazı toplulukların sahip olduğu “birey davranışlarını mobilize etme” kabiliyeti her yönüyle irdelenmelidir.

Türkiye’de nüfusun belli bir kısmını oluşturan aşiretler hem sahip oldukları yapısal özellikleri hem de bireyleri mobilize etme kapasiteleri sebebiyle günümüzde önemlerini korumaya devam etmektedirler. Bu özelliklere sahip olan aşiret, aynı zamanda enformel kurallarla örülü bir sosyal kurumdur. Bu bağlamda bir sosyal kurum olarak aşiret, literatürde daha fazla çalışılmalıdır. Bu çalışmanın amacı kuramsal çerçeve ve aşiretlerin tarihsel gelişimlerinden yola çıkarak Şırnak’taki aşiretleri ve sosyal bir kurum olarak bu aşiretlerin sosyo-politik davranışlarını öğrenmektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda bölgedeki aşiretleri kapsayan bir alan araştırması ile aşiret enformel kurallarının, birey davranışını nasıl kanalize ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda hem katılımcılardan elde edilen bulgular hem de literatürdeki bilgiler eşliğinde çıkarım, öngörü ve beklentilere yer verilmiştir. Ayrıca sahip oldukları kurumsal fonksiyonlarla aşiretlerin gelecekteki statülerinin ne olacağı hakkında öngörülere ve analizlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar, Enformel Kurallar, Aşiret, Siyasal Davranış, Birey

**SOCIO-POLITICAL BEHAVIOR OF TRIBES IN ŞIRNAK: AN
INSTITUTIONALIST PERSPECTIVE**

Author: Hamza YAMAN

**Şırnak University, Graduate Education Institute, The Department Of Political
Economy, Master, November/2021**

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Hayati ÜNLÜ

ABSTRACT

Social sciences, which studies the groups or communities formed by individuals coming together, try to understand the individual-society relationship. In the social sciences, it is often difficult to talk about a consensus. Because in social life, individuals, by their nature, have primarily subjective (subjective) judgments. On the other hand, it is a well-known fact that there are value judgments in the social sciences. In a study conducted in such an environment, in order to understand all aspects of the research and achieve useful results, the researcher should study the relationship between society and the individual, while maintaining as much impartiality as possible. Again, in these studies, in order to better explain what is social, the ability of some communities to “mobilize individual behavior” should be examined in all aspects.

The tribes, which constitute a certain part of the population in Turkey, continue to maintain their importance today due to both the structural features they have and their capacity to mobilize individuals. The tribe, which has these characteristics, is also a social institution that is knitted by informal rules. In this regard, the tribe as a social institution should be studied more in the literature. The aim of this study is to learn the tribes in Şırnak based on the theoretical framework and the historical developments of the tribes and the socio-political behavior of these tribes as a social institution. For the purpose of the study, an area study covering the tribes in the region was conducted to determine how tribal informal rules channel individual behavior. At the end of the study, both the findings obtained from the participants and the inferences, predictions and expectations accompanied by the information in the literature were included. In addition, predictions and analyses about what the future status of the tribes will be are given with the institutional functions they have.

Keywords: Institutions, Informal Rules, Tribal, Political Behavior, Individual

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	iv
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. KURUMUN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	4
1.1.1. Formel Kurumlar	7
1.1.2. Enformel Kurumlar	8
1.1.3. Kurumun Grup ile Örgütten Farkı	9
1.1.4. Kurumların Fonksiyonları	11
1.1.5. Kurumların Evrenselliği	13
1.1.6. Kurumsal Oluşum ve Gelişim	14
1.1.7. Kurumsal Değişim	15
1.2. KURUMSALLAŞMA.....	16
1.2.1. Siyasal Kurumsallaşma	19
1.2.1.1. Huntington 'un Kurumsallaşma Teorisi ve Ölçütleri	20
1.3. KURUMSALCILIK: KLASİK VE YENİ.....	22
1.4. AŞİRET KAVRAMI VE TANIMI	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. AŞİRETLERDE TARİHSEL ARKA PLAN VE KURUMSAL HAREKETLER	33
2.1. OSMANLI'YA BÜTÜNCÜL BAKIŞ	33
2.1.1. Osmanlı'da Kürt Aşiretleri	36
2.1.2. Kürt Emirlikleri (Beylik).....	37
2.1.3. Hamidiye Aşiret Alayları	40

2.1.4. Emirlikten Aşirete Dönüşüm	42
2.1.5. Aşiret ve İskân Siyaseti	45
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE AŞİRETLERDE GÖRÜLEN SİYASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER	47
2.2.1. Genç Cumhuriyet Dönemi'nde Aşiretler	47
2.2.2. Demokrat Parti Dönemi Aşiret	50
2.2.3. Koalisyon Hükümetlerden Günümüze: Aşiret-Seçim-Tercih	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL BİR KURUM OLARAK AŞİRET VE ŞIRNAK'TA AŞİRETLER.....	57
3.1. AŞİRETLERİN KURUMSAL FONKSİYONLARI	57
3.1.1. Liderlik	57
3.1.2. Mirlik.....	58
3.1.3. Güvenlik	59
3.1.4. Evlilik ve Akrabalık	60
3.1.5. Din.....	61
3.1.6. Misafirhane (Divanhane).....	63
3.1.7. Kan Davası	64
3.1.8. Köy Odası.....	64
3.2. ŞIRNAK'TA AŞİRETLER	66
3.2.1. Jirîkî Aşireti	68
3.2.2. Goyan (Goyî) Aşireti	68
3.2.3. Tayan Aşireti	69
3.2.4. Sipertî Aşireti.....	70
3.2.5. Duderan (Dawıdfyan) Aşireti	70
3.2.6. Batûyan (Batû) Aşireti	71
3.2.7. Mîran Aşireti.....	71
3.3. ŞIRNAK'TA DİĞER AŞİRETLER.....	72
3.4. ŞIRNAK'TA AŞİRETSSEL NORMLARA SAHİP OLUP AŞİRET OLMAYAN TOPLULUKLAR (BAVIK-SÜLALE)	73
3.5. ŞIRNAK'TA AŞİRETLERİN SİYASET KURUMUYLA İLİŞKİSİ	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOSYAL BİR KURUM OLAN AŞİRETLERİN SOSYO-POLİTİK DAVRANIŞ ANALİZİ: ŞIRNAK AŞİRETLERİ ARAŞTIRMASI	77
--	----

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	77
4.2. VERİ TOPLAMA METODU VE SÜREÇ.....	77
4.3. VERİ ANALİZİ	77
4.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ZORLUKLARI.....	77
4.5. ARAŞTIRMA BULGULARI	78
4.5.1. Aşiretlerin Kapasitelerine İlişkin Bulgular.....	78
4.5.1.1. Aşiretler Hakkında Genel Bilgi.....	79
4.5.2. Aşiretlerin Kurallarına İlişkin Bulgular	81
4.5.2.1. Aşiret İçi Kuralların Günümüzdeki Etkisi	81
4.5.2.2. Aşiret İçi Kuralların Üye Davranışlarına Etkisi	82
4.5.2.3. Aşiret İçi Kural ve Davranışların Sonuç Almada Etkisi.....	84
4.5.2.4. Aşiretlerin Kural ve Davranışlarını Etkileyen Enformel Kurallar	86
4.5.3. Aşiretlerde Liderliğe İlişkin Bulgular	87
4.5.3.1. Aşiret İçi Kuralların Belirlenmesi	87
4.5.3.2. Aşiret İçi Güç İlişkileri Değişimi (Liderlik Değişimi-Güç Geçişi) ...	89
4.5.3.3. Liderlik ve Gençler Arası İlişkiler.....	90
4.5.4. Aşiretlerin Organizasyonel-Örgütsel Yapısına İlişkin Bulgular.....	92
4.5.4.1. Aşiretlerdeki Örgütlenme Türü (Mekanik-Organik)	93
4.5.4.2. Aşiretlerde Sosyal Taban	95
4.5.5. Aşiretlerin Otonom Yapılarına İlişkin Bulgular	96
4.5.5.1. Aşiret İçi Alınan Kararlarda Dış Etki	96
4.5.5.2. Aşiretlerin Dış İlişkileri	98
4.5.6. Aşiretlerde Cinsiyete İlişkin Bulgular.....	100
4.5.6.1. Aşiretlerin Kadına Bakışı.....	100
4.5.6.2. Aşiretlerde Annelik.....	102
4.5.6.3. Aşiretlerin Çocuklara Bakışı	105
4.5.7. Aşiretlerde Teknoloji Kullanımına İlişkin Bulgular	107
4.5.7.1. Aşiret İçi Teknoloji Kullanımı	107
4.5.8. Aşiretlerin Politik Temsil Kapasitelerine İlişkin Bulgular.....	108
4.5.8.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Aşiretlerin; Siyaset, Bürokrasi veya Farklı Organizasyonlardaki Varlığı.....	109
4.5.8.2. Aşiretlerin Sosyal ya da Politik Değişimlerden Etkilenmesi	110
4.5.8.3. Aşiretlerin Bölgedeki Çalışmalara ve Değişimlere Cevap Geliştirebilme Yeteneği.....	111

4.5.8.4. Aşiretlerin, Üyelerin Siyasal Düşüncesine ve Oy Verme Davranışına Etkisi.....	113
4.5.8.5. Aşiretlerin Siyasal Davranışında Ulusal ve Yerel Düzeydeki Farklılıklar (Genel Seçim-Yerel Seçim).....	115
4.5.8.6. Aşiretlerin İçerisinde Ortaya Çıkan Farklı Siyasal Yönelimler (İdeolojik- Pragmatik)	117
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	120
KAYNAKÇA	125
EKLER.....	139
EK 1: ÖĞRENCİ GÖRÜŞME FORMU.....	139
EK 2: BİLİMSEL ETİK KURULU ONAYI	140
ÖZGEÇMİŞ.....	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kurumların Ortaya Çıkış Tarzı	14
Şekil 1.2. Aşiretin Kurumsal Hiyerarşisi	30
Şekil 2.1. Osmanlı idaresinden önce Kürt emirlik ve aşiretler.....	42
Şekil 2.2. XVI. yüzyıl Osmanlı idaresindeki Kürt emirlik ve aşiretler.....	42
Şekil 2.3. XVII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıla kadar Kürt emirlik ve aşiretleri ...	43
Şekil 2.4. XIX. yüzyılın sonlarında merkezileşen Osmanlı'da Kürt aşiretleri.....	44
Şekil 3.1. Köy Odası	65

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Klasik – Yeni Kurumsalcılık Arasındaki Farklar	25
Tablo 3.1. Şırnak'ta yaşamış ve yaşayan aşiret birlikleri	67
Tablo 3.2. Tatar sülalesi liderlerinin siyasetteki rolleri	74

KISALTMALAR

İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

DP: Demokrat Parti

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

AP: Adalet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

AKP: Ak Parti

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

DYP: Doğru Yol Partisi

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HP: Halk Partisi

MDP: Milliyetçi Demokratik Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

BOE: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

vs: vesaire

vb: ve benzeri

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğundan beri sürekli toplumsallaşma gereksinimi duymaktadır. Toplumsallaşma, toplum halinde yaşama birçok çalışmaya konu olmuştur. Konu ile ilgili olarak Aristoteles'in zoon politikan ifadesi, Le Bon'un kitle ruhuna vurgusu ve J. J. Rosseau'nun toplumsal sözleşme ideali öncül kaynaklardır. Varoluşundan beri toplumsallaşan insan toplulukları, düzen ve istikrar için gelenek-göreneklerle örülü enformel kural ve kurumlar üretmişlerdir. Enformel kuralların en çok bütünleştiği topluluk aşirettir. Marshall D. Sahlin (1968:15-17) "segmentary model" ismini verdiği modelinde aşiretin küçük birimden çıkıp geniş birime katılımını göstermiştir. Ona göre aşiret yapısında en küçük ve esas birim olan aile; slalelere, sülaleler köylere, köyler de birden çok kola ayrılan aşiretler birliğine katılmıştır. Bu modelde en küçük birim olan aileler, birbirlerine akrabalık bağıyla bağlıdır. Aileden daha büyük olan sülaleler ise evlilik gibi sosyal sözleşmeyle oluşmuşlardır. Soy esasına dayalı aşiret, günümüzde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Köklü bir geçmişe sahip olan aşiret şimdiye kadar sosyoloji, antropoloji, tarih, ekonomi ve siyaset gibi sosyal bilim disiplinlerde çalışma konusu olmuştur. Bununla beraber bir süredir aşiretlerin, siyaset bilimi ile ilişkisi revaçtadır. Aşiret, siyaset biliminde "siyasal bir organizasyon" olarak literatüre dahil edilmiştir. Diğer yandan aşiret, binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu için konuyla ilgili bir çalışmada tek bir sosyal bilim dalı ile hareket etmek, bilgi açığına neden olmaktadır. Bu durumda aşireti birden çok sosyal bilim disiplinle incelemek elzem hale gelmiştir. Sosyal bilim disiplinlerinde aşiret, farklı düşünürlerce tartışılmıştır. Konuyla ilgili olarak literatürdeki en önemli çalışmalardan biri kuşkusuz M. V. Bruniessen'in "Ağa, şeyh, Devlet" eseridir. Bu çalışmada aşiretler; antropoloji, sosyoloji ve siyaset gibi birden

çok sosyal bilimiyle incelenmiştir. Çalışmada ayrıca spesifik olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki aşiretler de kapsamlı bir şekilde incelenmiştir (Bruinessen, 2015: 11-24). Ziya Gökalp'ın "Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Araştırmaları" adlı eserinde aşiretlerin siyaset ve sosyoloji bilimleri bağlamında tetkik ve teşhisi yapılmıştır (Gökalp, 1992: 21-37). M. Sykes 'ın "The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire" adlı çalışmasında aşiretler ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra spesifik olarak Şırnak'taki aşiretler incelenmiştir (Sykes, 2015: 453-475). Literatürde Şırnak'taki aşiretlerle ilgili olarak yer alan başka bir eser "Şırnak Aşiretleri ve Kültür" adlı saha çalışmasıdır. Bu çalışmada aşiretler ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca aşiretsel normlara sahip olup aşiret olmayan topluluklara da geniş bir şekilde yer verilmiştir (Baz ve Şarman, 2015: 45-120).

Literatürdeki çalışmalar incelendikten sonra sosyo-politik bağlamda aşiretlerle ilgili bilgi açığı fark edilmiştir. Bilgi açığının fark edildiği nokta olan, aşiret topluluklarının enformel kural üretebilme ve üyelerinin sosyo-politik davranışlarına etki edebilme kabiliyetleri, tezin konusunu meydana getirmiştir. *Şırnak'ta Aşiretlerin Sosyo-Politik Davranışları: Kurumsalcı Bir Perspektif* adlı tez çalışması, sosyoloji ve siyaset disiplinleri bağlamında bir sosyal kurum olarak aşiretlerin, bireyin sosyo-politik davranışları üzerindeki etkisini öğrenmek amacıyla üretilmiştir. Çalışmadaki birinci hedef, teorik bölümlerde kurum ve aşiretle ilgili gerekli kavramları açıkladıktan sonra aşiretlerin tarihsel arka planları ile kurumsal fonksiyonlarını irdelemektir. Çalışmanın ikinci ve temel hedefi ise bir sosyal kurum olan aşiretlerin, birey sosyal ve siyasal davranışları üzerindeki etkisini analiz etmektir. İkinci hedef, çalışmanın amacını içeren operasyonel kısımdır. Tezin operasyonel kısmında amaca ulaşmak için Şırnak bölgesindeki aşiretleri kapsayan bir alan araştırması yapılmıştır.

Bu alan araştırmasında Şırnak merkez başta olmak üzere, Beytüşşebap, Uludere, Cizre ve Silopi'de aşiretlere mensup katılımcılara kartopu metoduyla ulaşılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle, katılımcıların evlerinde gerçekleştirilen mülakatta ses kaydı ve not tutma yöntemi uygulanmıştır. Örneklem belirlenirken Covid-19 ve zaman kısıtlılığı gibi nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber bölgede görüşme yapılması planlanan kişilerin yeterli sayıda olduğu düşünülerek, araştırmanın Şırnak'taki aşiretlerle sınırlandırılmasına karar verilmiştir.

Katılımcıların mülakat için ikna olmasındaki en büyük etkenlerden biri, araştırmacının öğrenci statüsüdür.

Çalışmanın “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” başlıklı birinci bölümüne kurumun tanımıyla giriş yapıldıktan sonra formel kurumlar ve enformel kurumların tanımına yer verilmiştir. Ardından kurumların özelliklerini ve fonksiyonlarını içeren alt başlıklar izah edilip kurumsallaşma ve kurumsalcılık başlıklarıyla yerli ve yabancı literatürde bulunan tartışmalara yer verilmiştir. Kavramsal çerçevenin son kısmında ise çalışmanın ana aktörü olan aşirete giriş yapılarak kuramsal zemin oturtulmuştur.

Çalışmanın “Aşiretlerde Tarihsel Arka Plan ve Kurumsal Hareketler” başlıklı ikinci bölümünde köklü bir geçmişe sahip olan aşiret yapılarının Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Osmanlı’dan günümüze geçirdikleri kurumsal hareketler, tarihsel süreç içerisinde tartışılmıştır.

Çalışmanın “Sosyal Bir Kurum Olarak Aşiret ve Şırnak’ta Aşiretler” başlıklı üçüncü bölümünde enformel kurullarla örülü sosyal bir kurum olan aşiretlerin kurumsal fonksiyonları araştırılmıştır. Arkasından çalışmanın operasyonel kısmında genişçe yer verilecek olan Şırnak’taki aşiretler ile ilgili geniş araştırma yapılmıştır.

Çalışmanın “Sosyal Bir Kurum Olan Aşiretlerin Sosyo-Politik Davranış Analizi: Şırnak Aşiretleri Araştırması” başlıklı dördüncü ve son bölümü, ilk üç bölümdeki bilgilerin somutlaştırıldığı operasyonel bölümdür. Bu bölümde nitel bir araştırma yöntemiyle başta aşiret liderleri olmak üzere farklı aşiretlere mensup kanaat önderleri (rûspî), imam, genç erkek ve genç kadınları içeren mülakat görüşmeleri yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara öncelikle mensup oldukları aşiretlerin kurumsal çerçevesini oluşturan kapasite, kural, liderlik, örgütsel yapı, cinsiyet, otonom yapı ve teknoloji ile ilgili daha çok sosyal yaşam içerikli sorular sorulmuştur. Ardından aşiretlerde bireylerin politik davranışlarını analiz etmek amacıyla katılımcılara politik içerikli sorular sorulmuştur. Bu görüşmeler sırasında elde edilen bulgularla aşiretlerin sosyo-politik yapıları ve sosyal bir kurum olarak bireyi mobilize edebilme yetenekleri tespit edilmiştir. Son olarak çalışmanın “Sonuç ve Değerlendirme” kısmında ise, katılımcılardan elde edilen bütün bulgular günümüzle ilişkilendirilerek tespitlere, öngörülere ve beklentilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KURUMUN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Kurum bir toplum içerisinde oynanan oyunlarla gelişen kurallardır. İnsanlar tarafından ortaya çıkarılan kurumlar, insan davranışlarına kısıtlamalar getirmektedir. Kurumlar toplum içerisinde istikrar yaratarak bir düzen oluştururlar. Gün içerisindeki görevlerimizi yerine getirirken bile kurumlardan faydalanırız. Zamanla toplum içerisinde değişime uğrayan kurumlar, günümüzde de toplum tarafından istikrarlı bir şekilde değiştirilmektedir. Değişime uğrayan bu kurumların bazıları formel (resmî), bazıları da enformel (gayriresmî) olarak bilinir. Formel kurumlar, yetkililer tarafından kısa bir süre içerisinde değiştirilebilirken, enformel kurumlar gelenek ve adetlerin kök salmasıyla meydana geldiği için değişime karşı daha dayanıklıdır. Siyasal değişim sonucunda bireylerin tercihleri değişmektedir. İktisadi jargonla ifade etmek gerekirse kurum bir yandan kişilerin seçeneklerini tanımlarken, bir yandan da bu seçimleri sınırlamaktadır (North, 1990:9-20).

İnsanoğlunun gelişimi, doğal çevreyle ilişkili olmanın yanı sıra belirli bir sosyo-kültürel sistemle de karşılıklı ilişki içerisinde gelişmiştir. Bireylerin toplum içerisindeki rolleri doğum ile beraber bir müdahaleye tabidir. İnsan kendini üretip kendi doğasını yaratmaktadır. İnsanlar psikolojik ve sosyo-kültürel yapılanmalarla bütünleşerek toplum haline gelirler. İnsanların sosyalleşme süreci güçlü bağlarla bağlıdır. Homo Sapiens, aynı zamanda Homo Socius' (toplumsal insan) tür. İnsanların bütün faaliyetleri, mutataştırmaya (alışkanlık haline getirme) dönüşür. Sıklıkla tekrarlanan davranışlar bir kalıp haline gelir. Örneğin ıssız adada yaşayan bir kişi temel gereksinimleri için aşamalı bir işe giriştiğinde her geçen gün işine kaldığı yerden devam edecektir. Bu durumda daha önceki günlerden öğrendiği şeyleri “Bunu yine

yapayım” diye düşünebilir. Bu bağlamda sosyal düzeni sağlamak için ortaya çıkarılan kurumlar için bir analize ihtiyaç duyulmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008:71-82).

Kurumsal İktisat ekonomik analiziyle ünlü Thorstein B. Veblen analizinde, birey ve toplumun davranışları ile kurumsal değişim süreçlerini tartışarak yeni bir bakış açısı yaratmıştır (Dinar, 2013:45-50). Veblen kurumları “herhangi bir dönem içerisinde toplum tarafından benimsenen düşünce ve davranış alışkanlıkları” şeklinde tanımlamıştır. Kurumlar, toplumun geçmişe dayalı alışkanlıklarını ve değerlerini şekillendiren önemli varlıklardır. Bu bağlamda kurumun var olabilmesi için bir insan topluluğuna ihtiyaç vardır. İnsan grubu içerisinde tekrarlanan davranışlar, alışkanlıklara veya kurala dönüşmektedir. Kurumlar geçmiş alışkanlıklardan oluştuğu için muhafazakâr özellikler göstermektedirler. Dolayısıyla kurumlar kısıtlayıcı ve baskıcıdır. Ayrıca Veblen ’in analizinde üzerinde durduğu bir diğer nokta da içgüdülerdir. İçgüdüler, önce bireyin davranışlarını daha sonra da toplumun davranışlarını yönlendirir. Bunun sonucunda da kurumlar meydana gelir (Veblen, 1899:132-136). Kişi ile kurumlar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Alışkanlıklar kümülatif bir şekilde büyüyerek kültürel büyümeye sebep olurlar. Bunun sonucunda da kurumlar oluşur (Veblen, 1909:628). Alışkanlıklar ilk aşamalardan sonra karşılıklı bir biçime dönüştüğünde kurumsallaşma süreci başlamıştır. Sadece eşlerden oluşan bir aile, çocuk sahibi olup zamanla kalabalıklaşınca kurumsallaşma süreci hızlanmıştır (Berger ve Luckmann, 2008:87-88).

Genel itibariyle kurumlar, insan faaliyetlerine bağlı olup bu faaliyetlere biçim ve uygunluk aktarırlar. Kurumlar insan davranışlarını hem kısıtlar hem de olanaklı hale getirir. Toplumdaki etkileşimleri yapılandıran kurumlar, bunu yerleşik kurallarla yapmaktadır. Kural terimi genel olarak topluma aktarılan izin, emir ve yasaklama gibi eylemleri içermektedir. Kurallar, X kişinin Y fiilini yapabilip yapmamasıyla ilgilenen normatif bir eğilim içermektedir. Kurallar, yasal kurallarla beraber davranış normları ve sosyal kuralları da içermektedir. Yasal kurallar toplumun dengede durabilmesi amacıyla ihtiyaçlar dâhilinde değiştirilir veya koordine edilir. Ancak toplumların güçlü sosyal gelenekleri, yasa içerisinde bir hükme bağlanmamıştır. En önemli örneklerinden bir Hindistan’daki kast sistemidir. Bu bağlamda kurumlar, sosyal bir kural sistemidir (Hodgson, 2006:2-21).

Bilim insanları, rutinleştirme tanımı üzerinde durarak davranışın nasıl düzenlendiğiyle ilgilenmişlerdir. Oyunun kurallarını sağlamlaştırmak amacıyla kuralların çiğnenmemesi için toplumun davranış seçenekleri daraltılarak bireyler kısıtlanmıştır (Levitsky, 1998:80). Kurumlar disiplinli bir şekilde kabul edilen ve uygulanan etkileşim kalıplarıdır. Bu kalıplar resmî ve gayiresmî bir şekilde somutlaşmış kurallar ve normlardır. Böylece kurumsallaşma, toplumun beklentilerini bu kurallar ve uygulamalar çerçevesinde sabitlemiştir. Toplum, davranışların daraltılmasını hoş karşılamasa da genelde bu çember içerisinde hareket edilmektedir. Çünkü kurallardan olası sapma durumunda ters etki olacağı öngörülmektedir (O'Donnell: 1994:55-60).

Kurumlar ve kurallar toplum içerisindeki belirsizliği azaltmaktadır. Belirsizlikten kasıt, bir yerde düzen varsa oradaki toplumsal olaylar karşısında bireyin ne şekilde davranması gerektiğini bilmesidir. Böyle bir ortamda da kaos, yerini özgür ve dengeli bir düzene bırakır. Belirsizliğin azaltılması durumunda bireylerin düşünce ve kararlarında nasıl bir yol izleyecekleri netleşmektedir. Tek tek bireylerin hareketleri biz düzene oturduğunda bütün toplum kalıplaşmış olan bu davranışları takip etme konusunda kolaylık yaşamaktadır. Bu noktaya ulaşmada kurallar yol göstericidir. Kurum ve kuralların bir diğer özelliği özgürlükler sağlamalarıdır. Bir toplumda düzenlenmiş olan kurallara uyanların yanı sıra bir de uymayıp aksi davranış sergileyen bireyler vardır. Bu bireyler, kurumlar tarafından cezalara çarptırılmaktadır. Böylelikle cezalandırma yöntemiyle tehdit altında olan toplumsal özgürlükler korunmaktadır. Öte yandan kurallar özgürlüğün alanını belirlemektedir. Kuralların davranış üzerinde yarattığı sınırlamaları dikkate alarak hareket eden birey, hangi durumlarda kendisine müdahale edilip edilmeyeceğini bilir (Demir, 1996:173-179). Görüldüğü gibi kurum ve kuralların davranış kısıtlaması sadece yasaklama, izin vermeme olarak algılanmamalıdır. Yasak getirirken bile belirsizlikleri azaltma, özgürlükleri sağlama, güvende tutma gibi önemli faaliyetler meydana getirmektedirler.

Kurumsal dünya, nesnel gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Kurumlar, bireyin doğumundan önce var olup onların ölümüyle de devam etmektedir. Kurumların gerçekliği ve işlevi şahsi davranışlardan etkilenmeyen bir tarihe sahiptir. Bireyler karşısında kurumlar reddedilemez varlıklardır. Onlar bireyden dışsal bir şekilde oradadırlar. Bireyler beğensin ya da beğenmesin varlıklarını

sürdürmektedirler. Bireyin kurumlardan uzaklaşmak gibi bir seçeneği yoktur. Bununla birlikte kurumların kişiler üzerinde zorlayıcı bir gücü vardır. Bütün gerçekliğiyle var olan doğayı anlamaya çalışan birey, bu çabayı kurumları anlamak için de göstermelidir. Diğer taraftan her ne kadar kurumlar kolay kolay müdahale edilemeyecek gerçeklikler olarak görülse de bunlar insan tarafından inşa edilmiştir. Kurum ve birey arasında oluşan diyalektik manzara ilişkisi şu şekilde değerlendirilebilir: “Toplum, insani bir üründür. Toplum, nesnel bir gerçekliktir. İnsan sosyal bir üründür.” (Berger ve Luckmann, 2008:90-92).

1.1.1. Formel Kurumlar

Formel kurumları oluşturan kurallar; anayasa, tüzük, hukuk ve hükümet düzenlemeleridir. Bu yazılı kurallar çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Örneğin siyasi sistemin konusu yönetim ve bireysel haklar, ekonomik sistem sözleşme ve mülkiyetle ilgilenmektedir. Para cezaları, hapis, infaz gibi uygulamalarla hükümet yetkilileri formel kuralları uygulamaktadır. Formel kurumlar enformel kurumları bastırabilir ama değiştiremez. İkili arasında iş birliği ve uyum vardır (Pejovich, 1999:166-173). Tarihsel süreçte şartların değişmesiyle beraber karmaşıklaşan insan yaşamı, formel kurumlara daha çok ihtiyaç duymuştur. Karışıklıktan kurtulmak için yüksek düzeyde kurumsallaşan kurumlar süreklilik kazanmıştır (Wellhofer, 1972:156). Formel kurallar belirsizliği daha somut bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Yazılı kurallar; ihlal, suç vb. durumlarda bireylerin nasıl davranması gerektiğini açıkça gösteren caydırıcı fonksiyonlara sahiptir (Dobler, 2009:1-7).

Enformel kurallardan formel kurallara doğru bir geçiş süreci vardır. Bu geçiş uzun sürmektedir. Ekonomi ve teknolojinin gelişmesiyle toplum karmaşıklaşmıştır. Bu durumu iş bölümü ve uzmanlaşma ile bağlantılıdır (Ostrom, 1986:3-25). Teknolojinin gelişmesi, resmileşmeyi ihtiyaç haline getirmiştir. Karmaşık toplumu düzenlemek, uyuşmazlıkları çözmek ve formel kurumları oluşturabilmek için formel kurallara ihtiyaç vardır. Formel kurallara geçiş ile beraber hiyerarşi, asıl-vekil ilişkisi gibi yapılar karmaşıklığı çözmek için daha çok ön plana çıkmıştır. Formel kurallar; ekonomik kurallar, siyasi kurallar ile sözleşmelerden meydana gelmektedir. Siyasi kurallar daha çok devlet düzeni, devlet düzenini ayakta tutan hiyerarşik yapıyı, temel kararların alınması ve denetleme ile bilinmektedir. Kurumların gelişmesinde önemli rol oynayan ekonomik kurallar mülkiyet hakları ile tanımlanmaktadır. Son olarak sözleşmeler ise mübadeleye dayalı anlaşmaların şartlarıyla ilgilenmektedir. Tarihsel

süreçte siyaset ile kurumlar, her zaman birbiriyle ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda ekonomik kuralların ortaya çıkmasında siyasi kuralların etkisi olmuştur (North, 1990:64-67).

Formel kurumları oluşturan kurallar daha fazla insan müdahalesine ve değişimine uğramaktadır. Pratikte değiştirilmesi oldukça zor olan kurallar teorik olarak daha kolay değiştirilmektedir. Resmî kurumlar bu yönüyle alışkanlıklarla oluşturulan gayri resmî kurumlardan farklıdır. Formel kurallara uymakla yükümlü olan bir katılımcı kuralı çiğnediğinde belli bir yaptırımla karşılaşmaktadır. Yargı kurallarını uygulayan bir jüri veya yargıç, eyleminden dolayı bir kişiyi suçlu buluyorsa onu yazılı hükümlere göre cezalandırmalıdır. Formel kurumlarda eylemleri yasaklamamanın veya onlara izin vermenin sınırları net bir şekilde düzenlenmiştir. Örneğin çoğu kamu kurumunda sadece onları meydana getiren kurullarla, özel mevzuatta sıralanan faaliyetlerle hareket etmeye yetkilidir (Ostrom, 1986:3-25).

1.1.2. Enformel Kurumlar

Enformel kurumlar, toplum içerisinde yazılı olmayan, kendiliğinden meydana gelen, zamanla insanların kabul etmesi sonucu kalıplaşan ve yerleşik hale gelen kurullardan oluşmaktadır. Kültür temelinde gelenek-görenek, örf-âdet, dil, din, inanç, ahlak ve görgü kuralları enformel kurullara birer örnektir (Aktan ve Aktan, 2019:72). Kültür, nesilden nesile öğrenme veya taklit yöntemiyle bilgilerin, deneyimlerin ve davranışların aktarılması yönüyle enformel kurumların oluşmasında önemli bir paya sahiptir (Boyd ve Richardson, 1985:2). Kurumların bir sentezi olan kültür, birçok alanda davranış kalıbı belirlemektedir. Örneğin insan ilişkilerinde kibar olmamız gerektiğinden dolayı görgü kuralları, uyulması gereken ritüelleri belirler. Eğitim, bireylerin kapasitelerini, performanslarını geliştirir ve medenileştirir. Evlilik, aile yapısını kurar ve üreme düzeni sağlar. Bu düzenin oluşmasında enformel kurum ve kurullar daha net ayrımlara ve standartlara sahiptir. Toplum ilişkilerinde hoş bir uygunluk, görgü kuralına dönüşebilmektedir. Daha iyi yaşamın yol göstericisi olan bir ahlak, insanlara doğru yapmayı empoze etmektedir. Enformel bir kurumun varlığı hâkim görüş ve kişisel çıkarlar tarafından desteklenmektedir (Hodgson, 2005: 236-240). İnsanlar sosyal etkileşim sayesinde kurum ve kurullara değer vermekte, anlamakta, uymakta ve yorumlamaktadır. Kanunun kural haline gelebilmesi için gelenek ve göreneklere dayanması gerekmektedir. Bu durumda örf, adet ve

alışkanlıklarla çevrelenmemiş, normatif bir statü kazanmamış kanunlar kural niteliğinde değildirler (Hodgson, 2006:2-21).

Her ne kadar modern Batı toplumlarında formel kuralların etkinliğinden, baskınlığından bahsedilse de enformel kurallar, seçimlerin şekillenmesinde daha etkilidir. Enformel kurumlar aile içinde veya dış toplumsal ilişkilerde bireylerin gün içerisinde birbirleriyle olan etkileşimlerini oluşturan davranış kuralları ve alışılmış kurallardan meydana gelmektedir. Mirasın bir parçası olarak kültür, çağlar boyunca aktarıldığı için dayanıklıdır. Örneğin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya, ABD işgaline uğramasına rağmen Japon kültürü varlığını devam ettirmiştir. Aynı şekilde tarihsel süreçte örnek verebileceğimiz birçok grup zor şartlar altında kimliklerini koruyabilmiştir. Bir devlet düzeni ile formel kuralların olmadığı toplumlarda istikrar sahibi enformel kurumlar gelişmektedir. Bu toplumlarda akrabalık bağları önemlidir. Sıkı ilişki içerisinde olduklarında dolayı herkes birbirini yakından tanımaktadır. Düzenin korunması için de başta şiddet olmak üzere sapkın davranışlar hoş karşılanmaz (North, 1990:51-56).

Robert Ellickson, Kaliforniya Shasta Country bölgesindeki saha çalışmasında kırsal alanda sürüden ayrılan hayvanların başkalarının toprağına vermiş oldukları zarar sonucu meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için başvurulan enformel kuralların gücüne dikkat çekmiştir. Çalışmaya göre zarar gören topraklar için toprak sahipleri ile köylüler arasında herhangi bir yasal yola başvurulmamıştır. Bunun yerine tamamen enformel kısıtlamalardan yararlanılmıştır (Ellickson, 1986:630-685). Ticari davranış ilkelerine uygun olan bir başka örnekte XVII ve XVIII. yüzyılda Hollanda'nın sermaye piyasası ve faiz oranlarında meydana gelen sansasyonel düşüş, mülkiyet haklarında bazı güvenlik önlemlerinin alınmasına ve anlaşmaların yapılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda yapılan anlaşmaları yok sayan bireyler ilk olarak toplumdan dışlanmış ve daha sonra enformel kural olan geleneksel uygulamalar, formel yasalara dönüşmüştür (North, 1991:26-36).

1.1.3. Kurumun Grup ile Örgütten Farkı

Kurum, grup ve örgüt ile çoğu zaman karıştırılsa da aralarında kesin farklar vardır. Grup, belli bir amaç etrafında toplanan kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri sonucu meydana gelmiş ve birçok fonksiyona sahip yapılardır. Grup her şeyden önce insanları içerdiği için somut yapılar olarak bilinmektedir (Fichter, 1994:139-141).

Örgüt (Organizasyon), yine belli bir amaç etrafında toplanan kişileri ifade etmektedir. Ancak örgütün maddi yönü ağırdır. Yani çoğu kâr amacıyla bir araya gelen insanlar tarafından kurulan yapılar olarak bilinmektedir. Örgütler fiziki olarak binalarla ve bu binalarda yapılan hizmetlerle tarif edilmektedir. Genel olarak örgütler üçe ayrılmıştır. Kâr amacı taşıyan (şirket, işletme, firma) örgütler, kâr amacı taşımayan kamusal örgütler ve kâr amacı taşımayan özel örgütler (vakıf, dernek, birlik) (Aktan ve Aktan, 2019:67-68). Örgüt içerisinde bireyin aldığı roller diğer yapılardan farklı olarak daha keskin olmakla beraber geniş ölçüde ve yazılı bir şekilde açıklanan rollerdir. Örgüt içinde bir bireye rol verilirken diğer üyelerin de bu bireye etki ederek iletişim içinde olduğu bilinmektedir. Örgütlerin arasındaki iletişim ve etkileşimi göz önünde bulundurduğumuzda oldukça geniş bir hacme sahip yapılar olduklarını söyleyebiliriz (March ve Simon, 1975:4).

Kurumun ise sosyal yaşamın temel fonksiyonlarını sürekli bir şekilde yerine getiren davranış sistemi vurgusu onu diğer yapılardan ayırmaktadır. Özellikle kurumların insanlardan ziyade davranış sistemlerinden oluşması ayırt edici bir etkidir. Kurum, örgüt ve gruptan daha geniş kapasiteye sahiptir. Örneğin toplumun terbiye edilmesiyle görevli kurum eğitim kurumudur. Genel olarak öğretmen-öğrenci ilişkisinden türetilen davranış kalıpları kurumun konusunu oluştururken, eğitimin verildiği üniversite, lise vb. alt fonksiyonları yerine getiren yapılar örgüttür. Bunun yanı sıra okullarda eğitim veren öğretmenler ve eğitim alan öğrenciler grup oluşturmaktadır. Mesela öğretmenler birliği veya öğrenci dayanışması gruplaşmaya örnektir. Ancak kurum, örgüt ve grubu kapsıyor demek yanlış olur. Burada bir değişkenlik söz konusudur. Gerçekte hiçbiri diğerlerine karşı tam olarak üstünlük sağlamamaktadır. Asıl odaklanmamız gereken nokta kapasitedir. Örneğin grup insanları, kurum da davranış sistemlerini içerdiği için bütün toplumu grup şeklinde düşünürsek bir kurum da bu toplumun yalnızca bir fonksiyonunu yerine getiren yapı olarak düşünülür. Diğer yandan bir ekonomi kurumu işlevlerini yerine getirirken bir örgüt veya gruba gereksinim duyar. Daha açıklayıcı bir örnekle aileyi ele alabiliriz. Ailede bireylerin bir araya gelmesi sonucu (tanışma, nişan, evlilik, çocuk) ortaya çıkan ilişkiler örüntüsüne kurum denilmektedir. Ancak aile kişilerden oluşan yapı olduğu için aynı zamanda grup olarak da kabul edilmektedir (Aydın, 1997:14-16).

Görüldüğü gibi kurum, grup ve örgütlerle benzer olsa da aslında onlarla aynı şey değildir. Kurumu, örgüt ve gruptan ayıran önemli noktalardan biri de kültürel olmasıdır. Kültürel olarak aileyi kurum yapan etken bireyler arasındaki ilişkiler örüntüsüdür. İbadethaneler (cami, kilise, sinagog) bir grup veya örgüt konumundadır ancak kültürel olarak ibadetin kendisi bir kutsallık içerdiği için kurumsal özellikler taşımaktadır (Önal, 1988:145-146).

1.1.4. Kurumların Fonksiyonları

Sosyal bilimler repertuarında birey davranışı, kurumlar için temel dayanak olmuştur. En önemli alt başlık olan kurumların fonksiyonlarına baktığımızda sosyal hayatı düzenleyerek insanların yaşamlarında oldukça yararlı sonuçlara yol açmıştır.

Sosyal yaşamın düzenine baktığımızda kurumlar:

- 1) - Sosyal yaşamda düzeni sağlama ve koruma
 - İnsanlar arasında uyum, koordinasyon ve birlik yaratma
 - Kişilerin davranışlarını ve çalışmalarını kolaylaştırma
 - Toplum üzerinde kontrolör güce sahip olma
 - Kişilere sınırları olan özgürlük sağlama
 - Toplumun her bireyine bulunduğu statüye bağlı olarak rol verme (Sociology Group, 2021).
 - Kültürü kuşaktan kuşağa aktarma
 - Farklılıklara rağmen toplumun üyelerini birleştirerek bir kalıba sokma
 - Toplumsal birlik ve uyumu sürdürme şeklinde sistematik bir yapı oluşturduğunu görmekteyiz (Mondal, 2021).

2) İnsan, eylemleri sonucunda sembolik bir evren kurmuştur. İnsanın gayesi ortaya çıktıktan sonra evrenin bir parçası olmuş ve aynı zamanda evren tarafından kontrol edilmiştir. Kurumlar bir insan ürünüdür. Ancak insandan bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Kurumların tanımlayıcı, denetimci, tayin edici fonksiyonları vardır. Ayrıca kurumlar insanların eylemleri için bir model arz etmekte ve onlara olaylar karşısında en uygun şekilde hareket etmeye yardımcı olmaktadır. Kurumlar insani eylemlerde en uygun olana ulaşmak için bazen teşvik edici bazen de kısıtlayıcı bir rol üstlenmektedir. Kurumlar bu yönüyle kontrolör bir fonksiyona sahiptir (Zijderveld, 1985:230-237).

3) Kişi daha toplumsal yaşama dahil olmadan kurumlar sayesinde düşünce ve davranış şekillerinin çoğu belirlenmiştir. Bu nedenle birey toplumsal yaşamda yer almaya başladığında nasıl ve ne şekilde davranacağı konusu için zaman ayırma gereksinimde değildir. Birey kendisinden önce inşa edilen kurallara uymakla yükümlüdür. Birey yine daha önceden var olan kurumları anlayarak yeteneklerini geliştirebileceği ve kullanabileceği alanı doğru bir şekilde seçebilmektedir. Bu bağlamda kişi hedeflerine ulaşabilmektedir (Sosyoloji, 2021).

4) Biyolojik olarak yetersiz olan insanların kaos ve telaşa düşmemesi için kurumlar yol ve yöntem belirlemektedir. Bu bağlamda herhangi bir problem veya ihtiyaç ile karşılaşan insan, yalnız başına bunu giderememekte veya gidermek için çok zaman harcamaktadır. Kurumlar bu noktada insanların ihtiyaçlarını daha az emek ve zaman tüketerek gidermektedir. Sonuçta kurumlar kendi yükümlülüklerini arttırırken insanların yükümlülüklerini hafifletmektedir (Berger ve Luckmann, 2008:71-76).

5) Kurumlar insanı diğer canlılardan ayırır ve onları bir düzene sokar. Kurumsal yapılar sayesinde insan toplumsallaşmakta ve belirsizlikler azalmaktadır. Bu belirsizlik kurumların temel yapı taşı olan kurallar sayesinde yok olmaktadır. Kurallar kişilerin karar ve tercihlerinde yol göstericidir. Kurum ve kuralların hem özgürlük sağlayıcı hem de kısıtlayıcı olmaları belirsizlikleri azaltmaktadır (Aktan ve Aktan, 2019:74-75).

6) Kurumsal analizin önemli temsilcilerinden North (1990) kurumları formel–enformel olarak ayırır da fonksiyonları bakımından hepsini aynı olarak görmüştür. Ona göre kurumların ana fonksiyonu istikrarlı olmalarıdır. Özellikle değiştirilmesi olanaksız olan kuralların ekonomide sürekliliğe yol açtığını ifade etmiştir. ‘Institutions, Institutional Change and Economic Performance’ eserinde kurum ve kurallar sayesinde ortaya çıkan istikrar ve düzenin ekonomi performansları olumlu yönde nasıl etkilediği anlatılmaktadır (Aktan ve Aktan, 2019:76).

7) Toplumsal kurumlar iş birliği ve dayanışma sağlayarak insanların hayatlarında sürekli var olmuşlardır. Bu bağlamda kurumlar sosyal ilişkilerde insanlara rol biçmekte ve her bir bireyin yeteneklerini ve arzularını geliştirebileceği bir alan yaratmaktadır. Örneğin insanlar kurumsallaşmanın üst düzey olduğu yönetici,

hukukçu bürokrat vb. görevleri esnasında öngörülerde bulunarak hedeflerini daha basit bir şekilde belirlemektedir (Arslantürk ve Amman, 2000:306-307).

8) Kurumların aile, ekonomi, din ve siyaset (sosyal kurum) ihtiyaçları üzerinde önemli işlevleri vardır. Örneğin kurumlar, insanların maddi (temel gıda, giyecek ve barınma) anlamda ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomi kurumunu, insan türünün devamı için evlilik ve aile kurumunu, bir sonraki yaşam olan ahiret için dini dualar, ibadet adak vb. davranışlarla ilgilenen din kurumunu, toplumu resmi kanun ve hükümetlerle yönetmek için siyaset kurumunu inşa etmiştir (Mondal, 2021).

1.1.5. Kurumların Evrenselliği

Temel kurumlar istisnasız tüm toplumlarda mevcuttur. Kurumları oluşturan kural, davranış, ilişki ve roller bütün toplumlarda vardır. Temel kurumlar bütün toplumlar için zaruridir. Bütün insan ihtiyaçlarının biçim olarak birbirine benzemesi kurumlara evrensel nitelik kazandırmıştır. Geçmişten günümüze kurumların bulunmadığı bir topluluk var olmamıştır. Temel kurumlar, kültürü doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle toplumlar arasındaki kültür etkileşimine değinmekte yarar vardır. Kendi kültür değerleri dışında başka insanların kültürüyle tanışan birey, onların (dini merasim, aile ilişkileri, eğitim sistemi, politik ve ekonomik olaylar, serbest zaman etkinlikleri vs.) farklı davranışlar sergilediklerini görmektedir. Kültürler arası tanışma sonucunda insanlar birbirinden etkilenmekte ve bu tanışma kurumsallaşmaya yansımaktadır. Sosyolojik olarak kanıtlanan bazı bulgulara göre insanlar bazı durumlarda benzerlik gösterirken bazı durumlarda da farklılık göstermektedir. Kurumlara evrensel özellikler kazandıran birinci benzerliğe göre insanlar, toplumsal ihtiyaçlarda düzenli ve uyumludur. İkincisine göre insanlar ihtiyaçlarda seçenek yaratarak seçimlerini çoğaltmaktadır. Üçüncüsüne göre de insanlar yaşamını sürdürdüğü coğrafyalar farklı olması ve bu coğrafi çevrenin sosyal davranışları şekillendirmesi önemli bir etkidir (Fichter, 1994:114-115).

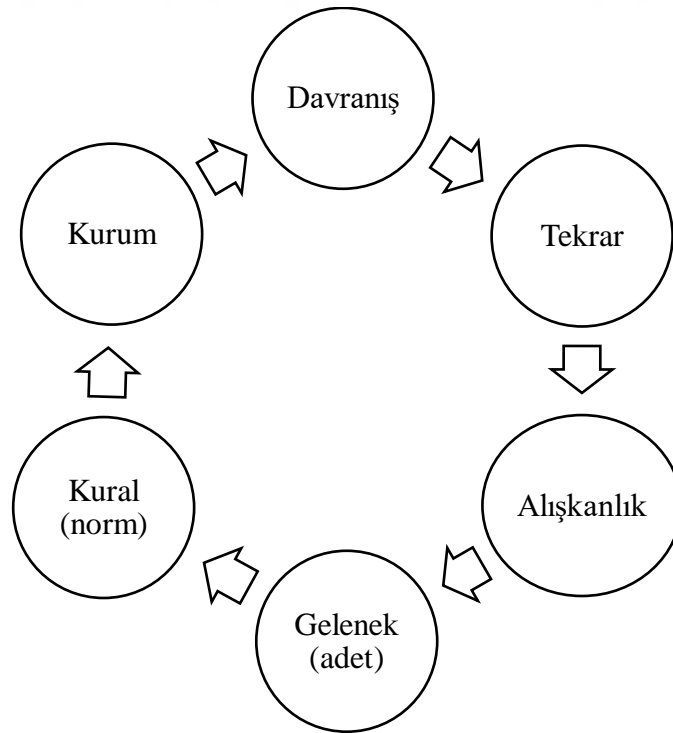
Ekonomi kurumuyla ilgili olarak yakın dönemde rekabet odaklı ortaya çıkıp günümüzde baskın bir rol oynayan neoklasik ekonomi kuramı, artık bütün dünyada hissedilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin piyasa tahlillerinde faydalı olan neoklasik yaklaşım, sosyal bilimlerde sürekli var olan gerilimi ekonomi biliminde daha da detaylandırmıştır. Kurama göre kurumsal analizde ekonomilerin performansları şaşırtıcı derecede farklılık göstermektedir. Rekabetin üst seviyede

olduğu böyle bir ortamda insanlar arasında istikrarlı bir iletişim ve etkileşim vardır. Bu bağlamda birbirleri hakkında daha çok bilgi sahibi olan kişi veya gruplar arasında iş birliği ve bütünleşme artmaktadır (North, 1990:19-21). Evrensel çerçevede kurumlar biçim olarak benzerdir. Ancak içerikte farklı olabilmektedirler. Coğrafyaların çeşitli olmasına bağlı olarak her toplumun mihver kurumu farklılık göstermektedir. Antik Yunan ve Roma'da siyaset kurumu ön plandayken, günümüz ABD'de ekonomi, Hindistan'da ise din kurumu ön plandadır. Bu noktada kurumların bütün toplumlarda benzer şekilde inşa edildiği ve özellikle biçimsel olarak benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

1.1.6. Kurumsal Oluşum ve Gelişim

Sosyolojinin genel öğretisine göre kurumlar şu şekilde meydana gelmektedir: Öncelikle kişiler gereksinimlerini karşılamak için bir davranışta bulunurlar. Bu davranış tekrarlanır. Davranışın tekrarlanması sonucu alışkanlık ortaya çıkar. Alışkanlıklar belli bir süre sonra gelenek (adet) haline gelir. Gelenekler kurallara (norm) dönüşür. Son olarak da bu kurallar kurumlaşır. Kurumların oluşumu tarzı aşağıdaki grafik üzerinde de gösterilmiştir:

Şekil 1.1 Kurumların Ortaya Çıkış Tarzı

Kaynak: (Kösemihal, 1955:258-260)

Yukarıdaki şekil kurumlaşmanın bir bölümünü kapsamaktadır. Kurumlar başka biçimlerde de ortaya çıkmaktadırlar. Toplumsal kurumlarda ya doğrudan sosyal etkileşim vardır ya da sosyal etkileşim zayıftır. Doğrudan sosyal etkileşimin yaşandığı toplumlarda değerler önceden vardır. Böylece değerler kendiliğinden kurumlara dönüşmektedir. Sosyal etkileşimin zayıf olduğu toplumlarda ise diğer toplumlardan hazır bir şekilde alınan değerler vardır. Örneğin site devlet topluluklarında dışarıya kapalı ve içe dönük bir etkileşim vardı. Bu sebeple kurumlar kendi kendine meydana gelmiştir. ‘Değerlerden kurumlara’ süreci yaşanmıştır. Site topluluklarında din kurumu çoktanrıcılıktır (politeizm). En önemli kurum ise aile kurumudur. Çünkü bu toplumlarda ailevi olgular dini değerlerden daha çok kutsallaştırılmıştır. Diğer yandan hazır değer aktarımı ile ilgili örnek vermek gerekirse İslam dininde aile yapısı yeniden düzenlendiği için İslam dinine inanan toplumlar aile yapısını bu dine göre şekillendirmelidir. Ayrıca Batı kültüründen etkilenen toplumlar da hazır değer alarak yapma bir kurumlaşma yaşamaktadırlar (Aydın, 1997:26-27).

1.1.7. Kurumsal Değişim

North, kurumların değişim göstererek insan davranışlarını ve tercihlerini değiştireceğini söylemiştir. Ek olarak kurumsal değişimde gayriresmî kuralların resmî kurallara göre daha dirençli olduğundan bahsetmiştir (North, 1990:12-13). North’un açıklamalarını destekleyen bir başka çalışmaya göre bütün toplumlarda değişimi hoş karşılamayıp karşı çıkanlar vardır. Reformlara şüpheyle yaklaşan statükocu kişi veya gruplar yeniliklere yer verilmesini istemezler. Yeniliklere sıcak bakmayan toplumlar daha çok geleneksel, durağan yapılara sahiptirler. Bu toplumların sosyal kurumlarından özellikle aile ve din kurumu değişime karşı direnç göstermektedirler. Aile ve din kurumunda töre, gelenek, görenek gibi değerler derine doğru sarsılmaz bir şekilde kök salmıştır. Gelenekçi toplumlarda bilgi birikiminin artmasıyla kurumsal değişimlerde hareketlenme görülebilir. Bilgi birikiminin artmasıyla bu toplumların gereksinimleri değişecek ve bu yeni gereksinimlere cevap veremeyen kurumlarda yıpranacaklardır. Bu tür toplumlarda çoğu zaman gücü elinde bulunduran kişiler kurumsal yapıları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak yozlaştırmaya sebep olmaktadır. Bu davranış kurumsal yapılarda dejenerasyona sebep olmaktadır. Bilgi birikiminin artması toplumun dinamik ve değişken yapısını gündemde tutup bu tür davranışları engellemektedir (Türkkahraman, 2006:23-24).

Çağdaş-modern toplumlarda ise kurumsal değişim daha sık görülmektedir. Bu toplumlarda nüfusun artmasına paralel olarak iş bölümü ve uzmanlaşma da artmıştır. Bundan dolayı her bir alanın sahip olduğu ayrı bir kurum vardır. Modern toplum kurumları değişime açık oldukları için sıklıkla birbirinden etkilenmektedirler. Herhangi bir kurumda meydana gelen değişim, diğer kurumlara da yansımaktadır (Ergil, 1984:196). Geleneksel toplumlarda ihtiyaçlar tekdüzeyken modern toplumlarda ihtiyaçlar daha karmaşıktır. Modern dünyada bilgi birikimi, artan teknoloji ve neoliberal yaklaşımla beraber kurumsal değişim hızlanmıştır. Bu karmaşık ihtiyaçların karşılanmasında kurumsal yapılara önemli roller düşmektedir.

Avrupa'nın ekonomik gelişmesinde kurumsal değişimin önemli bir payı vardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kurumların daha verimli hale getirilmesi için değişim çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca kurum ve örgüt arasında var olan rekabet de kurumların reform yapmalarına sebep olmuştur. Kurumsal iktisat teorisyeni North, iktisadi kalkınma ile kurumsal değişim arasındaki ilişkiyi öne çıkarmış ve pek çok iktisatçının dikkatini çekmiştir. North, kurumsal değişim ve ekonomik performans üzerine geliştirdiği çalışmaları nedeniyle 1993'te Nobel ödülü kazanmıştır. North'a göre geleceği yönlendirebilmek için durgun olmaktan ziyade devingen bir çözümlenme ile hareket edilmelidir. Hareketli yapılarda ekonomiler süreç içerisinde evrilmektedir. Kurumsal değişim ölçek ekonomilerin gerçekleştirilmesini mümkün hale getirmekle beraber, inovasyonların çoğalmasını ve piyasa değerlerinin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca piyasalarda yaşanan karışıklıkların giderilmesinde de etkin rol oynayarak ekonomik performansı pozitif yönde etkilemektedir (Dumludağ, 2014:22-23).

1.2. KURUMSALLAŞMA

Düşünürlerin kurumsallaşmaya yönelik yoğun çalışmaları, kurumsal analiz teorisine yönelik geniş kaynak sağlamıştır. Kurumsallaşma ile ilgili ilk değerlendirmelerden birini Selznick yapmıştır. Ona göre kurumsallaşma değer aşılama sürecidir. Değer aşılama ise istikrarı teşvik etmektedir. Bu durum sonucunda kurumsallaşma zamanla daha kalıcı hale gelmektedir. Kurumsallaşma sürecinde kuruluşlar içerisinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, daha spesifik amaçları olan ve eylem durumunda daha teknik olan kurumlar, bu özelliklerden yoksun olan kurumlara göre kurumsallaşmaya daha az gereksinim duymaktadırlar (Selznick, 1957:16-17). Kurumsallaşma, bireyin sınırsız bir şekilde

davranarak değerlere dokunmasına karşı önlem almak için bu davranışları kısıtlamıştır (Selznick, 1992:232). Kurumsallaşma bu noktada “yasalaştırma” şeklini aldığı için hukuk sosyolojisi bağlamında analiz yapılmıştır (Selznick, 1996:271). Toplumsal düzen içerisinde bireyler sürekli bir sosyal etkileşim içerisinde dirler. Bu sosyal etkileşim zamanla daha geniş bir çember haline gelmektedir. İnsan eylem ve faaliyetlerinin zaman içerisinde tekrarlanması sürecine kurumsallaşmayı inşa etmektedir. Geçmişte başlayıp hala devam eden bu sistem tamamen insan ürünüdür. Kurumsallaşmanın kaynağına indiğimizde insanların etkileşimleri sonucu oluşan bir yapı olduğunu görmekteyiz (Berger ve Luckmann, 1967:51-55). Kurumsal analiz yaklaşımının temel kavramı kurumsallaşmadır. Kurumsallaşma bir süreç şeklinde gelişmektedir. Bireyler arasında paylaşılan sosyal gerçeklik bu süreci oluşturmaktadır (Scott, 1987:496).

Kurumsallaşma, kolektif yapıları, yani toplum davranışlarını düzenlemeyi hedeflemektedir. Burada yine kurumsal yaklaşımın birey üstü bir teori şeklinde geliştiğini hatırlamaktayız (Keman, 2002:10) Kurumsallaşmanın ana karakteri uygunluktur. Bu uygunluğun temeli günlük yaşamımızdaki davranışlarımızla oluşmaktadır. Kurumsallaşma toplum eylemleri hakkında genel geçer anlayışlar üretmek ve uygun olana ulaşmak için çaba göstermektedir (Zucker, 1983:5).

Kurumsallaşma, mikro düzeyde eylemlerin makro yapılar oluşturmasını içermektedir. Örneğin nesil aktarımı çerçevesinde genç bireyler kendilerinden bir önceki nesil tarafından kültürlenirken, yaşlandıkları zamanda kendilerinden bir sonraki nesili kültürlenmektedirler. Bireysel eylemlerin tekrarlanması, toplumsal olanın bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda kurumsallaşma hem süreç hem de özellik değişkenidir. Kurumsallaşan eylemler dışsal ve nesnel olarak algılanmaktadırlar. Bir eylemde dışsallık ve nesneleştirme arttıkça, kurumsallaşma da paralel olarak artmaktadır. Kültürel sürekliliğin üç yönü kurumsallaşmadan etkilenmektedir. Bunlar; kültürel aktarım, kültürel sürdürme ve kültürel değişimdir. Kurumsallaşmanın düşük olduğu yerlerde sosyal kontrolün artırılması gerekmektedir (Zucker, 1977:727-730).

Kurumsallaşma toplum yaşamındaki bütün yapılar için gereklidir. Söz gelimi günümüz küresel dünyasında teknolojinin ve değişimin istikrarlı bir şekilde hız kazanması, iletişimin yaygınlaşması, satış odaklı plan ve programların önem kazanması gibi durumlara karşı işletmeler de uyum sağlamalıdır. Uyum sağlayabilmek

için de günümüz şartlarını yerine getirmelidirler. Aksi takdirde rekabet edemeyeceklerdir. Tam da bu noktada kurumsallaşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü kurumsallaşma seviyesi en yüksek olan işletme ve organizasyonlar, uyum sürecini daha hızlı atlatmaktadırlar. Misyon ve değerleriyle çevresindeki kuruluşları etkileyip örnek olabilmektedirler. Kurumsal analizde vurgulanan birey üstü yapılanmaya benzer şekilde işletmelerin de özgün bir yapı oluşturabilmesi için birey analizi yerine kural ve standartlara bağlı olmalıdır. Kurumsallaşma bir süreçtir. İşletmeler de sürece bağlı olarak ya varlıklarını sürdürmekte ya da yok olmaktadır (Karpuzoğlu, 1999:54-56).

Çağdaş toplumlarda örgütsel yapılar fazlasıyla kurumsallaşmışlardır. Çünkü bu toplumlarda hedeflenen politikalar, programlar, meslekler rasyonel perspektifle sağlanmaktadır. Aynı şekilde ürün ve hizmet uygulamalarında da akılcı yöntemle hareket edilmektedir. Aşırı kurumsallaşmış politika, program, hizmet ve ürünler güçlü mitler olarak faaliyet görür. Toplum içerisinde rasyonalize edilen kuruluşlar, kurumsallaşma ile ilgili kavramları daha sık içerir. Bu yöntemi benimseyen kuruluşlar meşruiyetlerini ve hayatta kalma olanaklarını arttırmaktadırlar. Kurumsallaşma süreci, toplum yaşamındaki düşünce ve eylemlerin kural benzeri bir statü kazanma sürecidir. Örneğin herhangi bir hastalığı yöneten doktorun sosyal statüsü, kurumsallaşmış bir kuraldır. Bununla beraber sigara içmenin yasak olduğuna işaret eden simgeler, yasal konuma sahip olduğunu da içermektedir. Buradaki amaç sigara içme davranışını düzenlemektir (Meyer ve Rowan: 1977:340-341).

Davranış akışı ya da sosyal eylem vasıtasıyla sembol sistemlere ulaşıyoruz (Geertz, 1973:17). Bir yapının kurumsallaşması için öncelikle toplum üyeleri tarafından kabul edilmesi gerekir. Kabul edildikten sonra istikrar kazanan bu davranış kalıpları kurumsallaşmaya ivme kazandırmaktadır. Kurumsallaşma terimini davranıştan ayırmamak gerekir. Çünkü kurumsallaşmanın var olabilmesi için yapının eylem üretmesine ihtiyacı vardır. Kurumsallaşmanın hız kazanmasında bir diğer durum olan alışkanlık haline getirme süreci, örgütsel bir soruna karşı yeni yapısal düzenlemelerle beraber herhangi bir kuruluşun politikalarında meydana gelen resmîleştirme eylemlerini içermektedir.

Kurumsallaşma hem sosyal hem de politik alanlarda kural ve yöntemleri yerleştirmekle beraber toplumsal dinamiklere göre reformize edilen bir süreçtir. Birey

ve toplumun yanı sıra siyasal yapılanma faaliyetlerinde de oldukça etkili bir tutum sergilemektedir. Devlet yapısının toplumla olan etkileşimini incelersek herhangi bir yerde hükümetin uyguladığı kuvvetler ayrılığı ilkesi, siyasal yapılanma ile beraber bir anlayışı muhafaza etme adımı şeklinde kurumsallaşmıştır. Kurumsal yaklaşım sosyal ve politik alanlarda geliştirdiği çalışmalarla ilgili çeşitli açıklamalar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kurumsallaşma sürecinde sosyal ve politik kurallar hem insanca tasarlanmalı hem de devlet yönetim şekillerine uygun olmalıdır (Keman, 2002:9-11).

Sosyal bilimlerde kurumsallaşma süreci “mikro düzeyde tekrarlanan davranışların makro yapılara dönüşmesi” şeklindedir. Bu durumda günümüz küresel dünyasındaki makro yapıların meydana gelmesi kurumsallaşma sayesinde. Çünkü günümüzde sosyal grupların, kuruluşların, örgütlerin, organizasyonların vb. yapıların süreklilik kazanması için kurumsallaşma bir gereksinimdir.

1.2.1. Siyasal Kurumsallaşma

Modernleşme teorisinin kökeni toplumların tarımsal üretimden sanayiye geçiş sürecine dayanmaktadır. Özellikle sosyoloji, ekonomi ve politik kurumsallaşma, modernleşme teorisine ilişkilidir. XIX. yüzyılda yaşamış olan Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber ve Henry Maine gibi düşünürler, ABD ve İngiltere nezdinde modernleşen devletlerin tecrübelerini değerlendirerek toplumsal gelişimi incelemişlerdir. Bu teorisyenlere göre modernitenin lütufları bir bütün şeklinde ele alınmalıdır. Örneğin kentleşme, ekonomik gelişme, sekülerleşme ile beraber siyasi kurumlarda demokratikleşme, moderniteyle elde edilir. Bununla beraber modernleşme teorisi altın çağını 1960’lı yıllarda yaşamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgeci güçler, güç kaybetmiş ve gelişmekte olan ülkeler ortaya çıkmıştır. David Apter, Lucian Pye, Edward Shils, Walt Rostow gibi düşünürler modernleşmeyle beraber gelişmekte olan ülkelerin siyasi sistemlerinde yaşanan kurumsallaşma ve demokratikleşme hareketlerine dikkat çekmişlerdir (Fukuyama, 2008; akt. Akman, 2015)

Kurumsallaşma, toplumsal ilerlemenin yanı sıra siyasal ilerlemeye de katkı sağlamıştır. Siyaset biliminde kurumsallaşma özellikle siyasi parti yapılanmalarında ön plana çıkmaktadır (Akıncı, 2018:123). 1960’larla beraber uluslararası arenada yer edinmek isteyen güçler kalkınma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda ekonomik durgunluk ve siyasi istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Birçok bilim insanı bu sorunu ekonomik ve toplumsal değişkenlere bağlamıştır. Bu noktada kurumsallaşma

ve siyasi kurumların değer kazanmasında oldukça önemli rol oynayan Samuel Huntington ortaya çıkmıştır. Bu konuyu ele alan bilim insanlarının aksine ona göre ekonomik durgunluk ve siyasi istikrarsızlığın çözümü için politik olana odaklanılmalıdır. Huntington toplumlar arasında ortaya çıkan gelişmişlik farkını ekonomi, sağlık ve eğitim seviyelerine değil, siyasal kurumsallaşma seviyelerine bağlamıştır (Berman, 1997:567). Siyasal kurumsallaşma, siyasal istikrarla paraleldir. Toplumlar için siyasal istikrar arzu edilmektedir. Toplumsal gelişme, ekonomi ve sosyal refahın yükselmesi için siyasi düzen ve istikrar gereklidir (Fukuyama, 2008; akt. Akman, 2015). Huntington politik kurumsallaşma ile ilgili önemli yapıtlar ortaya çıkarmıştır. Huntington 'un analizlerinden etkilenen birçok akademisyen ve düşünür kurumsal değerlendirmelerinde ondan faydalanmışlardır. Örneğin Selznick (1992) “değer aşılama” tanımında Huntington'dan etkilenmiştir.

1.2.1.1. Huntington 'un Kurumsallaşma Teorisi ve Ölçütleri

Siyasi kuruluşların ve örgütlerin gücü onların kurumsallaşma seviyelerine göre değişir. Bir ülkede siyasal katılım sadece üst sınıfla sınırlıysa orada kurumsallaşma dardır. Nüfusun büyük bir kısmı politik olarak organize edilen başka bir ülkede ise kurumsallaşma kapsamı geniştir (Huntington, 1965:394). Kurumsallaşmanın önem kazanmasında en çok katkısı olan kişi Samuel P. Huntington 'dur. 1965 yılında yazdığı “Political Development and Political Decay” isimli makalesi genelde kurumsallaşma konusuna özeldir de politik kurumsallaşma konusuna açıklık getirmiş ve birçok düşünür de bundan etkilenmiştir. Huntington bu makalesinde kurumsallaşmanın dört önemli ölçütünü “uyumluluk-sertlik, karmaşıklık-sadelik, özerklik-bağlılık, tutarlık-ayrılık” şeklinde sıralamıştır.

“Uyumluluk-Sertlik” bir örgütün içinde var olduğu bir çevredeki değişim ve dönüşümlere ayak uydurabilmesidir. Bir kurum veya organizasyon ne kadar eski ve deneyim sahibi olursa uyarlanabilirliği de o derecede güçlüdür. Bu bağlamda bir kurum ne kadar uyumlu, uyarlanabilir olursa kurumsallaşma seviyesi o kadar yükselir. Diğer yandan kurum ne kadar az uyumlu ve sert olursa kurumsallaşma seviyesi de o derece az olur. Sertlik ise daha çok genç kurum ve örgütlerin bir özelliğidir (Huntington, 1968:13-17).

“Karmaşıklık-Sadelik” siyasal kurumsallaşmanın ikinci ölçütü olan karmaşıklık-sadelikte kurumsallaşmanın yüksek seviyede olması karmaşıklıkla

ilişkilendirilmiştir. Yani karmaşık örgüt ile organizasyonlar, basit ve sade olanlara göre daha çok kurumsallaşma geçirmelidirler. Karmaşıklık, kurum veya örgütlerin alt birimlerinde hem hiyerarşinin hem de işlevselliğin artmasını ve bu birimlerin farklılaşmasını içermektedir. Alt birimlerde işlevselliğin fazla olmasına paralel olarak kurumsal güç yüksektir. Bundan dolayı bir bütün olarak varlığını sürdüren kurum veya örgütler esnek bir yapıda değildirler (Huntington, 1968:17-19).

“Özerklik-bağlılık” Huntington ’un kurumsallaşma ölçütleri arasında en geniş ve kapsamlı olanıdır. Özerklik, siyasi kurum ve örgüt gibi organizasyonların diğer sosyal gruplardan ve bu sosyal grupların davranış politikalarından bağımsız olarak var olmayı ifade etmektedir. Siyasal yapının da özerklik üzerinde etkisi açıktır. Siyasi olanı diğer alanlardan ayırt etmek için özerklik derecelerine bakmakta fayda vardır. Örneğin siyasi yapısı oldukça gelişmiş olan kurum ve örgütler siyasi sistemi az gelişmiş kurum ve örgütlere göre daha fazla bir bütünlüğe ve özerkliğe sahiptir. Politik sistemleri gelişmeyen yapılar dış etkilere karşı kendilerini savunamamakta ve daha bağlı olmaktadır. Örnek olarak yargıyı ele alabiliriz. Yargı “bağımsızlık” ilkesini uyguladığı ölçüde kurumsallaşma derecesi yükselmekte ve daha çok özerk olmaktadır (Huntington, 1968:20-22).

“Tutarlılık-ayrılık” Huntington ’un son kurumsallaşma ölçütüdür. Tutarlılık-ayrılıkta bir kurum veya örgüt ne kadar bileşik ve tutarlı olursa o kadar kurumsallaşır. Aynı şekilde tutarlılığın azalması durumunda kurumsallaşma da paralel olarak azalmaktadır. Tutarlılık ile özerklik arasında yakın bir ilişki vardır. Özerklik, içten gelen bozulmalara karşı güvenlik sağlayamasa da dıştan gelen tehditlere karşı koyabilmektedir. Bu yönüyle özerklik, tutarlık ölçütü için bir araç olmaktadır. Bir yapının tutarlılık ölçütünde başarılı olabilmesi için koordinasyon ve disiplin seviyesini yüksek tutmasına ihtiyacı vardır. Koordinasyon ve disiplin bir etkileşim oluşturmaktadır. Bunlara sahip bir toplum, çevresindeki toplumları da etkilemektedir. Hem savaşa hem de barışa karar verilirken fikir birliği, disiplin ve koordinasyon gereklidir. Bu durumlarda tutarlı olan devletler daha kazançlıdır. Sparta ve Roma toplumlarına baktığımızda kanunların otoritesi, adalet ve ordularındaki güçlü disiplinleri sayesinde tutarlı olarak kabul edilmekte ve takdir edilmektedirler (Huntington, 1968:22-23).

Huntington ’un ölçütlerinde genel olarak şu sonucu çıkarabiliriz: Bir kurum, örgüt veya organizasyon ne kadar özerk, karmaşık, uyumlu ve tutarlı olursa o

toplumun siyaseti o derecede kurumsallaşır. Diğer yandan bu ölçütler ile kurumsallaşma arasında net bir paralellik olduğu söylenemez. Huntington'a göre kurumlardaki siyasal kurumsallaşma sadece gelişip büyümez aynı zamanda çürüme de geçirebilirler (Huntington, 1965:393-405). Huntington 'un kurumsallaşmayı ele alan dört temel ölçütü kurum, örgüt veya organizasyonların siyasi sistemleri için hem biçimsel olarak istikrar kazandırmış hem de toplumların değerlerini yansıtan göstergeler ortaya çıkarmışlardır. Onun teorisi siyasi sistemlerin kurumsallaşma seviyesini belirlemede bir yöntem oluşturmuştur (Ünlü, 2019:33-34).

1.3. KURUMSALCILIK: KLASİK VE YENİ

Bilim insanlarının Antik Çağ siyasal yaşamı ile ilgili temel araştırmalarından biri bireylerin davranışlarını yapılandıran kurumların doğasını incelemek olmuştur. Bu doğrultuda kurumların tarihi neredeyse siyaset biliminin başlangıcına dayanmaktadır. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimi'nin aktifleşmesiyle beraber kurumsal teori, Max Weber ve Emile Durkheim gibi seçkin sosyal teorisyenler tarafından geliştirilmiştir. Özellikle Alman iktisatçı ve sosyolog Max Weber bürokratik kurumların gelişmesiyle ilgilenmiş ve bu durumu "demir kafes" olarak adlandırmıştır. Yine bu tarihlerde devlet yapılanmasının resmî kurumlarına oldukça önem veren ABD'li teorisyen ve kurumsalcıların çalışmaları kurumsal teoriye değer kazandırmıştır. Bu çalışmalar II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar etkili olacak olan "Klasik Kurumsalcılık" yaklaşımının temelini oluşturmuştur (Peters, 1999:1-24). Kurumsal teorinin eski ve etkili versiyonlarından biri de şüphesiz Selznick ve öğrencilerinin çalışmalarıyla alakalıdır. Modelini geliştirme aşamasında Michels ve Barnard'ın etkisinde kalan Selznick, siyasi kurum ve resmî kamu örgütleriyle ilgilenirken aynı zamanda klasik kurumsalcılığın ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Scott, 1987:493-494).

Eski kurumsalcılık, siyaset biliminde önemli gelişme yaşamıştır. XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında idari düzenlemelerde bir dönüşüm geçiren Avrupa ve ABD'nin politik süreci akademisyenlerin çalışma alanı olmuştur. Buna göre klasik kurumsalcılık daha çok yasal sistemlere karşılık gelmektedir. Devletin resmî kurumları olan; anayasa, parlamento, kabine gibi idari yapılara ağırlık verilmiştir (Scott, 2003:6). Klasik kurumsalcılık özellikle kurumsalcı iktisadın gelişimine konu olmuştur. Birçok iktisatçı kurumsal teoriyi çalışmalarında işlemiştir. T. Veblen, J. R. Commons, W. Mitchell gibi isimler kurumsal iktisadın öncüsü ve klasik

kurumsalcılığın temsilcileridir (Rutherford, 1994:1). Önemli teorisyenlerden biri olan D. North ise yeni kurumsalcı olmakla beraber klasik ile yeni arasında bir ilişki geliştirmiştir (Derya, 2017:1092). İktisadi kurumsal teorisyenlerine göre, hızlı endüstrileşmenin sağlanması amacıyla kurumların modernleştirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber iktisadi problemlerin çözümü için daha kapsamlı olan toplumsal olgulara yönelerek sorunlara sosyolojik çözümler getirme çabasında olmuşlardır (Ana Britannica, 2000:103; akt. Bolat ve Seymen, 2006:230).

Büyük Buhran'ın yıkıcı etkilerin tam olarak hissettirdiği 1930'lu yıllarda davranışçılık ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren davranışçılığın klasik kurumsalcılık yaklaşımına karşı olduğu anlaşılmıştır. Davranışçılık, klasik kurumsalcılığın daha çok devletin resmî kurumları üzerinde durmasını sınırlı bir analiz olarak görmüş ve eleştirmiştir (Kalkan, 2015:559). Klasik kurumsal yaklaşımın sınırlı olarak nitelendirilmesinin geniş yorumu, klasik kurumsalcılığın formel yapıları araştırmak için enformel birikim metotları kullanırken, bunun aksine davranışçılığın, maddi olmayan (süreç ve davranış) özneleri araştırmak için formel metotları kullanmasıdır (Ethington ve McDonagh, 1996:85-90). Davranışçılık yaklaşımı sebebiyle bir süre kurumların gelişimi sekteye uğramıştır. Birey analizi daha çok ön plana çıkmıştır. Müteakiben kurumsalcılığın yeni versiyonuyla ortaya çıkan yeni kurumsalcılık, kurumları arka plana atan davranışçı yaklaşıma karşı eleştiriler yöneltip kurumlara olan ilgiyi yeniden sağlamışlardır.

Davranışçılık yaklaşımıyla beraber geri plana itilen kurum, başarılı bir karşı-reform ile resmî ve gayriresmî kurumların tekrar önem kazanması sağlanmıştır. Yeni kurumsalcılıkla beraber kurumsal açıklamalar, popülerliğini tekrar elde etmiştir (Peters, 1998:1-24). Çağdaşlaşmayla beraber hedeflerin çokluğu ve karmaşıklığı, yeni bir döneme girilmesinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Yeni kurumsalcılığın çağdaş olarak tarif edilmesi, eski kurumsalcılığın yeni bir versiyonu olduğuna işarettir. Yani eski kurumsalcılığın sahip olmadığı teorik özlem ve motivasyonlara yeni kurumsalcılık sahiptir (Selznick, 1996:273-276). Ayrıca yeni kurumsalcılık önceki yaklaşımların doğasında var olan bağlamsıcılık, indirgemecilik ve faydacılık özelliklerini taşımamaktadır (March ve Olsen, 1984:735).

Yeni kurumsalcılık, 1980'lerde Amerikalı siyaset bilimcilerin yoğun olarak üzerinde çalıştığı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Başta siyaset bilimi olmak üzere

sosyoloji ve ekonomi alanlarında çalışma konusu olan yeni kurumsalcılığın metodolojisinde kural, norm ile kültür siyasal kurumların birer parçası olarak görülmüştür. Bu bağlamda yeni kurumsalcılık, kişilerin seçim ve davranışlarda bulunurken, kurumlar tarafından karşılaştıkları kısıtlamalarla ilgilenmiştir. Yeni kurumsalcılık güçlü bir kurumsal etkiyle sosyoloji alanının genel fotoğrafı olan toplumlar üzerinde tesirini arttırmayı amaçlayan bir sosyal teoridir. Klasik kurumsalcı yaklaşımın ana karakteri resmî kurumlarken, yeni kurumsalcılık yeni bir birleştirmeye bireylerin davranışlarını ve resmî kurumları bir arada incelemiştir. Ek olarak yeni kurumsalcılığın etkilendiği dış çember gittikçe genişlemekteydi. Bu durumda yeni kurumsalcılık yaklaşımında, kurumların hayatta kalıp yasallıklarını kazanma hedefinde olduklarını söyleyebiliriz (Ünlü, 2019:14-15). Yeni kurumsalcılık ile ilgili toplumsal yaşamın gittikçe sofistike olmasına paralel olarak siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlar da karmaşık hale gelmiştir. Bu bağlamda kurumlar bakımından kolektif yaşam değer kazanmıştır. Kurum yapılanması özellikle siyaset biliminden hiçbir zaman ayrı düşmemiştir (March ve Olsen, 1984:734-735).

Modern çağın toplumlarında resmî kurumsallaşma oldukça güçlenmiştir. Bireyciliğin aksine rasyonalize bir şekilde üretilen kurumların meşruiyetleri ve hayatta kalma olanakları artmıştır (Meyer ve Rowan, 1977:340-345). Yeni kurumsalcılık yaklaşımıyla beraber sosyal bilimlerde bir rönesans yaşandı. Bu rönesansın en temel özelliklerinde birisi dar sınırların ötesine geçilmesidir. Bu doğrultuda yeni kurumsalcılığın araştırmacıları kurumsal analizlerinde geleneksel biçimlerden ayrılmışlardır. Eski kurumsalcılık yaklaşımı dönemleri süresince resmî yapılarla ilgilenirken, yeni kurumsalcılık birey yapımı kuralları ve prosedürleri, kurumların temel yapı taşları olarak görmektedir. Bireylerin zihinlerinde yaratılan kurumlar zaman içerisinde bağımsız bir varoluş elde etmişlerdir. Sosyal yapı olarak kurumların otoritelerini sağlamadan önce bireylerin davranışları tarafından anlam kazanmalarına ihtiyaçları vardır. Zira kurumların kökenine indiğimizde toplumu oluşturan bireylerin düzensiz bir dünyayı anlamlandırmak için kurumları yarattığını görebilmekteyiz. Kurumlar insanların yaşamlarını sürdürdüğü dünya hakkındaki anlayışlarını şekillendirmektedir. O halde birey ve kurum ilişkilerini inceleyen yeni kurumsalcılıkta temel çalışmalar, kurumsallaşmış ortamlarda insanların anlam inşa etmede nasıl bir yol izledikleriyle ilgilidir (Meyer ve Rowan, 2006:5-8).

Parsons ve Selznick gibi işlevselciler yönetim, ekonomi ve toplumsal ilişkilerde bağlantılar kurarken daha sağlam temellendirme için çaba göstermişlerdir. Bu doğrultuda Veblen ve Commons'u, büyük ölçüde tanımlayıcı ve açıklayıcı etkiden yoksun olacak derecede soyut cevaplar verdikleri gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Yeni kurumsalcılık, yeni kurumsal düzenlemelerle sosyal tercihlerin nasıl şekillendiği ve kanalize edildiği ile ilgili klasik sorulara yeni cevaplar verme girişimidir. Davranışçılık yaklaşımı bireyi analiz etme çabasında olduğundan dolayı makro sosyoloji, sosyal tarih ve kültürel araştırmalar düzeyine çıkamıyordu. Oysa kurumlar bu tür araştırmaların temel yapı taşlarıdır. Kurumları tekrar düzenleyen yeni kurumsalcılık yaklaşımı bireyciliğe meydan okuyarak sosyal eylem ve devlet gibi farklı kategorilerin kurumsal güçler tarafından yeniden şekillendirmesiyle ilgilenmiştir. Yeni kurumsalcılığın önemli temsilcilerinden North, bireyler arasında ilişkilerin ve alışverişlerin karmaşık hale gelmesi durumuna bir çözüm getirmiştir. Ona göre siyasal kurumlar, mülkiyet hakları ve sözleşmelerin tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır (DiMaggio ve Powell, 1991:1-20). Klasik ve yeni kurumsalcılık arasında farkların daha açık gösterimi için tablolaştırma yöntemi incelemesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 1.1. Klasik – Yeni Kurumsalcılık Arasındaki Farklar

Klasik Kurumsalcılık	Yeni Kurumsalcılık
Çözümlemeler büsbütün kurumlarla ilgilidir.	Çözümlemeler kurumlardan ziyade tüzel kişiler üzerinedir.
Bireye yönelik bilim yöntemleri (sosyoloji, hukuk, siyaset bilimleri vb.)	Neoklasik iktisat yöntemleri (mikroekonomi ile oyun teorisi metotları)
Doğal-evrimsel ilerleme.	Denge-optimizasyon ilerleme.
Temel amaç kolektif hareket etmektir.	Temel amaç özgür bireydir.
Tümdengelim içeriklidir.	Tümevarım içeriklidir.
Kurumların esas rolü bireylerin seçimlerini belirlemektedir.	Kurumların esas rolü bireyler için dış limitler belirlemektedir.
XIX. ile XX. yüzyılda doğmuştur.	XXI. yüzyılda doğmuştur.
Thorstein Veblen, W Mitchell ve J. Dewey yaklaşımın önde gelen isimleridir.	D. North, J. Buchanan, R. Coase, G. Becker yaklaşımın önde gelen isimleridir.

Kaynak: (Peters 1998:1-25; akt. Ünlü, 2019:15).

İki yaklaşım arasında önemli bir süreklilik olsa da aralarında ciddi farklar vardır. İki yaklaşım arasındaki diğer farklara baktığımızda; klasik kurumsalcılık merkez odaklı çıkar, enformel yapı, kurumsallaşma merkezi örgüte dayalı ve menfaat uzlaştırma teorisi şeklinde gelişmiştir. Anahtar kelimeleri ise birlik, sadakat, değerler, normlar ve davranışlardır. Klasik kurumsalcılık politik bir tutum sergilemiştir. Yeni kurumsalcılık ise çevresel odaklı çıkar, formel yapının sembolik rolü, kurumsallaşma merkezi saha ile halka dayalı ve hareket teorisi şeklinde gelişmiştir. Anahtar kelimeleri alışkanlık ve işlevsel eylemlerdir. Yeni kurumsalcılık gündeminde disiplin, cezalandırma tutumlarını ön plana çıkarmıştır (DiMaggio ve Powell, 1991:13). Tablo 1.' de görüldüğü gibi klasik kurumsalcılık farklı alanlarda (sosyal-ekonomik-politik) kurumlarla ilgilenmekteyken, yeni kurumsalcılıkta devlet kurumlarının bir parçası olan birey, yaklaşımın analiz birimini oluşturmaktadır. Klasik kurumsalcılıkta toplumsal konularla daha çok ilgili olan siyaset, hukuk ve sosyoloji gibi çeşitli bilimler gündemdeyken yeni kurumsalcılık tam tersine neoklasik iktisat yöntemlerini içermektedir. Kolektif hareket eden klasik kurumsalcılık, bireyi aşır kitlese çıkarımlarla ilgilenmesinden dolayı tümevarımcıdır. Yeni kurumsalcılık ise genel çıkarım kapsamında kurumların şekillenmesi için birey eylemleriyle analize yön vermektedir. Bu yönüyle yeni kurumsalcılık tümdengelimcidir. Klasik kurumsalcılık John Dewey ve Thorstein Veblen gibi isimlerle önemini kazanmıştır. Özellikle kurumsal iktisat teorisinin temelini oluşturan Veblen 'in "Aylak Sınıfın Teorisi" (1899) adlı eseri, klasik kurumsalcılığın dayanağı olmuştur. Yeni kurumsalcılık ise yine kurumsal iktisatçı olan Douglas North başta olmak üzere Ronald Coase, John Buchanan gibi isimlerle önem kazanmış olsa da Max Weber'in çalışmaları bu yaklaşım için destekleyici nitelikte olmuştur (Ünlü, 2019:16-17).

Yeni kurumsalcılıkta oldukça etkili olan farklı analitik yaklaşımlar vardır. Bireylerin eylemleri hakkında normatif bir perspektifle desteklenen "uygunluk mantığı" değerlendirmesi, bireylerin en uygun şekilde davranması demektir. Uygunluk mantığıyla kurumsallaşmış bir yapıda uygulamaların en doğru, makul, iyi vb. niteliklere sahip olması amaçlanmıştır (Olsen, 2007:2). Bu bağlamda yeni kurumsalcılığın ilk analitik yaklaşımı normatif kurumsalcılıktır. Uygunluk mantığı normatif kurumsalcılığın temelini oluşturmaktadır (Peters, 1999:19). Diğer analitik yaklaşımlar olan "tarihsel kurumsalcılık, rasyonel seçim kurumsalcılığı ve sosyolojik kurumsalcılık" davranışçılık yaklaşımına tepki olarak gelişmişlerdir. Bir hayli etkili

olan bu yaklaşımlar sosyal ve politik neticelerin belirlenmesinde rol oynamışlardır (Hall ve Taylor, 1996:936).

Normatif kurumsalcılığa en fazla zıtlık gösteren analitik yaklaşım rasyonel seçim kurumsalcılığıdır. Bu konuda çalışan bilim insanlarına göre bireyler norm ve değer aracılığıyla yönlendirilmek yerine davranışların, kural ve teşviklerin fonksiyonlarını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre bireyler kendi çıkarlarını maksimize etmek için davranış kuralları ve teşvik sistemleri geliştirmektedirler (Weingast, 1996:167-169). North, Shepsle, Levi, Bates gibi düşünürler, rasyonel seçim kurumsalcılığı yaklaşımını benimsemişlerdir (Thelen ve Steinmo, 1992:7). Rasyonel seçim kurumsalcılığı Amerikan kongre davranışlarının gözlemlenmesiyle ortaya çıkarılmıştır (Riker, 1980:432-433). Kongre üyelerinin değişim sonucu çıkarlarını maksimize etmesi, rasyonel seçim için referans olmuştur. Ayrıca rasyonel seçim yaklaşımı, 1680’lerde İngilizlerin bazı anayasal hükümleri kabul etmesiyle mülk sahiplerine sağlanan çıkarlara atıfta bulunmuştur (Krehbiel, 1991:1-3). Spesifik olarak kurumlar, mevcut oyunun kurallarını değiştirmek amacıyla gerekli pazarlık ve işlem maliyetlerine karşı dayanıklı ve dirençli dengeler üretmektedir. Bu pozitif durumdan dolayı rasyonel seçim yaklaşımı, bireyler tarafından motive edilmiştir (Shepsle, 2015:1-2).

Üçüncü analitik yaklaşım tarihsel kurumsalcılıktır. Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımı çok sayıda düşünür ve çeşitli metodolojik yaklaşım barındırması yönüyle diğer yaklaşımlardan daha zordur. Bu yaklaşımın politika oluşturma süreçlerinde siyasi aktörlerin tutum ve davranışları için bir kılavuz niteliğinde olduğu iddia edilmiştir. Tarihin önemi üzerine “yol bağımlılığı” kuramı geliştirilmiştir. Kurama göre tarihsel kurumsalcılığın siyaset bilimi ile ilişkisinde kurumlar örgütsel yaşamı kısıtlamaktadırlar. Siyaset bilimi ve kurumlarla ilgili geleceği ilgilendiren konularda seçenekler dar bir çemberde ele alınır (Britannica, 2021). Tarihsel kurumsalcılık, bir politika veya bir hükümet sisteminin erken tarihinde yapılmış olan seçimlerle tanımlanmaktadır. Bu seçimler ilerleyen zamanlar için verilen kararlarda etkin olmuşlardır. Bir politikanın mantığını daha kolay anlamak için verilen ilk kararları iyi anlamaya ihtiyaç vardır (Peters, 1999:19). Skocpol, Berger, Hall, Katzenstein gibi düşünürler tarihsel kurumsalcılığı yorumlamışlardır. Bu isimlerin çalışmalarında kurumların politik stratejileri nasıl şekillendirdiği ve politik sonuçları etkilemede ne

gibi yöntemlerin kullanıldığı hakkında endişeler dile getirilmiştir. Tarihsel yaklaşım, rasyonel seçim yaklaşımının dar bir perspektifte olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda siyasal tarihi şekillendirmede rasyonel seçim dar sınırlarının ötesinde tarihsel yaklaşımı bir rol model olarak görülmüştür (Thelen ve Steinmo, 1992:2-10).

Yeni kurumsalcılığın son analitik yaklaşımı sosyolojik kurumsalcılıktır. Bu yaklaşımın kökeni sosyolojiye, örgütsel kuram ve kültürel araştırmalara dayandığı için kurumsal kültür görüşü vurgulanmıştır. Sosyolojik yaklaşımçı bilim insanları rasyonel kurumsalcılığın savunduğu kurumsal kurallar ve çıkar maksimizasyon kaygılarının aksine kurumsal kültürü oluşturan mit, tören, sembol ve ahlak şablonlarının işlevlerine bakmaktadırlar. Düşünürler genellikle bu alanda yaptıkları çalışmalarla bir kuruluşun sosyo-kültürel meşruiyetine odaklanırlar (Britannica, 2021). 1970'lerin sonunda bazı sosyologlar, bu dönemde gerçekleşen örgütlenme yöntemlerinde ve bürokrasi ile ilişkilerde rasyonel seçim yaklaşımının yansımaları iddialarına karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışı geleneksel bir çizgi çekerek başlatan sosyologlar, sosyal yaşamda meydana gelen yapılanmaları kültür ile ilişkilendirmişlerdir (Dobbin, 1994:117-121). Sosyolojik kurumsalcılık yaklaşımına göre kurumlar sadece politik alanda resmî ve gayriresmî kuralları tanımlamazlar. Aynı zamanda birey davranışlarına rehberlik eden anlam çerçevelerinin sembolik sistemlerine geniş bir tanımlama getirmektedirler. Rasyonel seçim ile sosyolojik yaklaşım arasındaki genel farklılık fotoğrafı, rasyonel seçim kuramcıları çıkar maksimizasyonuna dayalı kişi veya kurumların maddi refahını en yükseğe çıkarmayı amaçlarken sosyolojik kuramcılar kimliklerin, aracılığıyla kişi veya kurumları tanımlamaya çalışmaktadır (Hall ve Taylor, 1996:949).

1.4. AŞİRET KAVRAMI VE TANIMI

Türk Dil Kurumu'na göre aşiret; dil ve kültür bakımından benzer olan “topluluk-oymak” anlamına gelmektedir. Bu oymak veya topluluğu oluşturan aileler, konar-göçer veya yerleşik olmakla beraber din, ekonomik, evlilik ve akrabalık hususlarında yakınlık göstermektedir (TDK, 2021). Oymak ve topluluğun yanı sıra aşiret; “cemaat, boy ve kabile” gibi yapılarla da ilişkilendirilmiştir. Ancak aşiret kavramı Arapça 'da mevcut olan “kabile” kavramı ile değil yine bu dilde mevcut olan “aşıra” anlamıyla Türkçeye geçmiştir. Bu bağlamda Türkçede aşiret, göçebe-yarı göçebe yaşam tarzına sahip oymak veya boy manasında kullanılmıştır (Türkdoğan, 1998:20-21). Osmanlı kayıtlarında yukarıdan aşağıya doğru gösterilen sıralama şu şekildedir: “kabile-aşiret-cemaat-oymak-oba” (Halaçoğlu, 2021).

Türkiye’de sosyolojik yönlü ilk düzenli çalışmalar Ziya Gökalp’e aittir. Gökalp aşiretleri “kavmi zümreler” olarak tanıtmıştır. Bir akrabalık ilişkisine dayanan aşiret hem ailevi hem de siyasi özellikler barındırır (Gökalp, 1992:24-25).

Hollandalı antropolog ve sosyolog M. V. Bruinessen çalışmalarında Türkiye ve çevre ülkelerin aşiret yapılarını incelemiştir. Özellikle “Ağa, Şeyh, Devlet” adlı eserinde aşiretlerin tarihsel süreçteki durumlarını incelemiştir. Bruinessen ’in aşiret ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret, gerçek ya da gerçek olduğu düşünülen ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Doğal olarak aşiretler de kendi içlerinde alt-aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha klan, sülale ve benzeri gibi daha küçük birimlere ayrılırlar” (Bruinessen, 2015:82).

Jongerden (2007), aşireti hayali- efsanevi bir ataya dayalı organizasyon olarak tanımlamıştır. Bu tanım oldukça yerinde gözükmemektedir. Çünkü bütün aşiretlerin yapısına baktığımızda hepsinin kan bağına dayandığı yüce bir kişilik (ata) vardır. Bazı aşiret üyeleri de atalarının peygamber soyundan geldiğine inanmaktadır. Bu iddia Anderson’un “Hayali Cemaatler” (1995) eserinde uzak-yakın birbirlerini hiç görmemiş, tanımamış kişilerin kendileriyle aynı inançları, ilkeleri paylaşan başka kişilerin varlığına inanma durumuna benzerdir. Fakat aşiret yapılarında var olan toprak bütünlüğü bu iddiayı geri plana atmıştır (Karadeniz, 2012:23-24).

Devlet görevlileri olan Hay ve Rondot (1921) Ortadoğu’daki gözlemlerinde aşiret yapısını ve aşiretin kurumsal özelliklerini incelemişlerdir. Onlara göre aşiret, dışardan gelen saldırılara karşı üyelerini muhafaza etme ve geleneksel yaşam tarzının devamını sürdürme amacına sahip cemaatlerin bir araya gelmesiyle oluşan federasyonlardır. Bazı aşiretlerde belli bir lider yokken bazılarının da birden fazla lider vardır. Daha geniş alana yayılan aşiretler, alt birimlere bölünmüştür. Hay, aşiretin temel alt kurumu olan “önderlik-liderlik” ilişkilerini tartışmıştır. Ona göre aşiret; içe dönük küçük bir dünya, geleneksel-muhafazakâr bir kurum, savunma savaşı mekanizmasına dayalı ve kendisiyle benzer nitelikler taşıyan zayıf gruplara karşı hâkim duygu besleyen topluluklardır (Hay, 1921:65; akt. Bruinessen, 2015:105-106).

Aşiret, yapıları gereği “primordial topluluk” olarak kabul edilmiştir. Aşiret kendi içinde alt bölümlere ayrılarak her biri reis, ağa bey gibi liderlerle temsil edilmektedir. Aşiret yapılarının kurumsal sürecinde liderlik ataerki bir düzenle babadan-oğula geçmektedir (Kostiner ve Khoury, 1991:90-91).

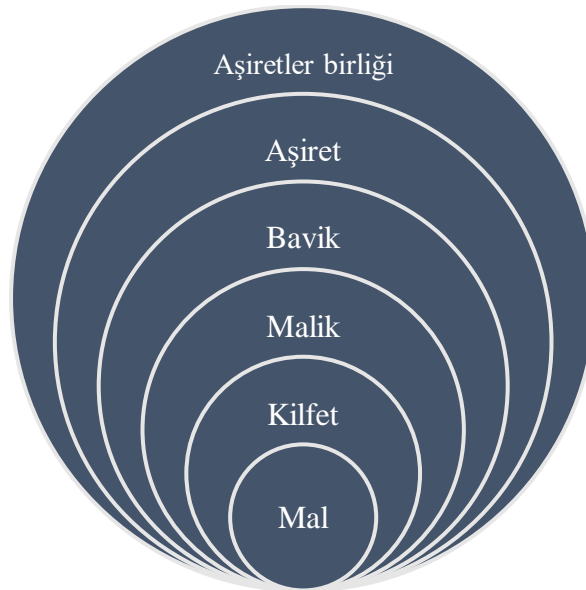
İşlevselci yaklaşım bağlamında Antropolog E. Prithchard “Segmentery Linage” adlı teorisinde aşiretlerin konumu ve işlevlerini tartışmıştır. Teoriye göre, aşiret topluluklarında devlet varlığı zayıf bir konumda olduğu için aşiretler otorite sağlamaktadır. Aşiret liderleri, aşirete bağlı kişileri yönlendirebilmektedir. Geleneksel topluluklar kültür, dil, etnik kandaşlık vb. özelliklere göre bölümlere ayrılıp incelenmiştir. Prithchard aşiret yapılarının alt bölümlere ayrıldığını ve bu bölümlerin birbirlerini dengelediğini ifade etmiştir (Ebinç, 2008:17-18).

Hacettepe Nüfus Araştırmaları Enstitüsü’ne göre Türkiye’de aşiretler, nüfusun %5’ini kapsamaktadır. Bu aşiretlerin neredeyse tamamı Doğu ve Güneydoğu’da bulunmaktadır (Hacettepe Üniversitesi, 2003). Aşiret yapılarının önemli toplumsal özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: (Kartın, 2005:53)

- Sosyal bir kurum olarak aşiret, geleneklere bağlı bir yapıya sahiptir.
- Aşiret, kapalı toplum yapısına sahiptir.
- Aşiret, kültürel özelliklerini günümüzde de muhafaza etmektedir.
- Aşiret, göçebe-yarı göçebe yaşam tarzına sahiptir.
- Otoriteye bağlılık, mutlak itaat ve doğuştan gelen statü aşiretin egemen davranış şekilleridir.

Aşireti meydana getiren bazı birimler vardır. Bu birimler aşiretin alt yapısını oluşturmaktadır. Kan bağına dayanan bu toplulukların açık bir şekilde anlaşılması için grafik üzerinde gösterilmiştir: (Baz ve Şarman, 2015:44).

Şekil 1.2. Aşiretin Kurumsal Hiyerarşisi

Kaynak: (Baz ve Şarman, 2015:44)

Şırnak aşiretlerinde en alt birime “Mal” (ev-aile) denilmektedir. Mal hem toplumun hem de aşiretin en küçük grubudur. Ailenin üst birimleri olan “Kilfet ile Malik”, birbirlerine oldukça yakın yapılardır. Malik birimi birden fazla aileden meydana gelir. Bu aileler çoğu zaman aynı soyadı taşısa da bazen bünyesinde farklı soyadları barındırmaktadırlar. Kilfet biriminde ise soy daha belirgindir. Kilfet ve malik birimlerinin bir üst birimi olan “Bavik”, Şırnak’ta yaygın olarak kullanılmaktadır. Bavik “sülale-soy” anlamına da gelmektedir. Malik gruplarının zamanla çoğalmasıyla yeni malikler ortaya çıkmış ve zaman içerisinde bu yapılar bavik topluluklarına dönüşmüştür. Bazı aşiretlerin bünyesindeki kilfet, malik ve baviklerde sayısal çoğunluk, grafikteki hiyerarşi gibi olmayabilmektedir. Çünkü her aşiretin nüfusu farklıdır. Örneğin bir aşiretin bünyesindeki bavik topluluğunun üye sayısı, başka bir aşiretin toplam nüfusundan daha fazla olabilmektedir. Bu bağlamda aşiret altı birimler sayısal çoğunluklarına göre “Bavkê hûrik (küçük sülale), Mala Mezin (büyük ev), Bavê Gir/Bavkê Gir (büyük sülale)” gibi isim veya unvanlar almışlardır. Bavik topluluklarından meydana gelen aşiret, daha kuralcı ve kalabalık yapılardır. Son olarak birden çok kola ayrılan aşiretler birliği ise aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşan en geniş yapılardır. Bu hiyerarşik dizilimde aşağıdan yukarıya gidildikçe nüfus artmakta ve kan bağı zayıflamaktadır (Baz ve Şarman, 2015:44-45).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AŞİRETLERDE TARİHSEL ARKA PLAN VE KURUMSAL HAREKETLER

2.1. OSMANLI'YA BÜTÜNCÜL BAKIŞ

XI. yüzyıl ile beraber Anadolu'ya göç eden Türkler'in bir kısmı yerleşik hayata geçerken bir kısmı da konar-göçer yaşam tarzını benimsemiştir. Anadolu'ya yerleşen bu topluluklar hiyerarşik bir düzenle yukarıdan aşağıya doğru boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle ve oba biçiminde birbirinden ayrılmıştır (Halaçoğlu, 2010:28-29).

Osmanlı'da aşiretlerle ilgili kayıt ve belgeler II. Mahmud'dan önce sınırlıydı. Ancak II. Mahmud ve Tanzimat ile beraber yönetimde merkezileşme siyaseti ve dilin içeriğinde meydana gelen değişimler sonucunda bürokrasi hızlanmıştır. Bürokrasinin hızlanması da devlet kurumları arasında belge ve evrakların çoğalmasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı'da daha önce tutulan kayıtların muhafaza edilmesi amacıyla "hazine-i evrak" isminde modern bir arşiv ve taşra ile merkez arasında belge akışının düzenli yapılabilmesi için "Bâb-ı Âli evrak odası" kurulmuştur (Akyıldız, 2015:103-116). Bu bağlamda Tanzimat döneminde konar-göçer aşiretler hakkında fazlasıyla belge bulunmaktadır. Aşiretler hakkında birincil derecede önemli olan "Sadaret", "İrade", "Meclis-i Vala" ve "Ayniyat Defterleri" belgelerinde, konar-göçer aşiretlerle devlet arasında çıkan problemlerin çözümüyle ilgili kayıtlar tutulmuştur. Bunların yanı sıra aşiret kayıtlarının tutulduğu diğer belgeler; "Temettuat Defterleri", "Nüfus Defterleri" ve "İskân Defterleri" dir. Diğer yandan Tanzimat dönemi ile beraber aşiretlerle ilgili kayıtlar çoğalmış olmakla beraber aşiretlerin genel politikalarını göstermeye yardımcı olacak kaynaklara pek rastlanılmamıştır. Bunun sebebi aşiretten gelen şikayetlerin aşiret ahalisinden değil, aşiret liderleri tarafından yazılmış olmasıydı (Akın, 2020:12-15).

1300 yıllarında Asya Selçuklu Sultanlığı ile Bizans İmparatorluğu arasında bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı İmparatorluğu, kendisini “Gazâ anlayışına” yani “Kutsal Savaş’a” adanmıştır. Büyüyüp yayılarak bir imparatorluk haline gelen Osmanlı’da yönetim büyük oranda askeri teşkilatlanma ve merkeziyetçi bir yapıya dayanıyordu. Osmanlı’nın kuruluşuyla beraber sıklıkla uyguladığı politikalardan biri merkezi otoriteyi tehdit edebilecek kişi veya kurumlar devre dışı bırakıp merkezi yapıyı inşa eden kurumları yerleştirmek olmuştur (İnancık, 2000:47-49). Timurlenk öldükten sonra imparatorluğu da hızlı bir şekilde dağıldı. O dönemde merkezi otoritesi zayıf olan Osmanlı, tekrar beylikleri egemenliği altına almaya başlamıştı. Türk aşiretlerinden meydana gelen Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretler birliği, bağımsızlarını kazanmışlardı. Karakoyunlular ilk olarak Van Gölü’nün kuzeydoğusuna yerleşirken, Akkoyunlular Diyarbakır’a yerleşmişti. 1450 yıllarına gelindiğinde Kürt emirliklerin büyük bir kısmı Karakoyunlu himayesi altındaydı (Bruinessen, 2015:205). Diğer yandan Osmanlı bu dönemde özellikle Fatih Sultan Mehmet’le beraber yükselişte olduğu için kısa sürede Anadolu’da Türk beylik ve aşiretlerini egemenliği altına almıştır.

Osmanlı merkeziyetçiliğinde eyalet sistemi uygulanmaktaydı. Ana birim olan sancak, merkezden tayin edilen sancakbeyi tarafından yönetilmekteyken sancaklardan oluşan eyaletleri de yine merkezden tayin edilen beylerbeyi yönetmekteydi (İnancık, 2014:122). Osmanlı hükümetleri XVI. ve XVII. yüzyıllarda inşa ettiği bu idari yapı sayesinde Anadolu’daki Türkmen aşiretlerin hem vergilerini kolay bir şekilde toplamakta hem de aşiretlere verdiği “İl” ve “Ulus” statüsü sayesinde aşiretler üzerinde merkezi yapının gücünü pekiştirmiştir. Aşiretlerden oluşan bu kurumsallaşma kaza veya sancak statüsündeydi (Sümer, 2009:121-122; akt. Akın, 2020:20).

XVII. yüzyılla beraber aşiretler Anadolu’da varlıklarını daha yoğun bir şekilde göstermeye başlamıştır. Anadolu’nun doğusunda var olan Kürt aşiret realitesi ile beraber Anadolu’nun batısı da aşiretlerin yerleştiği bir alandır. Batı Anadolu’ya yerleşen aşiretlerin çoğu Türk aşiretlerdir (Genç, 2020:40). XVII. yüzyıldan önce Anadolu’ya yerleşen konar-göçerlere “Yörük”, XVII. yüzyıldan sonra Anadolu’ya yerleşen konar-göçerlere ise “Türkmen” ismi verilmiştir. Türkmenler sadece Batı Anadolu’ya yerleşmemişlerdir. XVII. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu’ya da yerleşmişlerdir. Bu tarihlerden sonra çoğu, kademeli olarak batıya göç etmiştir (Gündüz, 2015:32-35; akt. Genç, 2020:39-40). Bununla beraber sınırlı sayıda Kürt

aşiretleri de (Kavilli, Milli, Şeyh Bezenli ve Cihanbeyli) Batı Anadolu'ya yerleşmiştir. Osmanlı, aşiretlerin yerleşim alanlarını tespit etmiştir. Aşiretler, geniş alana yayılan yapılarından dolayı mali ve idari sisteme tabi tutularak kaza ya da sancak konumunda idare edilmiştir. Kaza idarecileri olarak kadı adli yetkisini kullanırken, voyvoda mali yetkisini kullanmıştır (Genç, 2020:40).

Osmanlı'nın feodaliteyi geçirip geçirmediği ile ilgili tartışmalar vardır. Osmanlı'nın klasik dönemine baktığımızda ekonomi tarıma dayalıydı. Tarım ekonomisi doğal olarak sınıfsal bir yapı oluşturup yaşamı şekillendirmiştir. Bu sınıfsal yapı yönetenleri (asker, ulema) oluşturan üst tabaka ve yönetilenleri (köylü, kentli, göçebe) oluşturan alt tabaka şeklinde ikiye ayrılmaktaydı (Akşin, 1977:34). Marksistler, tımar sisteminin bozulmasını feodalite ile ilişkilendirerek Osmanlı toplumunda feodalitenin varlık gösterdiğini iddia etmişlerdir (İlyas, 2009:24). Osmanlı'yı ayakta tutan tımar sisteminde toprak mülkiyeti devlet denetimindeydi. Ayrıca sistem, arazinin birkaç kişinin elinde olmasını engellemekle beraber vergi toplamayı kolaylaştırmaktaydı. Tımar sisteminde görevli memur kadrosunun temel görevi, toprak üzerinde devletin egemenliğini güçlendirerek bu organizasyonun kişi ve grupların tekelinde olmasını engellemektir (Karpat, 2003:24)

Duraklama dönemiyle beraber bozulmaya başlayan tımar sistemi gerileme döneminde tamamen bozulma noktasına gelmiştir. Tımar sistemi asayiş ile ilişkilidir. Asayişin bozulması sonucunda başına buyruk yapılar ortaya çıkmıştır. Bu noktada ortaya çıkan yeni güç sahipleri feodal düzenin oluşmasında rol oynamışlardır (İlyas, 2009:24). Bozulan sistemle beraber güç sahibi bazı aşiret liderleri de kendi arzu ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır (Akçura,1988:37).

Aşiretlerde görülen kurumsal hareketlenmeler, Osmanlı'nın idari yapısında gerçekleşen değişimler eşliğinde geliyordu. Bazı örnekler üzerinde kurumsal gelişmeleri göstermekte fayda vardır. Batı ve Orta Anadolu'da Osmanlı, aşiretleri il teşkilatlanmaları şeklinde düzenlerdi. Halep'in kuzeyindeki Halep Türkmenleri sahip olduğu il teşkilatlanmasıyla Orta Anadolu'daki Dulkadirli Türkmenlerini etkilemiştir. Konar-göçer yapılarına uygun olarak kışı Antakya ve Şam arasında geçiren Halep Türkmenleri, yayla için yazın Çorum, Arapkir, Canik, Divriği, Amasya ve Sivas'a doğru hareket etmişlerdir. Halep Türkmenleri burada Dulkadirli ile birleşip Bozulmuş'un Şam kolunu ortaya çıkarmışlardır. Oğuzların Bozok ve Üçok kollarını oluşturan boy ve aşiretlerin tamamı Anadolu'da yer almaktadır. Dulkadirli de bu

kola mensup olup Maraş ve Bozok olmak üzere iki sancaktan oluşmaktaydı (Sarı, 2015:32-34). Osmanlı'nın teşkilatlanmaya yönelik olarak kaza statüsü verdiği bir başka konar-göçer aşiret Yeni-il Türkmenleridir. Yeni-il Türkmenleri, Dulkadirli ve Halep Türkmenlerine benzer şekilde yazı Orta Anadolu yaylalarında geçirip kışı Şam taraflarında geçirmekteydiler (Şahin, 1987:197-198).

Bozulus Türkmenleri ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki konar-göçer aşiretlerdir. Osmanlı bu aşiretleri idari bir birim altında teşkilatlandırmıştır. Bozulus hem Osmanlı'da hem Akkoyunlular'da aşiretler birliği olarak kullanılmıştır. Bozulus birliğinde, Dulkadirli ve Halep Türkmenlerinin bazı Akkoyunlu ve Kürt aşiretleri de bulunmaktaydı (Sarı, 2018:257-258). Kışları Diyarbakır, Mardin ve Urfa gibi sıcak bölgelerde geçiren konar-göçer Bozulus, yazları da Erzurum, Kars ve Bingöl gibi bölgelerde geçirmekteydiler. XVI. yüzyılda Bozulus Türkmenlerinin Orta Anadolu'ya göç etmeye başlamalarıyla sancak konumlarını kaybetmiş ve teşkilat yapıları bozulmuştur. Yapıları bozulan Bozulular sonraki süreçlerde eşkıyalık girişimlerinde bulunmuşlardır (Gündüz, 1997:84; akt. Akın, 2020:21-22). Batı ve Orta Anadolu'da yer alan aşiret, boy veya federasyonlar Osmanlı'nın kuruluş bölgelerine yakınlığından dolayı il teşkilatlanmaları kolay yapılmıştır. Doğuda Kürt aşiretleri ise il teşkilatlanmalarına dahil değildirler.

Osmanlı idaresi, XVI. yüzyıldan itibaren aşiretlere sancak ve kaza statüsü vermekteydi. 1842 eyalet düzenlenmesiyle yürürlükte olan bu uygulama ile aşiretlere kaza statüsü ve "aşiret müdürlükleri" verilip daha da modernleştirilmiştir. Aşiret müdürleri merkez tarafından atanmaktaydı. Buradaki amaç aşiretteki suiistimalleri, keyfiligi ve kanunsuz vergi toplamayı önlemektir. Devlet, hangi aşirete müdür tayin edeceği ile ilgili aşiret üyelerinin memnuniyetini takip etmekteydi. Örneğin Mirveys aşireti üyeleri, liderleri olan Abdurrahman Bey'den memnun oldukları için bu aşirete müdür tayin edilmemiştir. Ancak aynı bölgedeki Cihanbeyli aşiret üyeleri, liderleri olan Alişan Bey'den memnu değildi. Devlet idaresi ahalinin bu memnuniyetsizliği doğrultusunda Cihanbeyli aşiretinin "mir aşiret" unvanını kaldırarak aşirete müdürlük sistemini kurmuştur. Zaman içerisinde aşiretlerin müdürlükler ile idare edilmesi olumlu sonuçlara yol açmıştır (Akın, 2020:28-30).

Aşiret müdürlüklerinde görülen başarılı uygulamalar ile aşiret üyeleri, atanacak olan müdürün kendi aşiretleri içerisinde olmasını talep etmiştir. Aşiret içerisinde atanması istenilen müdürün maaşını da aşiret üyeleri kendi vergileriyle vermeyi talep

etmiştir. Bu taleplerini merkeze dilekçeler yazarak belirtmişlerdir. Aşiret tebaasının talebi dikkate alınmış ve aşiret üyelerinin müdür olarak uygun gördüğü kişi merkez tarafından onaylanmaya başlanmıştı. Böylece aşiretlerde müdürlük uygulaması artmıştı. Müdürlük sistemine geçen aşiretler bu dönemde kurumsal hareketlerini güçlendirmiş olsa da aşiretlerin idari anlamda tamamen sorunsuz yönetildiği söylenemez (Akın, 2020:31). Yeni düzenlemeyle artık aşiret içerisinde seçilen müdürün aşirette etkin ve iktisadi yönden kuvvetli bir okur-yazar olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin bu dönemde Beyazıt Çukuru'na yerleşen Cemadanlı aşireti üyeleri, müdürlük için aşiret arasında okuma yazma bilen Hüseyin Bey'i uygun görmüşlerdir. Bazı aşiretlerde müdürlük babadan oğula geçmekteydi. Aşiretteki lider değişimi kuralı, müdürlüğün babadan oğula geçtiği aşiretlerde kurumsal bir boyut kazanmıştır. Diğer taraftan bir aşiretteki müdür iyi idare edemiyorsa azledilir ve yerine aşiret içerisinde başka bir müdür seçilirdi. Bu aşiretleri devletin formal bir kurumuna benzeten en önemli faktör “maaş” uygulamasıydı (Akın, 2020:60-67).

Osmanlı idaresinde aşiretlerde görülen kurumsal hareketlerden bir diğeri aşiret kaymakamlığıdır. Bazı büyük aşiretlerde bu uygulama hayata geçirilmiştir. Aşiret kaymakamlıklarının inşa edilmesindeki amaç güvenliğin sağlanması, vergilerin toplanması ve dağılmış olan aşiret birliğinin tekrar sağlanmasıdır. Aşiret kaymakamlıkları, sahip oldukları kadrolu eleman ve bunlara ödedikleri maaş sistemi ile devletin resmî kurumlarına benzemişlerdir (Güneş, 2014:48-49).

2.1.1. Osmanlı'da Kürt Aşiretleri

Geçmişten günümüze Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlık gösteren Kürt aşiret realitesi bölgenin siyasal, sosyal ve ekonomik olarak şekillenmesinde oldukça büyük bir role sahiptir. Kürt aşiretlerinin bölgedeki kadim varlığı bilinmektedir. Aşiret, XVI. yüzyılın başlarında devletlerle daha çok karşılaşmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda yayılmacı politikalarıyla başarılı olan Osmanlı ve İran imparatorlukları bu sefer Kürt aşiretlerinin yaşadığı bölgelerde karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlı başarılı stratejileriyle galip gelen taraf olarak bölgeye hâkim olmuştur. Önemli aşiret lider ve yöneticilerini yanına çeken Osmanlı, daha sonraki yıllarda sadece sınırlarda yapılan küçük değişiklikler için İran'la karşı karşıya gelecekti (Bruinessen, 2015:205).

Osmanlı Devleti bölgeye hâkim olduktan sonra Diyarbekir eyalet olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber bölgenin sosyal, coğrafi ve politik yapısına uygun olarak sancak statüsünde birtakım farklılıklar yapılmıştır. Diyarbekir eyaletinde klasik

Osmanlı sancakları ile beraber Ekrad ve Hükümet sancakları da yer almıştır. Bu idari yapılanma içerisinde Kürt emirlikleri de yer almaktaydı (Kodaman, 1986:14-16).

2.1.2. Kürt Emirlikleri (Beylik)

“Botan Emirliği” tarihteki en büyük emirliktir. Osmanlı’dan önce yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş olan emirlik, Osmanlı ile beraber de bir süre daha varlığını devam ettirmiştir. Uzun zaman boyunca soyu İslam komutanlarından biri olan Halid bin Velid’e dayanan bir aile tarafından idaresi sağlanmıştır. Emirliğin en önemli yöneticisi olan Bedirhan Bey, çevre aşiretler üzerinde hakimiyet sağlayarak onları himayesi altına almıştır. Otoritesini kabul ettiren Bedirhan Bey hakimiyet alanını genişletmiştir. Diğer yandan bölgede yaşayan Ermeni, Nasturi ve Süryani halklarıyla da iyi ilişkileri kuran emirlik, Tanzimat’a kadar Osmanlı ile de iyi ilişkiler içerisindeydi (Doğan, 2010:234-235). Tanzimat’ın ilanında amaç merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Fakat bu politika devletin çoğu yerinde olumlu karşılanmadı. En büyük karşı çıkma da Bedirhan Bey liderliğinde gelmiştir. Çevre aşiretleri de yanına alan Bedirhan Bey Osmanlı’ya karşı büyük bir isyan girişiminde bulundu. 1843-1848 yılları arasında büyük ses getiren bu isyan, Osmanlı tarafından güçlükle bastırılmıştır (Doğan, 2010:15).

Botan Emirliği’nin uygulamalarına baktığımızda diğer aşiret birliklerine göre kurumsal yapının daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Buna yönelik yapılan çalışmalarda Bedirhan Bey’in kural ve davranışları ön plana çıkmaktadır. Osmanlı’ya karşı kurmak istediği “Kutsal İttifak” örgütlenmesinde Hakkâri Beyi Nurullah Bey ile beraber Van, Hizan Bitlis, Bervari ve Kars aşiretler birliği beyleri bu ittifak içinde yer almıştır. Çoğu aşirette var olan bir kural vardır. Bu kurala göre iki aşiret arasında kavga olsa bile taziye, düğün vs. etkinliklerde bir araya gelinir. Hakkâri Beyi Nurullah Bey Botan Emirliğiyle kavgalı olmasına rağmen ittifaka katılmıştır. Bedirhan Bey dönemin sosyal, politik ve askeri alanlardaki kurumsal değişimlerinden etkilenen bir liderdi. Bu doğrultuda aşiretler için askeri alanda reformlara giderek zorunlu askerlik uygulamasını getirmiştir. Birden çok kola ayrılmış aşiretler birliğinden asker temin eden Bedirhan Bey, aşiretler dışından da üst düzey profesyonel asker temin etmiştir. Bedirhan Bey cuma hutbelerinde kendi adını okutuyordu. Son olarak başka ülkelere öğrenci göndererek, aşiretlerin eğitimiyle ilgilenmiştir. Bu projede Ahmed-i Han-i tarafından dünya edebiyat klasiklerine kazandırılan “Mem û Zîn” eseri, emirliğin merkezi olan Cizre’yi bir bilim merkezi haline getirmiştir (Doğan, 2021:2-6).

“Hakkâri Emirliği” soyunun Abbasilere dayandığı iddia edilmektedir. Yönetim, aşiretler birliği yapısına uygun olacak şekilde sadece bir aşiret tarafından yönetilmemiştir. Ertoşî ve Pinyanişi (sağ-sol) aşiretleri emirliğin iki önemli kolunu oluşturmuştur. Emirliğin liderlik seçimi için aşiretler arasındaki mücadele örneklerine sıklıkla rastlanılmıştır. (Tekin, 2005:23-27).

“Hasankeyf Emirliği” soyunun Selahattin Eyyubi’ye dayandığı iddia edilmektedir. Rivayete göre Mısır’da Eyyubilerin egemenlikleri sona erince Eyyubi hanedanından bir kişi saklanarak Hasankeyf’e (Re’su’l Kul) gelmiştir. Yetenekleri kısa sürede ortaya çıktıktan sonra burada evlenip yönetici olan genç, başta Mardin hükümdar ordusu olmak üzere birçok dış tehditle başarılı bir şekilde mücadele etmiştir (Bitlisi, 2013:194-195). Hasankeyf emirliği birçok devlet tarafından ilhak edilmiş olsa da sadece Eyyubiler ve Artukluların payitahtlığını yapmıştır. Bölgenin ticari ve siyasi olarak önemli bir statüye sahip olması çoğu devletin saldırısına sebep olmuştur. Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Timur saldırılarında zarar gören Hasankeyf emirliği Artuklu ve Eyyubilerden sonra 1516’da Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Mıynat, 2009:63). Varlığını bir süre daha Osmanlı himayesinde sürdüren Hasankeyf emirliği daha sonra iç çekişmelerden dolayı dağılmıştır.

“Çemişkezek Emirliği” kökeninin Abbasi halifesi çocuklarından biri olan Melkiş adında birine dayandığı iddia edilmiştir. Bir başka rivayete göre ise emirliğin soyu Selçuklulara dayanmaktadır. Çemişkezek emirliğinden Memay Bey Çaldıran Savaşı’nda Yavuz Sultan Selim’in Şah İsmail’i yenmesi sonucu Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir (Bitlisi, 2013:209-213). Bitlis emirliği, (1182-1847) varlığını uzun süre devam ettiren bir başka önemli emirliktir. 24 Kürt aşiretin bir araya gelmesiyle oluşan emirlik Rozagi, Roşkan, Rojeki ve Rojkan Beyliği olarak da bilinmektedir. Bitlis emirliği, kesintili Akkoyun ve Safevi himayelerinde sonra Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim Dönemi’nde doğu siyasetinde önemli rol oynayan İdris-i Bidlisi’nin çabaları sonucu Osmanlı ile ittifak yapmıştır (Bitlisname, 2017). Bitlis emirliği, hakkında en çok bilgi olan emirliklerdendir. Şerefhan Bitlisi Kürt tarihi hakkında önemli bir başyapıt olan “Şerefname” eserini kaleme almıştır. Bu eserde özellikle Bitlis emirliği hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Emirlik, bir dizi aşiretin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Aşiretler birliği yapıları belli kurallar çerçevesinde kurumlaşmıştır. Aşiretler birliğini yöneten emirin güç göstergesi her ne kadar bürokrasi ve askeri güç görünse de asıl güç göstergesi

hanedanından gelen “soyluluk” tu. Aşiretlerde kural gereği asıl gücü temsil eden gösterge soyluluktur. XVII. yüzyılda emirin hanedanından olan bir kişi soyundan vurgu yaparak bir Osmanlı sultanına şu sözleri söyleyebilmekteydi:

“Bu ülkenin imparatoru Osmanlı Sultanı değil benim, eğer o benden daha güçlüyse ben ondan daha soyluyum” (Kutschera, 2001:23).

Fakat sadece soylu olanlar emir olur diye bir kural yoktu. Örneğin XVII. yüzyılda Erdelan Emirliğinin lideri olan Fakih Ahmed “Koysancak ’ın doğusunda yer Qeladıza vadilerinde yaşayan Pişder aşiretinin Nureddini kolundan gelen bir Kurmanc Kürdüydü” (Ardalan, 2007:60; akt. Özcoşar, 2020:100).

Emirliklerden sonra aşiret güçleri ön palan çıkmıştır. Osmanlı siyasal tarihi için Kürt aşiretleri, bazen bir kazanım bazen de bir problem şeklinde süregelmiştir. Örneğin Osmanlı’nın başta Safevilerle yaptığı savaş olmak üzere ilerleyen tarihlerde de birçok savaşta aşiretler, Osmanlı’ya askeri güç olarak büyük kazanımlar sağlamıştır (Durç, 2009:38). Osmanlı tarihi boyunca Kürt aşiretleriyle en önemli ilişkisi kuşkusuz Yavuz Sultan Selim’in İdris-i Bitlisi vasıtasıyla Kürt emirlikleri üzerinde hakimiyet sağlamasıdır (Aydın, 2005:8-9). Bir diğer önemli ilişki de II. Abdulhamit’in kendi isminde kurduğu Hamidiye Alayları’dır (Durç, 2009:38).

Osmanlı ile Kürt emirlikleri arasında ilişkilerin gelişme nedeni iç ve dış tehditlerdi. Yavuz Sultan Selim Anadolu’da doğudan gelen Şiiliği önlemek için 1514’te Safeviler üzerine bir sefer düzenlemiştir. İç tehdit olan Alevi aşiretlerini durdurmak için de Sünni aşiretlerle uzlaşmıştır. Büyük çoğunluğu Sünni olan Kürt aşiretleri anlaşmada yer almışlardır (Tori, 2005:90-91). Böylece Çaldıran Savaşı’nda Kürt emirlikleri, Osmanlı’nın yanında savaşmışlardır (Aytaç, 1992:15).

Daha sonraki süreçlerde Kürt emirlikleri ile Osmanlı arasında ilişkiler bozulunca emirliklere verilmiş olan ayrıcalıklar geri alınmaya başlanmıştır. Bu bozulmanın en büyük sebebi daha önce değindiğimiz gibi II. Mahmut döneminde modernleşme çabası içerisinde merkezîyetçi bir yapının tercih edilmesiydi. Bu sistem de otonom yapılara yer olmadığı için Kürt emirlikler bir tehdit olarak görülmüştür. Bu durumda isyan etmeye başlayan emirlikler, Osmanlı karşısında başarılı olamamışlardır. Kürt emirliklerine son verilmiş ancak emirlikleri oluşturan aşiretler varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Tori, 2005:110-117).

Kendi yönetimini kurmuş olan Kürt emirliklerinin tamamı Osmanlı tarafından geliştirilen strateji ve askeri kuvvetle yok edilmiştir. Emirlik ve aşiretler birliği

dağılmaya başlayınca aşiret yapılarını incelemek daha basit bir hal almıştır. Aslında aşiretlerin iç örgütlenmesine baktığımızda “devlet yaratımları” olduğu yönünde fikirler önem kazanabilir. Bu durumun sebebine baktığımızda örneğin herhangi bir aşirette rakip aşiret veya bir devletle her an çatışmaya girme ihtimali yüksektir. Devlet ise tarih boyunca aşiretler üzerinde hakimiyet sağlamak için çeşitli yollara başvurmuştur. Aşiretlerin böyle durumlarla mücadele edebilmek için genellikle yine dış desteğe özellikle de güçlü bir devletin desteğine ve ittifakına ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Dolayısıyla savunmada bir devlet desteğinden yararlanacak olan aşiretin iç örgütlenmesi de bu durumdan etkilenmiştir (Bruinessen, 2015:200).

2.1.3. Hamidiye Aşiret Alayları

Emirliklerin dağılıp aşiretlerin ön plana çıkması, Osmanlı'nın bu yapılar üzerindeki kontrolünü hafifletmiştir. Çünkü daha önce emirlikleri tarafından idare edilen Kürt aşiretler artık Osmanlı'nın idari teşkilatını oluşturan sancakbeyi, beylerbeyi ve hükümdar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Fakat emirliklerin dağılması sonrası Osmanlı bölgede meydana gelen boşluğu tam olarak dolduramamış. Bazı Kürt aşiretleriyle beraber gayrimüslim milletler de (Ermeni, Süryani, Keldani) bölgede etkili olmaya başlayınca II. Abdulhamit döneminde Hamidiye Alayları kurulmuştur. Hamidiye Alayları'nın organize edilmesi amacına yönelik bir konsensüs yoktur. Bazı iddialara göre Hamidiye Alayları Ermeni ulusal hareketini önlemek için kurulmuşken, başka iddialara göre de Doğu Anadolu'da Rus birliklerine karşı Kürt aşiretlerini engelleyici güç olarak kullanmak için kurulmuştur (Aytar, 1992:54-65).

II. Abdülhamid bazı politikalar doğrultusunda 1890'da Hamidiye Alayları'nı kurmuştur. Öncelikle alayların ordudaki süvari eksikliğinden dolayı destek olarak kurulan birlikler olduğunu açıklamakta yarar vardır. Bunun için en uygun gruplar konar-göçer yapılarından dolayı ustaca at ve silah kullanabilen Kürt aşiretleriydi. Aşiretler bu iş için düzenli birliklerden daha az masraflıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti Hamidiye Alayları'ndan oluşan aşiretlere asayiş sağlama ve vergileri toplama gibi görevler vererek kurumsal hareket etmelerini uygun görmüş ve bu şekilde de bölge aşiretlerinin idari yapıyla olan bağını güçlendirmek istemiştir. II. Abdülhamid'in bu alayları inşa etmesindeki bir başka önemli sebep dindar kişiliğinden dolayı prensip haline getirdiği “İttihad-ı İslam” politikasıydı. (Özcoşar ve Ertekin, 2019:24-25).

Kazaklar örnek alınarak kurulan Hamidiye Alay süvarileri göçer ve yarı-göçer Kürt aşiretlerinin yanı sıra Türk aşiretlerinden de oluşuyordu. Alaylardaki süvarilerin

denetimi kendi aşiret liderlerine veriliyordu. Alaylara katılmayı kabul eden büyük aşiretlerin her biri ortalama 800-1.000 kişiden oluşuyordu. Bu birliklerin eğitimi Osmanlı'nın düzenli ordusunda yer alan subaylar tarafından verilmekteydi. Alaylar düzenli bir hareketliliğe sahip değildi ve sadece görev yaptıkları süre için ücret alıyorlardı. Kısa süre içerisinde alayların sayısında artış meydana geldi. Alayların sayıları 1892'de 40, 1893'te 56 ve 1899'da 63'e yükselmiştir (Shaw, 1977:97-105).

Dönemin Osmanlı hükümeti, alaylara katılan aşiret liderlerine "Mirliva" rütbesi verip otoritelerini pekiştirmiştir. Hamidiye Alayları'nda büyük ve güçlü aşiret liderleri vardır. Bunlardan ilki Viranşehir'de İbrahim Paşa liderliğinde bin çadıra sahip olan Milan aşiretidir. Bu aşiret Varto, Karlıova ve Bulanık'taki aşiretlerden oluşan dört Hamidiye Aşiret Alayı'na sahipti. İkincisi Patnos'ta yaşayan Hayderan aşiret lideri Mirliva Hüseyin Paşa'dır. Hüseyin paşa komutasında Patnos ve Van'da beş tane, Ağrı'da beş tane ve Eleşkirt'te bir tane aşiret alayı vardı. Üçüncüsü Malazgirt'te altı alaydan oluşan Hesenan aşiretiydi. Alayları oluşturan diğer aşiretlerden iki tane Zırkan aşiret alayı, bir tane Karaçeki aşiret alayı ve iki tane Berazan aşiret alayı vardı. Her alay yaklaşık 1.200 atlıdan oluşuyordu. Ancak hükümet tarafından alayların başına geçirilen kaymakamlar (aşiret ağaları) okuma yazma bilmiyorlardı. Osmanlı'nın unvan verdiği bu kişiler sadece etrafta tehdit olarak gördükleri şeylere karşı yetkilerini kullanıp onları egemenlikleri altına alıyorlardı (Fırat, 2015).

Hamidiye Alayları'nın kurulmasındaki amaç ne olursa olsun bekleneni verememiştir. Genel olarak baktığımızda süvari birlik ihtiyacının karşılanması dışında ya etkili olamamışlar ya da olumsuz faaliyetlerle tarihteki yerlerini almışlardır. Alaylara katılmayıp mesafeli olan aşiretler çoğunlukta idi. Bu durumda alaylara dahil olan aşiretlerle anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Diğer olumsuz faaliyetlere baktığımızda devletin verdiği silahlarla bu gücü daha önce kan davalısı olduğu başka bir aşirete karşı kullanma, vergi alma bahanesiyle başka aşiretlere karşı kuvvet kullanma, göç durumunda olan aşiretlerin yollarını keserek gasp ve katl gibi eşkıyalık faaliyetleriyle devletin verdiği güç suiistimal edilmiştir (Yiner, 2019:404). Hamidiye Alayları'nda bazı aşiretlerin ulaştığı güç seviyesi azımsanmayacak derecedeydi. 1912-1913 Balkan Savaşı'nda bu alaylardan yararlandıktan sonra öncelikle 1908 yılında isimleri "Aşiret Süvari Alayları" olarak değiştirilip daha sonraki zamanlarda da tamamen dağıtılmıştır (Durç, 2009:41).

2.1.4. Emirlikten Aşirete Dönüşüm

Osmanlı öncesi ve sonrasında hükümdarların politikaları çerçevesinde Kürt emirlik ve aşiret statülerinin geçirmiş olduğu değişim, aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

↑ = Güç delegasyonu

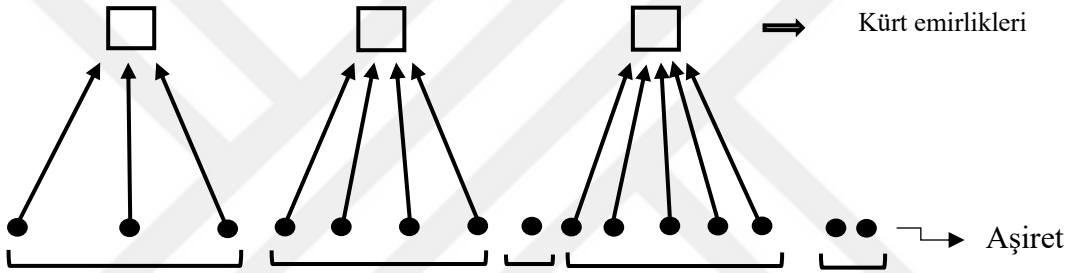
↓ = Bağlılık

┌ = Grup büyüklüğü

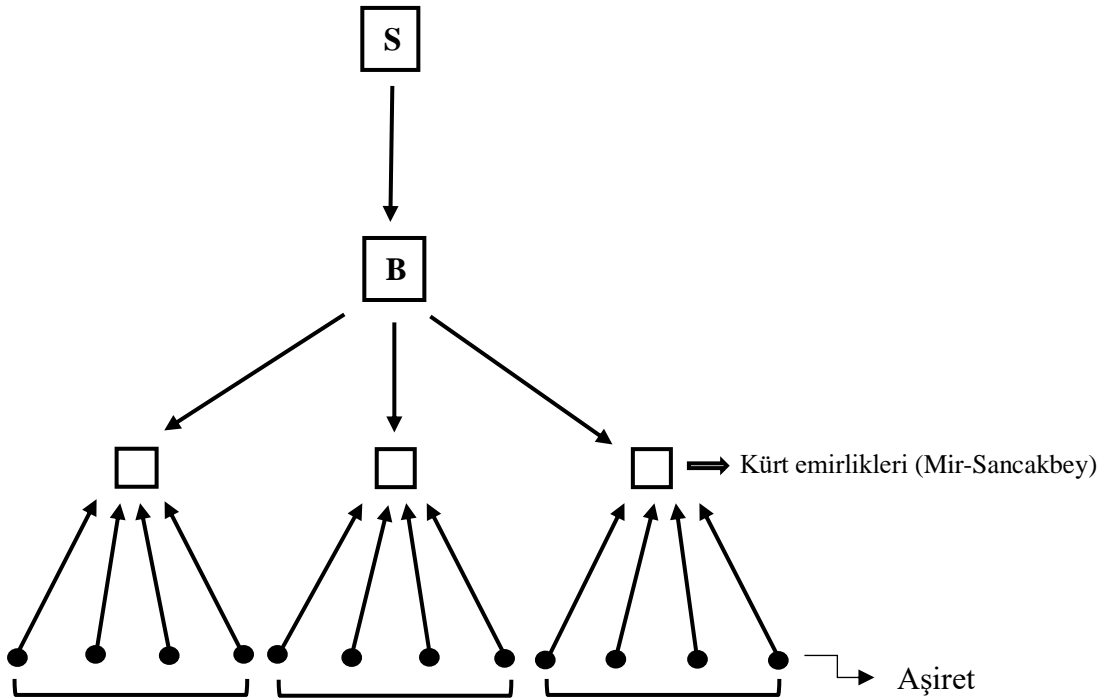
S = Sultan

B = Beylerbeyi (Vali)

Şekil 2.1. Osmanlı idaresinden önce Kürt emirlik ve aşiretler

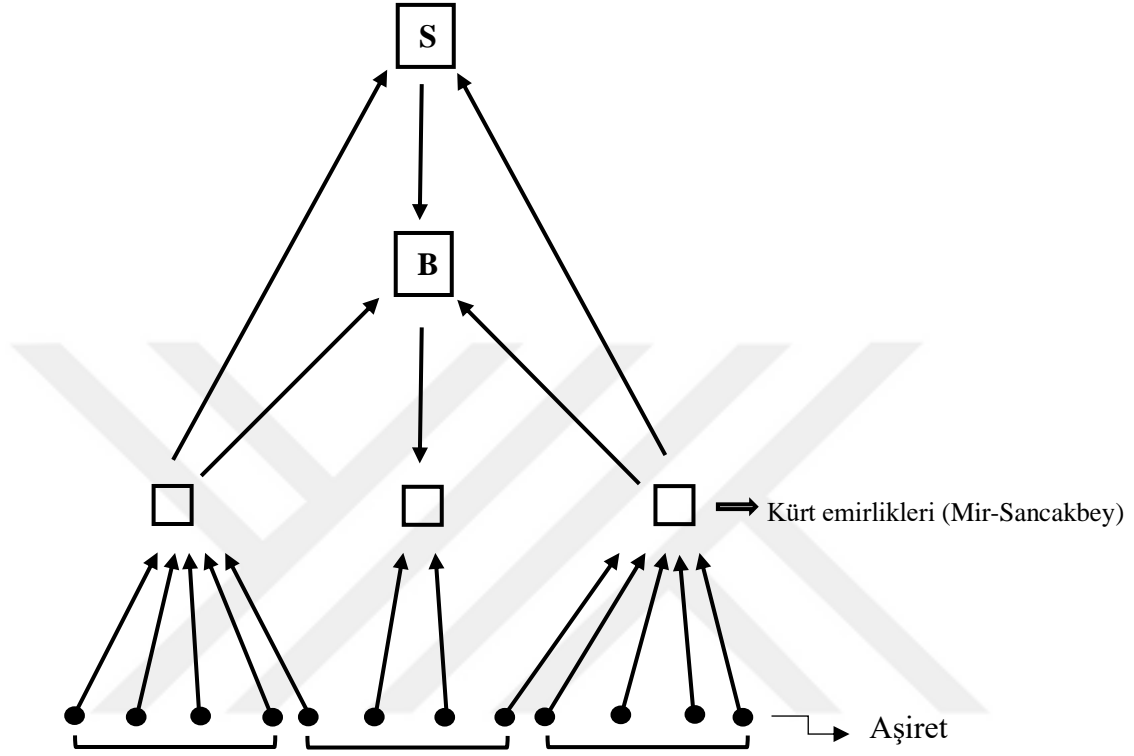
Şekil 2.2. XVI. yüzyıl Osmanlı idaresindeki Kürt emirlik ve aşiretler

Kaynak: (Bruinessen, 2015:194; akt. Özoğlu, 2004:55)

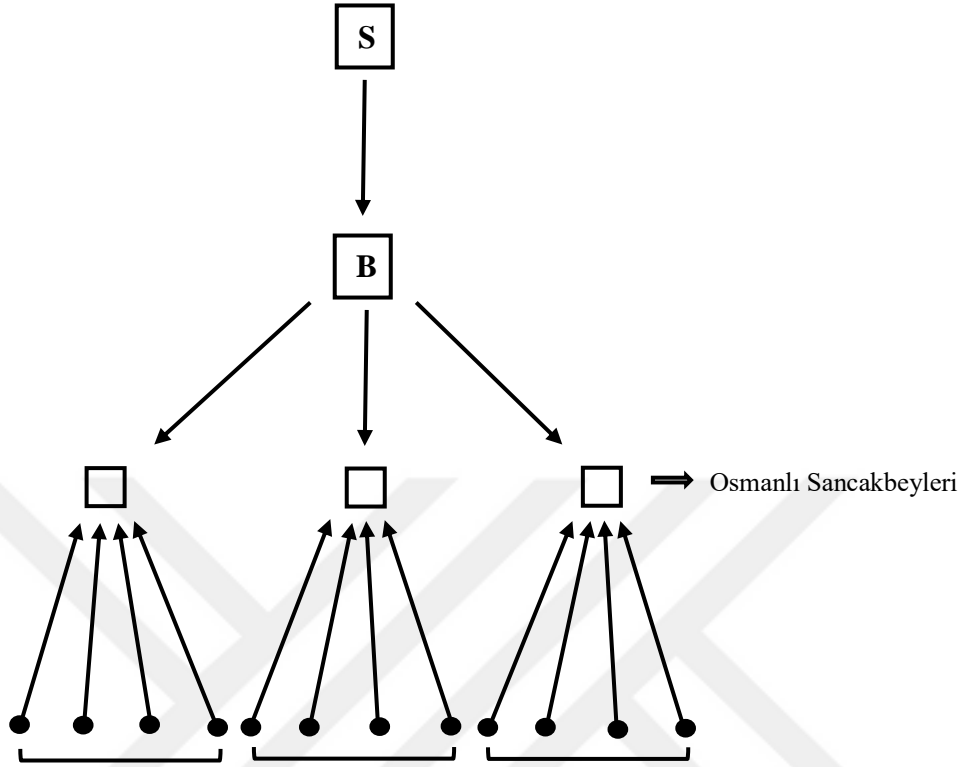
Şekil 3 ve Şekil 4'te Kürt aşiretlerinin idari yapılanmalarındaki değişim gösterilmiştir. Osmanlı'nın XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte Kürt aşiretleri üzerindeki egemenliği aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 2.3. XVII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıla kadar Kürt emirlik ve aşiretleri

Şekil 5'te görüldüğü gibi Osmanlı'da Kürt aşiretlerinin otonom yapıları eski özelliklerini korumakla beraber biraz daha bağımlı hale gelmiştir. Osmanlı egemenliğinde bu idari yapılanma XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Emirliklerin devlet kontrolündeki statüsü devam etti. Bu tarihlerde idari yapılanma hala merkezîyetçi bir yapıyı içermiyordu. Emirlikler İstanbul'a sadece dudak hizmeti veriyordu. Kürt emirlikleri, XIX. yüzyıl ortalarına kadarki süreçte Osmanlı'ya bağlı kalmışlardır. Bununla birlikte idari hiyerarşide emirliklerin üstünde bulunan beylerbeyi, il yönetiminde tehdit olarak gördüğü herhangi bir şeye karşı merkezi hükümetin askeri güç kullanmasını isteyebilirdi. Bunun en açık örneği Osmanlı'ya karşı Botan Emiri Bedirhan Bey'in başlattığı ayaklanmadır (Özoğlu, 2004:57-65). XX. yüzyıla girmeden önce merkezileşen Osmanlı'da Kürt aşiretlerinin durumu aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir:

Şekil 2.4. XIX. yüzyılın sonlarında merkezileşen Osmanlı'da Kürt aşiretleri

Kaynak: (Özoğlu, 2004:66).

Şekil 6'da görüldüğü gibi Osmanlı'nı bu noktadan sonra artık tamamen merkeziyetçi bir idari yapılanmaya gitmiştir. XVIII. yüzyıl ile beraber merkezi modelde yapılanmaya başlayan modern devletlerde vergi ve askerlik talepleri çoğalmıştır. Bu bağlamda devletlerin halk ile doğrudan bir temas kurması zorunluluk haline gelmiştir. Homojen yapıda olan devletlerin halk ile temas kurması daha olanaklıydı. Bu yüzden özellikle Batılı devletler standartlaşmaya ve tek biçimli olma yönünde politikalar geliştirmiştir (Tilly, 2001:168-177). Özellikle 1840'larda Osmanlı Devleti, idari politikalarını neredeyse tersine çevirerek daha merkeziyetçi bir yapıya geçti. II. Mahmud, Batı'da ekonomi ve askeri üstünlük, doğuda da Rusya ve İran gibi güçlerle mücadelede başarılı olmak için Doğu ve Güneydoğu dahil olmak üzere ülkenin birçok yerine yeni düzenlemeler getirmiştir. Buradaki amaç devletin Kürt beylikleri üzerinde tamamen hâkimiyet kurmasıdır. İdari yapılanmada valinin yanı sıra düşük rütbeli yöneticiler de daha üst statüde yer almaya başladı. Artık bu noktadan sonra aşiretlerin emirlik şeklinde hareket etmesinin önüne geçilmiştir. Osmanlı dağılıncaya kadar yönetim, Kürt aşiretleri üzerinde etkili bir denetim sağladı. Bu

durumun pratikte yansıması Osmanlı ordusunun bir kolu haline gelen Hamidiye Alayları'dır (Özoğlu, 2004:65-67).

2.1.5. Aşiret ve İskân Siyaseti

İskân olayı beşerî bir yerleşmedir. Osmanlı'da uygulanan iskân politikasının birçok amacı vardır. İskân politikası; Türk-İslam projesini gerçekleştirmek, düzenli asker gereksinimini karşılamak, üretimde istikrarı sağlamak ve vergi toplama işini kontrol altında tutma gibi çeşitli amaçlarla uygulanmıştır (Kalaycı ve Kızılkaya, 2012:362). İskân, doğal şartlar etkisiyle kendiliğinden gerçekleşmenin yanı sıra siyasi gayeler için de zorla gerçekleştirilmiştir (Swidler, 1980:21). Osmanlı, aşiretlerin birlikte hareket etmesiyle kurulmuştur. Osmanlı'da fetihler genişledikçe aşiretlerden daha çok asker alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda askeri alanda kurulan yaya ve müsellemler birlikleri devlet ile aşiretler arasındaki ilişkileri geliştirmiştir. Böylece aşiretler, Orta Asya'dan beri devam eden göçebe aşiret kuralını bırakmak zorunda kalmışlardır (Kalaycı ve Kızılkaya, 2012:362).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan en önemli topluluklardan biri kuşkusuz "yarı göçebe aşiretlerdir". Geçim kaynakları hayvancılık olan bu topluluklar mecburen geniş göç alanlarını kullanmaktaydı. Yarı göçebe aşiretler, göç yollarını kullanırken yerleşik halkın ekili topraklarına zarar vermesine rağmen, XVIII. yüzyılın başlarına kadar bu topluluklara somut olarak bir müdahalede bulunulmamıştır. Hatta yarı göçebe toplulukları için yaylak ve kışlak alanlar sağlanmıştır (Yıldırım, 2004:32-33). Bu durumun yaşanmasında iki temel neden vardır. İlk neden Osmanlı'nın yabancı toplulukların yapıları üzerinde değiştirici bir güce sahip olmasıdır. İkinci neden Osmanlı'da geçim kaynağı hayvancılığa dayalı olan yarı göçebe topluluklar ile geçim kaynağı tarıma dayalı olan yerleşik toplulukların birbirlerini tamamlamalarıdır (Halaçoğlu, 1988:15). Fakat meydana gelen savaşların uzun sürmesi ve savaşların getirdiği ekonomik bunalımlar Osmanlı'nın yarı göçebe topluluklar karşısındaki tutumunun değiştirmesine neden olmuştur (Halaçoğlu, 1988:34).

Osmanlı'da iskân siyaseti üç ana nedene dayalıdır. Birincisi, devletin gaza prensibi çerçevesinde genişleyen toprakların egemenliğini güçlendirmek. Bu bağlamda müslüman nüfus fethedilen bölgelere iskân edilmiştir. İkincisi, ekonomik olarak geçim kaynağı toprağa dayanan Osmanlı'da toprağı işleyen nüfusun azalmasına engel olmaktır. Buna yönelik olarak kırsal alanlarda tarıma elverişli olan bölgelere yeni nüfus sağlanmıştır. Üçüncüsü de devlet düzeninin ve asayişin sağlanmasıdır.

Asayışı sağlayarak tarımsal üretimi arttırma ve ticaret yollarının işlerlik kazandırma amaçlanmıştır (Tekeli, 2014:143-144; akt. Asan, 2016:36).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı için dönüm noktalarından biridir. Çünkü fermanla modernleşmeyle ilgili birçok karar alınmıştır. Fermanla göçebelerle ilgili doğrudan bir hüküm bulunmasa da ilanından hemen sonra konar göçer aşiretler hakkında bazı kararlar verilmiştir. Örneğin beylerbeyi kendi bölgesindeki aşiret liderlerine mühür vererek kendi bölgesinden başka bir yere gitmek isteyenlere “mürur tezkeresi” vermeye başlamıştır. Kendi bölgesinde kalan aşiretlerin liderleri de merkezi hükümet tarafından “nazır” olarak tayin edilmiştir. Tabanlı, Yeniil ve Boynuinceli gibi aşiretlerinin devlet idaresiyle daha uyumlu olabilmesi için buralara birer muhassıl atanmıştır (Orhonlu, 1987:113-114). Göçebe topluluklara yönelik bu kararlarla aşiretlerin sosyal kurum özellikleri güçlenmiştir.

İskân siyasetinin diğer sebeplerine baktığımızda iç güvenlikle ilgili askerlik hizmetini sağlamak için bir girişim görmekteyiz. Konar göçer aşiretler askerlik hizmeti için asker vermemekteydi. Merkeze uzak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin zorlu ve aşiret yapılarının güçlü olması sebebiyle askeri birimleri kurulamıyordu (Beşikçi, 2013:550-551). Osmanlı hükümeti asayişin sağlanması için kırsal alanda görevli birim olarak kurduğu jandarma biriminde genellikle coğrafyayı iyi bilen ve bölgeye hâkim olan kişiler yer alırdı. Nitekim doğuda jandarma görevi için seçilenler coğrafyanın yapısını ve sosyo-kültürel özelliklerini bilen kişiler olmasına dikkat ediliyordu. Kendi bölgelerinde görevli olmaları aynı zamanda moral açısından da faydalı olabileceği düşünülüyordu. Örneğin 1877-1878 Osmanlı-Rus muharebesinden sonra Çerkez ve Çeçen konar- göçerler Osmanlı'nın bazı yerleşim alanlarında kolluk kuvveti sıfatıyla görevlendirilmişlerdir. Bir başka örnekte 1879'da Jandarma Kanunu'nun yeniden düzenlenmesiyle 1904'te Bitlis vilayetinde 250 Çerkez jandarma ve subay unvanıyla kayıt yaptırdı. Doğu vilayetlerindeki güvenlik sistemi, Çeçen ve Çerkez konar-göçer jandarma birliklerinin yanı sıra ordunun düzenli birlikleri ve aşiretlerden oluşan Hamidiye Alayları'ndan meydana gelmekteydi (Kodaman, 2010:392-395).

Osmanlı denetlemeye özen gösteren müdahaleci bir devlettir. Bu bağlamda Osmanlı hükümetleri konar-göçer topluluk ve aşiretlerin sorunlarını çözmek, ihtiyaçlarını karşılamak için merkezîyetçi, yenilikçi ve İslamcı uygulamalarla hareket etmiştir. Fakat Osmanlı'da bazen çözüm politikalarının yetersiz kaldığı görülmüştür (Asan, 2016:54-55). Örneğin sınırları çizilmiş Osmanlı-İran sınır bölgesinde yaşamını

sürdüren Caf aşiret üyeleri sık sık İran tarafına geçiyorlardı. Caf aşireti iskân edildikten sonra sorunun çözüleceği düşünülüyordu. Ancak istenilen sonuç bir türlü alınamıyordu. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Osmanlı'nın yerel yöneticilerinde görülen yetersizlikler, aşiret liderlerinin politikaları suiistimal etmesi, konar göçer aşiretlerinin göçebe kültürü bir yaşam tarzı haline getirerek yerleşik düzene karşı negatif yaklaşımı ve iskân olmayı bir avantajdan ziyade “köle” olmakla eşdeğer tutan düşüncelere sahip olmaları nedeniyle iskân siyaseti yetersiz kalmıştır (Dinç, 2020:423). Ancak iskân siyasetinin yetersiz kalması gibi politik sonuçlar konumuz için bir sonuç değildir. İskân politikasının asıl önemli sonuçlarından biri aşiretlerin kural ve davranışlarında meydana getirdiği değişimlerdir. Kuşkusuz göçebe aşiret ile yerleşik aşiretin kural ve davranışları aynı olmamıştır.

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE AŞİRETLERDE GÖRÜLEN SİYASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER

2.2.1. Genç Cumhuriyet Dönemi'nde Aşiretler

XX. yüzyılda Osmanlı'nın dağılmasına engel olmak için çabalayan İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti), bu süreçte gelişen olaylarla beraber yönetim üzerindeki etkisini arttırmıştır (Doğan, 2013:44). XX. Yüzyıl başında aşiretler önemini korumaya devam etmiştir. Yönetimde çok etkili olan İTC'nin aşiretlerle ilgili politikası, Osmanlı'nın içinde bulunduğu duruma göre belirlenmiştir. Aşiretlerle ilgili yeni ve farklı politikalar düşünülmüştür. Örneğin Balkanlar kaybedildikten sonra savunma stratejileri, aşiretlerin olduğu Anadolu'ya kaydırılmak istenmiştir (Dündar, 2001:36-38).

Osmanlı Devleti ile aşiretler arasında ilişkilerin anlaşmazlıklardan daha çok barışçıl bir ortamda sürdüğünü söyleyebiliriz. Osmanlı'dan sonra Millî Mücadele seferberliğinde de aşiretler, işgal güçlerine karşı savaşmışlardır. Tarihsel süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlığını sürdüren aşiretler birbirleriyle sıkı ilişkiler içerisindeydi. Yeni rejimle beraber Türkiye'de 1938'e gelindiğinde 27 ayaklanma meydana gelmişti. Cumhuriyet ilanından sonra ortaya çıkan ayaklanmalarda iki önemli sebep vardır. Bunlar:

- Cumhuriyet rejiminden sonra yapılan yeniliklerin bazı şeyh ve aşiret liderleri tarafından kabul edilmemesi
- Dış kuvvetlerin Cumhuriyet rejimini sekteye uğratma çabalarıdır.

Doğuda merkezi otoritenin güçlendirilmek istenmesi aşiretler tarafından kabul edilmemiş ve aşiretler feodal düzenlerinde ısrarcı olmuştur. Bu ısrar sonucunda

Şanlıurfa’da Milli aşireti isyan etmiştir. Güneydoğu Anadolu’nun en büyük aşiretlerinden biri olan Milli aşiret, ortalama üç bin kadar atlı ve bin civarında piyade ile harekete geçmişti. 1920’de Viranşehir’i işgal eden Milli aşireti 5. Tümenine bağlı birliklerce bastırılmıştır (Çelik, 2007:595).

Cumhuriyetin ilk yıllarında hedef, yurdu düşman işgalinden kurtarmak ve devleti bütün kurumlarıyla yeniden inşa etmektir. Bu dönüşümde ulus-devlet anlayışı ile modern bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu konsensüse karşı çıkan ilk topluluklar aşiretlerdir. Yönetimde saltanat ve halifelik kurumlarının kaldırılması, modern ulus devlet düzenine geçilmek istenmesi gibi amaçlar karşısında geleneksel yapıda olan aşiretler, sıranın kendilerine geldiğini düşünmüşlerdir. Bu dönemde tarihin en büyük ayaklanmalarından biri olan Şeyh Said İsyanı’ı ortaya çıkmıştır. Şey Said İsyanı’ndan sonra yirminin üzerinde aşiret ayaklanmıştır. Şey Said’in isyan etmesine sebep olan bu gelişmelere çoğu aşiret destek verince hükümet isyanı bastırmakta zorlanmış ve bun nedenle hükümet değişikliğine gidilmiştir (İlyas, 2015:197-198).

Halifeliğin kaldırılmasından sonra aşiretler, bu noksanlığı gidermek için şeyh, derviş, molla ve imam gibi din adamları ile yakınlaşma çabalarına girmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu’da zaten güçlü olan din adamları daha da güçlü olmaya başlamışlardır. Bölgede araştırmalar yapan Metin Toker’in ifadeleri şu şekildedir:

“Doğuda, o tarihteki (1925) şeyhlik müessesesini sadece dini bir müessese olarak görülmemesi lazım. Şeyhler sadece tekkelerinde oturan, müritlerinin getirdikleri hediyelerle geçinen yaşlı başlı kimseler değildi. Şeyhler ata binen, silah ve kılıç kullanmakta usta, vuruşkan gözü pek derebeylerdi. Halkın üzerinde ayrıca bir de dini etkileri vardı. Müritlerini zikrettirirlerdi ve üzerlerinde tam bir hâkimiyete sahiptiler” (Toker, 1998:38).

Teokratik rejimden ayrılarak laik devlet düzenine geçilmesine bazı aşiretler engel olmak istemiştir. Bu dönemde yeni kurulan hükümet, engelleme girişimlerinin tehlikeli boyutlara ulaştığının farkında varmıştı. Bu bağlamda hükümet, 4 Mart 1925’te “Tahrir-i Sükûn” yasasını çıkardı ve sıkıyönetim ilan etti (Aybars, 1998:162-164). Ayaklanmaları askeri müdahalelerle önlemeye çalışan hükümet, bölgeye İstiklal Mahkemeleri kurmuştur (Yıldız, 1992:225-231). Ayaklanmaların büyük çoğunluğu Kuvayı Milliye birlikleri tarafından bastırılmıştır. Bastırılan ayaklanmalarda yer alan bazı aşiret liderleri İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp cezalandırılmışlardır (Çelik,

2007:598). İsyanlarda yer alan bazı aşiret liderleri ve şeyhler de batıya sürülmüştür (Sümer, 2009:75).

Genç Cumhuriyetin aşiretlerle ilgili iki önemli politikasından biri olan İskân Yasası, 21 Haziran 1934'te TBMM tarafından onaylanarak Resmî Gazete'de yayımlandı (Resmî Gazete, 1934:4003). Bu yasa ile asayişin sağlanması için aşiret liderlerini başka bölgelere iskân ettirmek ve derebeylik düzenini sonlandırmak amaçlanmıştır (Arı, 2012:256). İskân yasası ile aşiretlerin siyasal, sosyal ve kurumsal statüleri önemsizleştirmek istenmiştir. Bu bağlamda yasanın 10. Maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilâma müstenit de olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir vesikaya veya görgü ve göreneğe müstenit her türlü teşkilât ve taazzufları kaldırılmıştır.” (Resmî Gazete, 1934:4004).

Zamanla iskân yasasının maddelerinde değişiklikler yapılmış ve varlığı günümüze kadar devam etmiştir (Akdeniz, 2019:93). Modernleşmeye yönelik olarak inkılaplar içerisinde yer alan başka bir reform Toprak Kanunu'dur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanun'u 15 Haziran 1945'te Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 1945:8893). Toprak reformuyla o dönemde tarım ülkesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nde görünen amaç köylünün topraksız kalmamasıydı. Fakat modernleşen ulus-devletlere ayak uydurabilmek adına burada yürütülen temel amaç aşiret liderleri ve ağalarının etkisini kırmaktı. Bu doğrultuda feodal düzen yıkılmak istenmiş ve köylü topraklandırılarak milli burjuvazi geliştirilmek istenmiştir. Hükümet 1925-1938 yıllarında isyana katılan aşiret liderleri ve toprak ağalarının topraklarını devlet hazinesine aktararak etkilerini kırmaya çalışmıştır (Çamurcuoğlu, 2009:162-170). Çok partili sisteme geçildikten sonra iktidara gelen Demokrat Parti, toprak ağalarına ve aşiret liderlerine farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Bu dönemde devlet hazinesine kayıtlı 1,5 milyon dönüm arazi dağıtılmıştır. Ancak köylüyü topraklandırma ve büyük toprak sahibi aşiret liderleri ile ağalarının etkilerini kırma projesi olan arazi kanunu, arzu edilen sonuçları verememiştir (Karadeniz, 2010:34).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra aşiretlere karşı yaklaşım değişmiştir. Çünkü artık çok partili seçim sistemine geçilmişti. Bu noktadan sonra aşiretler siyasal davranış üretmede daha etkin olmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra iktidar olan çoğu siyasi parti, aşiretlerin oy havuzundan yararlanmak için güçlü aşiret liderleriyle ilişkilerini

geliştirmiştir. Bu tarihten sonra aşiretlerin siyasetteki önemi günümüze kadar gelişim göstermiştir (Akdeniz, 2019).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de demokrasiye yönelik olarak çok partili seçim sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle aşiret üyelerinin oyları üzerinde kontrolör güce sahip olan aşiret liderleri tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye siyasetinde bir süre boyunca iktidar yarışı genelde kuvvetli iki parti arasında geçmiştir. Bu bağlamda aşiret liderleri genelde en kuvvetli iki parti ile ittifak kurmuştur. Hangi parti iktidara gelmişse o partiyle dost olan aşiret lideri, yerelde siyasi ve ekonomik anlamda daha da güçlenmiştir. Diğer yandan muhalefet partileriyle de ittifaklık kuran aşiret liderleri mütevazı ölçüde güçten faydalanmışlardır (Altınay, 1989:21-22). Türkiye siyasetinin çok partili seçim sisteme geçip aşiret topluluklarıyla ilişkileri iyileştirmesi hem demokratikleşme yönünde hem de sosyal devlet olma yönünde büyük bir adım atıldığının göstergesidir. Diğer yandan artık siyasette daha fazla rol almış olan aşiretler, kurumsal yapılarının daha güvende olduklarını hissetmişlerdir.

2.2.2. Demokrat Parti Dönemi Aşiret

Mustafa Kemal Atatürk sonrası dönem olan Milli Şef Dönemi (1938-1950) ile ilgili "Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri" araştırma kitabı incelendiğinde aşiretlerle ilgili düzenlemelerin yer almadığını görmekteyiz (Akdeniz, 2019:100). Osmanlı tarihi boyunca önem arz eden "devlet-aşiret-din" üçgeni, Genç Cumhuriyet döneminde sekteye uğradıktan sonra 1950-60 DP iktidarı süresince tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Değişen seçim sistemi, aşiretlerin önemini arttırıp partilerin Doğu ve Güneydoğu'ya odaklanmasına neden olmuştur. Dönemin siyasetine hâkim olan bir düşünce vardır. Bu düşünceye göre doğuda aşiret lideri, şeyh ve molla gibi kişilerin kontrolünde olan bir oy deposu gerçeği var. Bölgedeki oy deposuna sahip olmak isteyen parti, bu kişilere ulaşmayı hedef haline getirmeliydi. DP bu güdüyü en iyi kullanan parti olmuştur (İlyas, 2014:563).

DP iktidarının tek dereceli seçim ile halkoyuna dayanması Türkiye Cumhuriyeti için inkılaptır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes kişiliklerine baktığımızda Millî Mücadele'ye katılmış, devlet bürokrasisinden uzak kalmış kişiler olduklarını görmekteyiz. 27 yıllık tek parti rejiminden sonra iktidara gelen DP'nin destekçileri; köylüler, serbest meslek erbabının bir bölümü, tüccar ve esnaf gibi sınıflardan oluşmaktaydı (Karpaz, 2019:169).

7 Ocak 1946 Celal Bayar'ın kurduğu Demokrat Parti (DP), Türkiye'nin siyasetine farklı yaklaşımlar getirmiştir. Demokrat Parti ile beraber tek parti sisteminden çok partili sisteme geçilmiş ve daha önceki iktidar parti CHP'nin aksine aşiretleri de kapsayan geniş halk kitlelerine ulaşmıştır (Çağatay, 1972:38). Partinin bu politikası ile beraber aşiretlerin büyük bir kısmı seçimlerde DP'yi desteklemeye başladılar.

DP'nin siyasi yaklaşımından dolayı 1950 yılında gerçekleşen seçimde Doğu ve Güneydoğu'da aşiretlerin büyük bölümü bu partiyi desteklemiştir. Bu bağlamda aşiretler siyasal yaşamda daha çok söz sahibi olmaya başladılar. Örneğin Güneydoğu'nun en büyük aşiretlerinden biri olan Bucak aşiretine mensup Mustafa Remzi Bucak milletvekili olmak için DP'den aday olmuştur. Bucak açıklamasında Türkiye tarihinde aşiretlerle en büyük ittifak girişimi DP tarafından yapıldığını iddia etmiştir. 1957'ye gelindiğinde Menderes'in politik yaklaşımı ve aksak giden ekonomik uygulamaları sebebiyle DP'nin gücü zayıflamıştır. Ancak hala iktidardaki yerini korumuştur. Bu dönemde de doğu aşiretleriyle ilişkilerini güçlendirip onların desteğini almıştır. 1957 seçimlerinde DP'nin milletvekilleri arasında büyük aşiretlere mensup bazı kişilerin milletvekili olarak mecliste yer aldığı görülmektedir (Uçar, 2016:182-184). Aşiretlerin kurumsal işlevlerini geliştiren evlilik ve akrabalık ilişkisinde aynı soydan gelen kişiler aşiret kuralı gereği seçimlerde toplu bir şekilde hareket ederek aynı adayı tercih etmişlerdir. Bununla beraber farklı adaylara yönelen aşiret üyeleri de oluyor. Aşiretlerin seçimlerde kendi adayını gösterme veya bir adayı destekleme davranışı günümüze yaklaştıkça çoğalmıştır.

DP üç seçim boyunca kullandığı üç parametre sayesinde iktidarını sağlama almıştır. Bu parametrelerden birincisi ekonomik kalkınma planı, ikincisi İslam dininde önemli bir statüye sahip olan şeyhlere sağlanan itibar ve üçüncüsü oy deposuna sahip olan aşiret liderleriyle yakın ilişkiler kurmasıdır (İlyas,2014:574). DP'nin bu parametreleri uzun süre kullanması ülke siyasetine yeni bir yön vermiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da DP'ye oy kazandıran bir başka grup 1940'larda üniversitelerde aldıkları eğitimle bölgenin sorunlarına çözüm arayan eğitimli Kürt entelektüellerinden oluşuyordu. Bu grup aşiret düzeninin bölgeye çözüm getireceğine sıcak bakmasa da aşiretlerle ilişkilerini tamamen koparmamışlardır. Parlamentoda yer alan bu jenerasyon bölgenin sorunlarını "geri kalmışlık" olarak değerlendirmişlerdir.

DP'nin zayıflaması sonucu 1960'larda bu jenerasyonun siyasal partilerle olan bağları değişti. Bunlardan bir kısım siyasal yaşamda elde ettiği statüyü devam ettirirken bir kısım da sol çizgiye kaymıştır. Bu dönemde DP iktidardan düşmüş olsa bile doğuda parlamento seçilen kişiler bu partinin ideolojini benimsemiş olan aşiret, toprak ağası ve din adamlarının etkisiyle devam etmiştir (Mıftakhov, 2018:23-24).

1950'lerin birinci yarısından sonra DP iktidarında devlet özellikle ekonomik olarak zayıflamaya başladı. DP iktidarında yaşanan ekonomik zayıflama ve politik gidişat toplumun alım gücünün zayıflatıp kentlerde işsizlik değerlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bununla beraber patlak veren Kıbrıs Sorunu sonucunda CHP güç kazanmaya başlamıştır. Ayrıca silahlı kuvvetler DP'nin doğuda uyguladığı ekonomik liberalizasyondan memnun değildi. Yaşanan krizler sonucunda 1961 yılında DP hükümetine darbe yapıldı. Darbe ile beraber ordu yönetime el koyarak projeleri askıya aldı. Ancak DP ile sağlam ilişkiler içerisinde olan aşiretler, bu darbeden fazla zarar görmemiştir (Ebinç, 2008:221).

2.2.3. Koalisyon Hükümetlerden Günümüze: Aşiret-Seçim-Tercih

DP'ye karşı 1960'ta gerçekleştirilen darbeden 1990'lı yıllara kadar sıklıkla koalisyon hükümetleri görülmüştür. Koalisyonun amacı hükümetlerin bunalımını sonlandırmaktı (Kazdal, 2020:1). Türkiye 1965-71 yılları hariç 1983 yılına kadar koalisyon hükümetlerinin hâkim olduğu bir dönem geçirmiştir. 1965-71 yılları arasında biri 1965 biri 1969 olmak üzere iki genel seçim yapılmıştır. Her iki seçimde de Adalet Partisi (AP) yeterli oyu alarak tek başına iktidar olmuştur. 12 Mart 1971 yılında bir askeri cunta tarafından hükümete karşı gözdağı niteliğinde sert bir muhtıra yayımlandı. Akabinde hükümetin istifa etmesiyle Türkiye koalisyonlar silsilesine girmiş oldu (Salihoğlu, 2013).

Türkiye siyasetinde DP sonrası yaşanan darbe ve muhtıra ülkeyi oldukça hareketli bir döneme sokmuştur. Bu hareketli dönem içerisinde aşiretlerin durumunda pek bir değişiklik yaşanmamıştır. 1961'da askeri darbeden sonra Cemal Gürsel tarafından kurulan 24. ve 25. hükümetlerde aşiretler hakkında somut bir program hazırlanılmamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013a). Yine aynı şekilde 24. ve 25. hükümetlerden sonra I. Demirel hükümetine varan süre içerisinde ne aşiret ne de aşiret iskanları hakkında bir program hazırlanmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013b). Koalisyon dönemine ara verilen 1965-71 AP iktidarında da aşiretlerle ilgili somut bir

düzenleme söz konusu olmamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013c). 1960-70 yılları arasında aşiretlerin siyasi partilerle yakınlıkları incelendiğinde DP'nin halefi olarak görülen Adalet Partisi (AP) aşiretlerle en yakın ilişkiye sahip olan parti statüsündeydi. Ülkenin köklü partisi olan CHP ise AP'ye göre daha zayıftı (Kutluay, 2020:13).

1971 Mart Muhtırası'ndan sonra 1971-1974 yılları arasında görev yapan koalisyon hükümetlerinde yine aşiretlerle ilgili somut bir program uygulanmamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013d). 1974-1980 yılları arasında görev yapan koalisyon hükümetleri de önceki hükümete benzer şekilde aşiretlerle ilgili olarak köklü bir düzenleme yapmamakla beraber toprak reformu ile ilgili toprağı olmayan köylüyü topraklandırma ve tarım ile hayvancılıkta ilerlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013e).

Yine bir koalisyonun getirmiş olduğu hükümet bunalımı sebebiyle Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit arasında bir mücadele yaşanmıştır. Bu çekişmenin gölgesinde ülke 1977 yılında seçime gitmiştir. Bu seçimde CHP oyların %41,4'ünü elde ederek meclise 213 milletvekili çıkarmıştır (Karpaz, 2019:207). CHP'nin bu seçimlerdeki başarısı, aşiretler sayesindeydi. CHP bu bölgelerde aşiret liderlerini aday göstermiştir (TÜİK, 2021).

1971-1980 yıllarında doğuda aşiretler farklı partileri desteklemekteydi. Bu dönemde aşiretlerin bir bölümü Süleyman Demirel'in başkanı olduğu Adalet Partisi'ni desteklemiştir. Çünkü Demirel her şeyden önce bölge sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bir bölümü de Necmettin Erbakan'ın başkanı olduğu Milli Selamet Partisi'ni (MSP) desteklemiştir. Bu dönemde aşiretlerin çoğu tercihlerini Necmettin Erbakan faktörü sebebiyle Milli Selamet Partisi'nden yana kullanmaktaydı. Aşiretlerden oy alabilen bir başka kişi de Bülent Ecevit'tir. Aşiretler arasında sol kültürü benimseyen kişiler Ecevit'i desteklemiştir. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ise seçimlerde bu bölgeden destek alamamıştır. Tarih 12 Eylül 1980'i gösterdiğinde Kenan Evren liderliğindeki ordu, emir komuta zinciri içinde darbe gerçekleştirdi. Türkiye tarihi kayıtlarına en yıkıcı darbe olarak geçen bu olaydan bütün ülke etkilenmiştir. Dolayısıyla aşiret liderleri ve üyeleri de bu durumdan nasiplerini almıştır (Akdeniz, 2019:112-116).

12 Eylül darbesinden sonra üç siyasi parti dışında bütün partiler kapatılmıştır. 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlere Milliyetçi Demokrat Parti (MDP), Halk Partisi

(HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) katılmıştır. Bu dönemin önemli siyasi figürü ANAP'ın kurucusu olan Turgut Özal'dır. ANAP diğer iki partiyle karşılaştırıldığında daha çok sivil bir görüntü vermekteydi. Bunun yanında askeri idareden bıkmış bir toplum gerçeği de vardı. ANAP için bir diğer avantaj da seçime eski siyasilerin girmemesiydi (Eştürk, 2006:44-46). Seçim sonucunda ANAP %45,15 oy alarak iktidar partisi olmuştur (Karpas, 2019:216). Daha önceki seçimlerde önemli başarılar elde eden siyasetçilerin bu seçime katılmaması, ANAP'a farklı kesimlerden oy getirmiştir. Yani ANAP hem milliyetçilerden hem muhafazakarlardan hem de liberallerden oy almıştır (Eştürk, 2006:46).

Özal'ın siyasi sözlüğünde "transformasyon" önemli bir kavramdır. Özal kendisinden önceki yönetimlerden farklı ve köklü değişimler yapmak istemiştir. Bu köklü değişikliklerden en önemlisi kuşkusuz ekonomi alanında idi (İçener, 2015:317). Özal'ın başarılı ekonomik hamlelerinden biri kuşkusuz Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) hayata geçirmesidir. Bu proje bölgenin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatında bir dönüm noktası olmuştur (GAP, 2018). GAP özellikle tarımı geliştirdiği için göçebe aşiretlerden ziyade yerleşik aşiretler faydalanmıştır.

29 Kasım 1987'de yapılan seçimde ANAP oyların %36,31'ini alarak yine birinci parti oldu (Karpas, 2019:223). ANAP bu seçimde de en çok aşiretlerin oyunu alan parti olmuştur. Kapitalizm öncesinde kurumsal fonksiyonları güçlü olan bazı aşiretlerin liderleri, şeyh ve ağa feodalleri, Özal döneminde "köy koruculuğu" sistemi ile devlet hizmetine girmiştir. Köy koruculuğu, Hamidiye Alayları'na göre daha modern ve daha kurumsal özelliklere sahip oluşumdur (Uçar ve Akandere, 2017:370). Doğuda köy korucuları, devletin silahlı kuvvetlerine yardım için çalışan bir kurum olmuştur. Daha önce Hamidiye Alayları'nda olduğu gibi koruculuk sistemini kabul eden aşiretler bu olanaklarından faydalanarak rakip aşiretler üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013f:6191).

Doğuda 1983-1993 yılları arasında yapılan seçimlerde aşiretler, tercihlerini farklı partilerden yana kullanmışlardır. Önceki dönemlerde aşiretler tercihlerini daha çok din merkezli siyaset yapan partilerden yana kullanırken, artık tercihlerde seçenekler çoğalmıştır (Taşdelen, 1997:5). Türkiye'de kapitalizmin varlığını hissettirmesiyle beraber aşiretler de çıkarlarını maksimize etmek için iktisadi alanda başarılı olan partilere yönelmişlerdir (Taşdelen, 1997:67-70).

Tansu Çiller hükümeti dönemi programlarında da doğrudan aşiretleri ilgilendiren bir düzenleme yoktur. Fakat insan haklarının ihlali ile ilgili aşiret ve köy koruculuğu kurumunun davranışları tartışma konusu olmuştur. Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde olağanüstü hâl kapsamında köy korucularına 369.000 Türk Lirası maaş verilirken aşiretlere de nüfus sayılarına göre maaş veriliyordu (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013g). 1995-2002 TBMM hükümet programları ve genel kurul görüşmelerinde de yine doğrudan aşiretlerle ilgili bir düzenleme yoktur (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013h).

14 Ağustos 2001’de Recep Tayyip Erdoğan genel başkanlığında kurulan Ak Parti 3 Kasım 2002 seçimlerinde %34,276 oranında oy alarak mecliste 363 koltuk kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur (TÜİK, 2021). Günümüzde hala tek başına iktidar parti konumunda olan Ak Parti’nin 2002’de hızlı bir şekilde iktidara gelmesinde biriken siyasi ve ekonomik krizler için “acil eylem” programı üzerinde çalışması etkili olmuştur. Diğer yandan halk ile siyaset kurumu arasında güveni inşa ederek demokratik topluma yönelik vaatler beyannamenin genel çerçevesini teşkil etmekteydi (Miş, 2018).

Ak Parti’nin yükselişi 22 Temmuz 2007’de gerçekleştirilen genel seçimlerde devam etmiştir. Bu seçimlerde %46,58 oranında oy alarak mecliste 341 koltuk kazanmıştır (TÜİK, 2021). Bu sonuçlarla hem tek başına iktidar olma konumunu sürdürmüş hem de daha önceki seçime göre oylarını arttırmıştır (Karpaz, 2019:256). Bu seçimde aşiretlerin tercihi Ak Parti ve bağımsız adaylardan yana olmuştur. Doğu ve Güneydoğu’da aşiretlerin büyük bir bölümü 2010 Anayasa referandumu için Ak Parti’nin “evet” politikasını desteklemiştir. Akabindeki 12 Haziran 2011 seçimlerinde de Ak Parti %49,9 oy oranı ile 327 koltuk, ana muhalefet CHP %25,9 oy oranı ile 135 koltuk, MHP %13 oy oranı ile 53 koltuk, bağımsızlar ise %6,58 ile 35 koltuk kazanmıştır (Karpaz, 2019:267-268). 7 Kasım’da yapılan seçimlerden hükümet çıkmayınca 1 Kasım 2015 tarihinde tekrar seçim yapıldı. Bu seçim sonucunda Ak Parti tekrar tek başına iktidar oldu (TÜİK, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL BİR KURUM OLARAK AŞİRET VE ŞIRNAK'TA AŞİRETLER

3.1. AŞİRETLERİN KURUMSAL FONKSİYONLARI

Devlet yapılarında aşiret kurumu diye ayrı bir kurum belirtilmemesine rağmen Ortadoğu' da aşiret, tarihsel süreçte çoğu zaman bir kurum gibi hareket etmiştir. Bu noktada aşiret yapısının kurumsal nitelik kazanmasında etkili olan fonksiyonlar aşağıda tartışılmıştır.

3.1.1. Liderlik

Liderlik kurumu, aşiretin temel kurumlarından biri ve aşiretin hayat bulduğu organlardan biridir. Bu sebeple liderliğin kazanılması, sürdürülmesi ve devredilmesi tartışmalı bir süreçtir. Bu sürecin yaşanmasındaki etken liderlik makamı üzerindeki hak tartışmalarıdır. Genellikle aşiret lideri öldüğünde yerine oğlu ya da kardeşi geçer (Türkdoğan, 2006:56; akt. Karadeniz, 2012:28). Ancak Eski Türk devletlerinde “beylik” sülaleleri dışındaki aşiretlerde liderliğin babadan oğula geçtiği yönünde bilgiler mevcut değildir (Kafesoğlu, 1996:230).

Aşiret liderinin kim olacağı ile ilgili belirlenmiş bir kural olmamakla beraber adaylar arasında “doğum önceliği prensibi” uygulanmaktadır. Aşiret liderliği çoğu zaman kesin bir kural olmamakla beraber aile içinde yaşça en büyük olana uygun görülür. Bazı aşiretlerde ise bu durum farklıdır. Aşiret yaşlıları, ölen reisin erkek çocukları arasında liderliğe en uygun kişiyi seçer. Bu kişi yönetme kabiliyetine sahip, cesur, güçlü, adil, iyi strateji kurabilen ve idari yapıyla kuracağı ilişkide aşiretinin menfaatleri çerçevesinde hareket edebilecek yeteneklere sahip olmalıdır. Tarihsel süreçte özellikle daha az vergi ödemek ve aşirete bağlı bireylerin askere alınmaması için aşiret liderleri bu kabiliyetlerini kullanmaya çalışmışlardır. Aşiret yapısı içerisinde hangi birime ne isim verileceği tam olarak belirlenemediğinden aşiret liderine de hangi unvan Güneydoğu bölgelerinde bu makam için “ağa, mezin

unvan verileceği konusunda bir fikir birliği yoktur. Örneğin Türkiye’de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu makam için “ağa, mezin (büyük adam), makul (akıllı adam), reis, han, bey gibi çeşitli unvanlar verilmiştir (Bruinessen, 2015:129-13).

Aşiretin liderlik kurumunda lider olan kişi, sahip olduğu otoriteye dayanarak aşirete mensup üyelerin varlıklarına el koyma ve onları cezalandırma gibi yetkileri sahiptir. Bu yönüyle aşiret liderinin bir despot olduğunu iddia edenler vardır. Bir başka düşünceye göre liderin bu tutumuna karşı idari yapıyı bir şikâyet mercii olarak görmek fayda etmemektedir (Nikitin, 2002:211-212). Diğer yandan tarihteki örneklerine baktığımızda bir aşiretin yetki alanı genişledikçe merkezi otoritenin zayıfladığı görülmektedir. Ancak aşiret liderlerinin genişleyen otoriteleri tarihteki örneklerde de gördüğümüz gibi devletler tarafından engellenmiştir. Liderlik kurumu üzerinde aşiret yaşlılarının da etkisi vardır. Her akşam liderin divanhanesinde bir araya gelen aşiret ileri gelenleri, aşiretin günlük yaşamında meydana gelen kavga, kız kaçırma, miras gibi olayları hükme bağlamışlardır (Saydam, 2009:22-23). Aşiretin liderlik kurumunda gelir, aşirete mensup üyeler arasında toplanan vergi ile sağlanır. Bu gelire “ağalık hakkı” denilmiştir (Yinanç ve Elibüyük, 1983:490).

3.1.2. Mirlik

Mirlik, aşiretten büyük devletten küçük bir organizasyondur. Çeşitli kültür ve soya sahip olan aşiretler, farklı bölgelerden bir araya gelerek daha büyük bir yapı olan mirliklere dönüşmüşlerdir. Yerel aşiretler ya siyasal bir liderin himayesi altında ya da kandaşlık gücü altında birleşerek mirlik oluşturmuşlardır. Mirlik, siyasal bütünlük bağlamında kandaşlık bağının yanı sıra ortak atalar efsanesine de dayanır (Ebinç, 2008:21-22). Aşiret ve devlet arasında ilişkilerin gelişmesine neden olan aşiretler birliği, siyasal birliğin yanı sıra askeri birlik de sağlayarak bazı bölgelerde kurumsallaşmış güçlü yapılara dönüşmüşlerdir (Kıran, 2003:62).

Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürt aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşan “emirlikler” önemlidir. Emirliklerin liderlerine “Mir” denilmektedir. Osmanlı bu emirliklerle ilişkileri geliştirmek için miri yerelde yönetici olarak tanımıştır. Bu emirlikler, Osmanlı sarayının hazırladığı plan ve program dahilinde yönetmeye başladığı için kurumsal hareketlilik artmıştır. Osmanlı ‘da XVI. ve XVII. yüzyıllarda devlet kurumlarına benzer bir kurumsallaşmayla ön plana çıkan emirliklerde bu kurumlarla daha önce de karşılaşmıştır. Örneğin Osmanlı’dan önce var olan

Hasankeyf Emirliği, Eyyubilerin soyundan olmakla beraber benzer kurumsal özellikleri bakımından onların takipçisiydiler. Emirlikler idari yapılanma bakımından uzun süre Osmanlı'ya benzer bir şekilde kurumsallaştıktan sonra yönetimin zamanla modernleşmesiyle beraber bu emirlikler pasifize edilmiştir (Bruinessen, 2015:245). Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde güçlenen mirlikler, Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'in ilgisini çekmişti. Bu güçlü yapılardan faydalanmak isteyen II. Abdülhamit onlara geniş yetkiler vermesi karşılığında padişaha boyun eğmelerini sağlamıştır. Devletten aldığı yetkiyle kurumsal olarak da güçlenen mirlikler, zamanla kontrolden çıkmaya başlamışlardır (Balcı, 2010:108-110).

Tapper'e göre aşiretler birliğinin önemli niteliklerinden biri liderin konumu ve rolüdür. Aşiretler birliği yapılarının devlete bağlı üst bir siyasal kurum tarafından resmî olarak tanınması liderin statüsünü yükseltmektedir (Tapper, 2001:234). İlerde daha geniş çerçevede ele alınacak olan din faktörü mirliklerin meşruiyet kazanmasında önemli bir role sahip olmuştur. Din başlı başına bir sosyal kurum olarak mirliklerin yönetici-yönetilen sınıfı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde etkili olmuştur (Earle, 2001:50; akt. Ebinç, 2008:22).

Batılı devletler üst düzeyde kurumsal bütünlük sağlamışlardır. Ortadoğu'da ise devletlerinin büyük bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra aşiret yapısına benzer bir şekilde inşa edilmiştir. Uluslaşma süreçlerini tamamlayamayan bu devletler aşiretleri kontrol etmekte zorlanmışlardır (Özoğlu, 2005:87).

3.1.3. Güvenlik

Aşiretlerde geçim kaynağı genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanır. Ayrıca aşiretlerde özel mülkiyet gelişmediğinden toprak ve hayvan üzerinde birçok kişinin hakkı vardır. Bunlara ek olarak bazen toprağın sınırlı olması ve nüfusun artması tansiyon ve çatışmayı arttırmıştır. Böyle bir ortamda doğal olarak güvenliğe ihtiyaç duyulmuştur. Savaş ihtimalinin yüksek olduğu bu ortamda güvenlik ihtiyacı aşiretlerde iktidarın merkezileşmesine ve hiyerarşik-kompleks yapılara dönüşmesini sağlamıştır (Ebinç, 2008:32).

Can ve mal güvenliği herkes için temel bir haktır. Aşiretler de can ve mal güvenlikleri için birlikler oluşturmaya çalışmışlardır. Göçebe yaşam biçiminden kaynaklı olarak aşiretlerin savaşçı özellikleri gelişmiştir. Aşirete karşı dış tehdit tehlikesinden dolayı aşiret bireyleri sürekli olarak savaşçı özelliklerini canlı tutmuşlardır (Özkaya, 2013:38). Osmanlı imparatorluğu yayılcı politikalar ile

hareket ettiği için orduya takviye yapma ihtiyacı vardı. Osmanlı, aşiret üyelerini askere alarak aşiretlerin gücünden yararlanmak istemiştir. Ancak aşiretler orduya katılmak istememişlerdir. Osmanlı'nın konar-göçer aşiretleri iskân politikasıyla yerleşik hayata geçirmeye çalıştığı uygulamanın nedenlerinden biri de bu durumdur (Ünal, 2012:18).

Yine de Osmanlı'nın aşiret üzerinde kontrolör gücü olduğu için aşiretlerin devlete sağladıkları birtakım hizmetler vardır. Mesela yolların güvenliği ve bakımı, derbentlik işi, savaş esnasında ordu malzemesi temin etme, ordu için at yetiştirme gibi çeşitli hizmetler sağlamışlardır. Bu hizmetler arasında somut olarak varlık gösteren en önemli güvenlik kurumu Osmanlı padişahı II. Abdulhamit'in bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiretlerin kuvvetlerinden yararlanmak için kurduğu "Hamidiye Alayları"dır (Balcı, 2010:100-103). Aşiretin bir alt kurumu olarak Hamidiye Alayları belli seviyede bir eğitime tabi tutulmuş olsalar da düzenli birlik değillerdir. Bu alaylar, vergi ödemeyip maaşa bağlanmışlardır. Bu yapılanma Osmanlı devletine kurumsal olarak avantajlar sağlasa da bazı dezavantajlara da yol açmıştır. Örneğin devlet yapısı hakkında eğitim seviyesi düşük olan aşiret liderleri, şeyh, ağalar bir anda devletin kurumlarında kendilerini bulmuşlardır. Aşiret liderleri, devlet kurumlarından aldığı meşru gücü üstünlük mücadelesi için diğer aşiretlere karşı kullanarak bazı huzursuzluklara sebebiyet vermişlerdir (Kocadağ, 2004:154; akt. Akdeniz, 2019:14-15). Sonuç olarak güvenlik, aşiretlerin savunma ihtiyacı için oldukça önemli bir mesele olmuştur. Savunma konusunda bir kurum gibi hareket eden aşiretler daha çok güçlenmişlerdir.

3.1.4. Evlilik ve Akrabalık

Aşiret yapılarının günümüze kadar devam etmesinde en büyük etkenlerden biri kuşkusuz evlilik ve akrabalıktır. Bir aşiret içerisindeki kişilerin babaları genellikle akrabadır. Aşiret içinde birçok faktör evlilik kurumuna göre şekillenmektedir. Örneğin aşiretin ideolojisi, İslam dininin kuralları, aşiret üyeleri arasında yaş ve cinsiyet hiyerarşisi, diğer aşiretlerle hısımlık ve ittifak gibi faktörler evlilik kurumuyla ilgilidir (Karadeniz, 2012). Endogam (iç evlilik), geçmişte yaygın olarak görülen bir evlilik çeşidiydi. Günümüzde de bazı bölgelerde bu evlilik türü devam etmektedir. Örneğin Doğu ve Güneydoğu'da yaygın olarak devam etmektedir. Endogam evliliği benimseyen topluluklar arasında evlilik için her zaman amca kızı ilk aday olarak görülür. Evlilik meydana geldiğinde kızın ailesine çoğu zaman başlık parası veya buna benzer ödemeler yapılır. Aşirette endogam evlilik tercih edildiğinden genellikle amca

kızı-amca oğlu eş seçilir. Bu durumda ödenen başlık parası dış evliliğe nazaran daha azdır. Baba aracılığıyla gerçekleştirilen endogam evlilik aileler arasında akrabalık ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra aşiretin alt bölümlere ayrılmasına yol açar (Bruinessen, 2015:118-119). Aşiretteki bu adet aynı zamanda evlilik kurumunu şekillendiren geleneksel bir kuraldır. Günümüzde artık katı endogam evlilik şekli söz konusu değildir.

Evlilik yoluyla meydana gelen akrabalıklara “hısım” denilmektedir. Bu eylem sonucunda taraflar birbirlerinden “hısımlarımız” diye bahsetmektedir. Akrabalık ilişkileri sayesinde aşiretlerin sınırları tanımlanmış ve bu bağlamda aşiretin kimliği ön plana çıkmıştır. Evlilik sonucu meydana gelen akrabalık, aşiret üyeleri üzerinde bilhassa siyasal ve ekonomik alanda dayatmacı bir etkiye sahiptir. Diğer yandan iki aşiret arasında yapılan ittifak çoğu zaman evlilikten doğan hısımlık üzerinden yapılmaktayken, iki aşiret arasında ilişkiler bozulduğunda birbirlerine kız vermeme-birbirlerinden kız almama gibi yöntemler uygulanmaktadır (Yıldırım, 2004:106-107).

Aşiretlerin siyaset ile ilişkisini gösteren etkenlerden biri seçimlerdir. Seçim zamanı Türkiye’de aşiretlerin yoğun olduğu seçim bölgelerinde akrabalık önemli rol oynamaktadır. Çatışmanın da yaşandığı bu zamanlarda adayların temel hedefi ya muhtarlık ya da belediye başkanlığı kurumlarıdır. Bu adaylara oyların bir kısmı akrabalarından gelmektedir. Kurala göre aynı aşiret içerisinde iki kişi aday olacaksa daha zayıf olan aday adaylıktan vazgeçirilir. Seçim zamanında aşiretin aday ve üyeleri birlikte çalışmaktadır. Aday olan kişi diğer aday koymayan aşiretlerle görüşerek destek kazanmaya çalışır. Bu noktada evlilik kurumu ile oluşturdukları akrabalıktan faydalanmaktadırlar. Bu destek sağlanmazsa taraflar arasında var olan akrabalık zarar görmektedir (Yıldırım, 2004:96).

3.1.5. Din

Aşiret liderleri, merkezi güçlerinin yanı sıra dış güçlere de ihtiyaç duymaktadırlar. Bu dış güç güçlerden biri kuşkusuz din (şeyh, seyyid, molla derviş) görevlileridir. Aslında bu sadece aşirete özgü bir durum değildir. Tarihin farklı zamanlarında Tanrı-Devlet ilişkisini kullanan yöneticiler var olmuştur. Din gücünü etkin bir şekilde kullanmanın yolu kişinin kendisini yaratıcı olarak ilan etmesidir. Fakat bu eylem aynı zamanda dinin içeriğine ters olduğu için riskli ve tehlikeli bir girişim olur. Örneğin İslam dininde kişinin kendisini yaratıcı ilan etmesi, Allah’a şirk koşması demektir. İslam dininde bu davranış büyük bir günahdır. Diğer yandan

özellikle Kürt aşiretler üzerinde din kurumunun doğrudan etkisi vardır. Din adamları içinde de en çok şeyhlerin etkisi olmuştur. Şeyhlik kurumunda her şeyden önce şeyh, toplum içinde kutsal bir kişidir. Tarikatların lideri olan şeyhe öyle bir bağlılık vardır ki şeyh kendisini yaratıcı olarak ilan ederse müritleri kendisine tapma noktasına bile gelebilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere şeyhin kitleleri harekete geçirme özelliği vardır. Şeyhin bu konumu onun bir arabulucu olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için şeyh önemli bir rol modelidir (Bruinessen, 2015:304-311).

Aşiretlerin büyük bir kısmı dindarlıkla yoğrulmuştur. Dolayısıyla aşiret üyeleri de aşiretin mensup olduğu dine inanmaktadır. Din faktörünü bir yaşam tarzı olarak uygulayan aşiret, dini bir kimlik oluşturmaktadır. Örneğin Şafii mezhebine bağlı olan aşiret üyelerinin evlenmelerinde, evlenme yaşlarında ve boşanmalarında meydana gelebilecek sonuçlar Şafii mezhebine göre değerlendirilir. Çünkü mensup olduğu aşiret Şafii mezhebine bağlıdır (Karaman, 1996:287-411; akt. Dünder, 2018:85). Aşiretler bazı kurallar (anne-babaya saygı, ibadet, itaat) için İslam'a göre hareket ederken, İslam'da kısas gibi öldürme durumlarına karşın kendi kurallarına sahiptir. Aşiret kurallarına göre öldüren ile öldürülen kişinin yakınları için farklı uygulamalar vardır. Aynı durum kız kaçırma için de geçerlidir. Ancak aşirette kız kaçırma olayında uygulanan töre uygulamalarının İslam'daki "had" ve "recim" uygulamalarıyla bir ilgisi yoktur (Nikitin, 2002:237).

Aşirette din kurumu ile töre arasında sıkı bir ilişki vardır. Her toplum düzen ve adaleti doğru bir şekilde sağlamak için bir hukuk sistemi inşa etmektedir. Bu toplumlar hukuk sistemini oluştururken kuşkusuz kendi tarihsel deneyimlerinden, gelenek, görenek ve değerlerinden yararlanmaktadır. İslam'a mensup toplumların çoğu Örfi ve Şer'î sistem olarak gruplandırılan Osmanlı hukuk düzeni ve İslam gereklerinin etkisiyle bu düzeni oluşturmuşlardır. Örfi hukuk sistemi yazılı olmayan genel kurallar olduğu için töre birikiminden yararlanmıştır (Karadeniz, 2012:56-57). Bu durumda aşirette törelerin ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. İslam dinine mensup aşiretlerin yaşamlarını din üzerine şekillendirmesi sonucu din kurumunun aşiret üzerinde etkili fonksiyonları oluşmuştur.

Aşiret daha çok kırsal yaşamı çağrıştırdığı için geleneksel dindarlık ön plandadır. Geleneksel dindarlığın faktörleri "tarikat" ve "camidir". Diğer yandan hızlı kentleşme ve modernleşme ile beraber aşiret yapılarında ve dindarlık faktörlerinde

değişimler meydana gelmiştir. Değişim sonucunda yeni bir dindarlık faktörü olarak “cemaat” yapıları ortaya çıkmıştır (Karadeniz, 2012:59).

3.1.6. Misafirhane (Divanhane)

Misafirhane, aşiret liderleri için saygınlığın ve itibarın sembolüdür. Aşiret lideri misafirhaneden sorumludur. Aşiret bölgesi üzerinden yolu geçen yolcular bu misafirhanelerde kalmayı talep edebilir. Aşiret lideri bu misafirleri ya evinde ya da misafirhanesinde ağırlamaktadır. Aşiret lideri, misafire gösterdiği cömertlikle doğru orantılı olarak başka aşiret liderlerinin üstünde bir konuma sahip olup yakın köylerin bağlılığını da kazanabilir. Divanhane kurumunun birçok fonksiyonu vardır. Misafir ağırlama dışında aşiretin erkekleri neredeyse her akşam burada toplanır. Aşiret için yapılması gereken işler görüşülür ve kararlar alınır (Bruinessen, 2015:133-135).

Misafirhane sadece aşiretlerin sahip olduğu bir yapı değildir. Osmanlı padişahı II. Abdulhamid'in inşa ettirdiği misafirhane-i hümayun, bu yapılara benzerdir. Ülkenin farklı yerlerinden gelen Kürt rüesası ve Arap uleması gibi daimî misafirler Sultan Abdulhamid'in misafirhanesinde ağırlanırdı. Sultan Abdulhamid'in politik nedenlerle kendisine yakın tuttuğu bu kişilere saray mutfağından yemekler yapılır ve hazine-i hassadan maaş verilirdi (Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, 1999:40). Aşiret liderleri de dahil İslam dünyasının farklı bölgelerinden gelen misafirler misafirhane-i hümayunda ağırlanmaktaydı (Osmanoğlu, 2018:27). Misafirhanede ağırlanan kişilerin tamamının müslüman olması sultanın İslami politikalara önem verdiğini göstermektedir (Özcoşar ve Ertekin, 2019:25). Sultanın aşiret liderleriyle güçlü bir bağı olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda misafirhaneler arasında benzerlik olduğu düşünülebilir.

Aşiretin ve aşiret liderinin itibarını gösteren misafirhane, her yerde aynı işlevi görmektedir. Örneğin 2018 Irak merkezli parlamento seçimlerinde her siyasi partiden temsilciler, bölgedeki oyların büyük bir bölümünü kontrol eden güçlü aşiretlerin misafirhanelerine konuk olmuşlardır. Siyasi parti temsilcileri aşiret liderlerine hediyeler götürerek onları kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca konaklandıkları misafirhaneleri de bir seçim platformu haline getirmişlerdir. Bu noktada misafirhanelerde sosyal uygulamaların yanı sıra politik çıkarların da hedeflendiği görülmektedir. Ancak bütün seçimlerden önce siyasi partilerin vaatler verip daha sonra uygulamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Seçimden sonraki süreçlerde El Behadil aşiret lideri Şiya El-Behadili Meysan bir açıklama yapmıştır.

Açıklamada siyasi liderlerin kendileri vaatler konusunda kandırdıklarını, bundan sonraki seçimlerde aşiret içerisinde aday çıkarılacağını ve misafirhanede kalmak için kendileriyle irtibata geçmek isteyen siyasi liderleri kabul etmeyeceklerini söylemiştir (Al-Sadoon, 2018:13-15).

3.1.7. Kan Davası

Kan davası genel anlamda iki grup arasında meydana gelen bir saldırıya diğer grubun karşılık vermesidir (Ünsal, 2006:31). Özel anlamda ise farklı soydan olan iki kişiden birinin diğeri tarafından öldürülmesi karşılığında öldürülen kişinin soyundan olanların diğeri soydan birini öldürmesidir (Tekin, 2005:76).

Aşiretlerde akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğunu kesin bir şekilde söyleyebiliriz. Kuşkusuz kan davası, aidiyet hissinin güçlü olduğu aşiret yapılarında daha fazla görülmektedir. Kan davası bireysel tercihlerden ziyade aşiret tarafından üyelere yüklenen bir görevdir. Dolayısıyla kandaşlık esasında örgütlenmiş bu topluluklarda her bir üye diğeri kanıdır. Kandaşlık temelinde birbirlerinden sorumlu bu topluluklarda olası bir kan davası durumunda “kolektif öç alma duygusu” gelişmektedir. Kolektif bir işleve sahip olan kan davası; kız kaçırma, toprak sorunları, adam öldürme gibi durumlarda devreye girmektedir (Ökten, 2009:184-185). Aşiret dünyasına hâkim olan öç alma duygusu toplumun temel bir davranış biçimine dönüşmüştür. Bir kan davası durumunda şeref duygusunu tekrar kazanmak önemlidir (Pitt-Rivers, 1966:30).

Bu konuda yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir aşiret, maddi ve manevi manada güç kaybı yaşamakta ve diğeri aşiretler arasında ciddiye alınmamaktadır. Dolayısıyla bu kaybı yaşayan aşiretler toplumsal ilişkilerde hep mağdur edilmektedir (Ökten, 2009:170-173).

3.1.8. Köy Odası

Aşiretler konar-göçer düzenden yerleşik düzene geçtikleri zaman anlam kazanmıştır. Köy odasının kurumsal fonksiyonları misafirhane ile benzerdir. Çünkü ikisi de misafirlerin ağırlandığı yer olarak bilinmektedir. Misafirlüğün aşiret lideri için önemini tekrar etmekte fayda var. Köy odaları ve misafirhanelerde ağırlanan misafir aşirete siyasal, sosyal ve ekonomik işlev kazandırmaktadır (Karadeniz, 2012:55). Yerleşik hayata geçmeden önce aşiret liderleri, misafirlerini kendi çadırının yanına kurduğu “çadır/konê reş” te ağırlamaktaydı. Yerleşik yaşamdan sonra köy odası, “koçık” şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır (Yalman-Yalkın, 1977:12-26). Aşiret

3.2. ŞIRNAK'TA AŞİRETLER

Sınırları bakımından Şırnak ilinin bir kısmı Doğu Anadolu'da yer alırken bir kısmı da Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. Türkiye sınırları içerisinde yer alan Şırnak'ın hem İran hem de Irak ile kesişmesi, bölgenin stratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Şırnak'ın tarihi geçmişine bakıldığında bazı kaynaklar Şırnak adının bir aşiret isminden geldiğini belirtmektedir. Bununla beraber Şırnak adı XIX. yüzyılda bir köy ismi olarak geçmektedir (Tuncel, 2010). Aşiretlerin İslam dinini bir yaşam tarzı haline getirmesi yönüyle bu bölgede yaşayan Kürt halkının İslamiyet ile tanışması bir dönüm noktasıdır. Bölge birçok medeniyetin (Asur, Babil, Pers, Med ve Bizans) egemenliği altında girmiş ve nihayet Hz. Ömer döneminde Müslümanların hakimiyeti altına girmiştir (Güneş, 2015:106-108).

1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda Safevi Devleti'ni yenmesiyle Şırnak bölgesi Osmanlı egemenliğine girmiştir. Şırnak'ta yerleşik yaşamın tam olarak ne zaman başladığı ile ilgili net bir bilgi olmasa da II. Abdulhamid'in merkezi otoriteyi sağlamak adına aşiretlerin gücünden yararlandığı Hamidiye Alayları kuruluşuyla aynı dönemde olduğu tahmin edilmektedir (Tuncel, 2010). 23 Temmuz 1914'te kaza olan Şırnak, 1990 yılı içerisinde il statüsü kazanmıştır (Gurulkan, 2010).

Şırnak ili ve çevresindeki aşiretler, aşiretler birliği şeklinde sınıflandırılmıştır. Osmanlı ve Türkiye'nin idari tarihi belgelerinde yer alan bazı aşiret birlikleri ve bu birlik içerisinde yer alan aşiretler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3.1. Şırnak'ta yaşamış ve yaşayan aşiret birlikleri

Aşiret Birlikleri	→ Şilid	Hacî Beyran	Meman	Çoxsor	Ertoşî
Aşiretler →	Batûyan	Sperti	Hezex	Dûdêran	Giravî
	Kiçan	Goyan	Hoserî	Miran	Gewdan
	Tayan	Şirnexi	Tilêla	Soran	Zevkî
	Xerikan	Giteyî	Kerkenî		Mamxuran
	Mûsareşan	Dûdanî	Dêrî		Jîrîkî
		Berwarî	Cinibrî		Qeşûran
		Cafirî	Basisk		Xaviştan
		Haveri	Xirbezûr		Xelîlan
		Bilgan	Dimbilya		Alân
			Sirsirk		Ezdînan
			Erbanad		Mehmedpîran
			Bazift		Hacan
			Kavilqêr		Şerefan
			Bîyaqupkê		Şîdan
			Nêrhib		
			Gozik		
			Derbaciya		

Kaynak: (Baz ve Şarman, 2015:44)

Şırnak'ta aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan bazı topluluklar da aşağıda sıralanmıştır (Baz ve Şarman, 2015:44):

-Dêrşewî	-Zeherî
-Harûnan	-Omerka
-Bajarî	-Hêsina
-Elikî	-Dorika
-Alûa	-Domana
-Sindî	-Saliha
-Pîrusî	-Şîkaka
-Batê	-Welatî
-Hemkîn	-Hecî Eliya
-Elkî	-Jilyan
-Bilbesî	-Ezidî
-Girkê Emo	-Süyanî

Şırnak farklı dinlerden ve kültürlerden insanların birlikte yaşadığı bir bölgedir.

Tarihi boyunca Ermeni, Keldani, Nesturi veya Süryani gibi farklı Hristiyan gruplardan oluşan topluluklar Müslümanlarla beraber bu bölgede yaşamışlardır (Ertaş, 2019:152).

Şırnak bölgesinin bu kozmopolit yapısı ile aşiret yapıları arasında etkileşimin yaşandığı bir gerçektir. Şırnak ili ve ilçelerine baktığımızda günümüz modern çağında bile kapasite olarak on binlerce üyeye sahip aşiretler görmekteyiz. Bölgede geçmişten gelen aşiret gelenekleri toplum içine kök salmıştır. Bu bağlamda herhangi bir toplumsal olayda (düğün, taziye vb.) ilk çağırılan kişiler aşiretlerin ileri gelenleridir. Çalışmanın bu noktasında Şırnak'taki aşiretlerle ilgili bilgiler verilecektir.

3.2.1. Jîrîkî Aşireti

Jîrîkî Aşireti, Ertoşî aşiretler birliğini oluşturan on iki koldan biridir (Sykes, 2015:462). 40.000'in üzerinde nüfusa sahip olan Jîrîkî aşiretinin ilk yerleşim yeri Irak'ın Rewandiz bölgesidir. Bu bölgede de Xana Mezin veya Baskê Çepê denilen bir alanda yaşamaktaydılar. Buradan öncelikle Hakkari'ye bağlı Çukurca'nın Ertoş köyüne gelen aşiret daha sonra Şırnak ve Van illerine yerleştiği rivayet edilmektedir. Jîrîkî aşiretinin daha önce Selahaddin-i Eyyubi'nin mensup olduğu Rewadi aşiretinden ayrılmıştır. Bu sebeple Jîrîkîler, Selahaddin-i Eyyubi'nin torunları olarak yorumlanmaktadır. Aşiret, Hüseyin ailesi (Mala Hûsen) ve Yahya ailesi (Mala Ehya) şeklinde iki kola ayrılmıştır. Günümüzde Hüseyin ailesinin lideri Cemil Öter, Yahya ailesinin lideri Tahir Adıyaman'dır (İbrahimoğlu ve Ücün, 2020:1). Jîrîkî aşiretinin en büyük geçim kaynaklarından biri tarım ve hayvancılıktır.

3.2.2. Goyî (Goyî) Aşireti

Goyî aşireti, iki ana kol (Derşivî, Repinîyethi) ve beş bavik birimine (Rivengan, Mentkan, Qûlovon, Repin, Hilal) ayrılmaktadır. Bavik birimleri de kendi aralarında birçok mal birimlerine ayrılmaktadır (Baz ve Şarman, 2015:125) Aşiretin merkez konumu Şırnak'ın Uludere ilçesidir. Uludere'ye günümüzde Kılaban (Qûlovon) Osmanlı döneminde de Gel-î Goyan denilmekteydi (Altan, 2020:18). Doğu Anadolu'nun yüksek dağlara ve çetin arazilere sahip olması nedeniyle bölgedeki topluluklar, homojen yapılarını korumuşlardır (Izady,2013:332). Dağ silsilelerinin olduğu bölgelerden biri de Uludere'dir (Rondot, 1990:68; akt. Altan, 2020:18). Goyî aşireti, Hacî Beyran aşiret birliğine bağlı yarı-göçer bir aşirettir (Gurulkan, 2010). Günümüzde Goyî aşiret üyeleri, başka bölgelere de yerleşmişlerdir. Çoğunluk olarak Uludere'de yaşayan Goyîler; Şırnak Merkez, Cizre, Silopi, Mersin, İstanbul, Hakkâri, Siirt ile birlikte Irak'a da yerleşmişlerdir (Altan, 2020:19).

Goyî aşireti de kendi içinde bavik birimlerine ayrılmıştır. Bavikler arasında kan bağı gibi yakın akrabalıklar yoktur. Ancak her bavik üyeleri gerçek akrabalarından

oluşuyordu. Goyîler arasında da böyle bir bileşim vardır. Aşiretler arasında aşiret birliklerini, aşiretleri ve sülale birimlerini birbirinden ayırmak zordur. Bu zorluk aşiret liderlerinin unvanları için de geçerlidir. Goyîler aşiret liderlerine *ağa* (mezin) demektedir (Bruinessen, 2015:94-131). Goyî aşiret üyeleri ağaya hürmet eder, anlaşmazlıklardaki uzlaşma için de saygı duyar. Ancak Goyîlerde ağalık düzeni çevre aşiretlerine göre tam yerleşmemiştir. Bu durumda çevre aşiretlere göre feodalitenin daha zayıf olduğunu söyleyebiliriz. (Baz ve Şarman, 2015:126).

Goyan aşireti alt gruplara ayrılmıştır. Şırnak çevresinde yaşayan 600 aile ve sayıları tespit edilemeyen yerleşik Zahuri aşiretinin Goyan aşireti alt gruplarından biri olduğu düşünülmektedir (Sykes, 2015:460). Goyan aşireti çevredeki birçok aşiret ile iletişim ve etkileşim içerisinde olmuştur (Altan, 2020:29-30).

3.2.3. Tayan Aşireti

Tayan aşireti çok eski tarihlerde Şırnak'a yerleşmiştir (FindGlocal, 2021). Aşiret göçebe zamanlarında Van'da yaylalara sahipti. Şimdi tamamen yerleşik yaşama geçmiş durumdadır. Aşiretin bazı akrabaları Irak ve Suriye'de yaşamaktadır. Türkiye'ye ilk gelen aşiretliler, Zêydîn ve Mîrgê isminde iki kardeşdir. Bugün Zêydîn'in soyundan gelenlere Kerevan denilmekte ve büyük bir kısmı Cizre'de yaşamaktadır. Mîrgê'nin soyundan gelenlere de Reşit denilmekte ve büyük bir kısmı Silopi'de yaşamaktadır. Tayan aşireti Silopi ve Cizre'de toplam yirminin üzerinde köye yerleşmiştir (Baz ve Şarman, 2015:78-81).

Günümüzde aşiret birlikleri ile aşiretler arasında neredeyse bir bağ kalmamıştır. Nitekim Şilid aşiret birliği ile Tayan aşireti arasında bir koordinasyon yoktur. Bruinessen, Tayan aşiretinin yerleşim alanlarını ziyaret ederken kış aylarında tarım için uygun ve elverişli toprakların olduğunu görmüştür. Ancak Tayan aşireti göçebe olduğu için buradaki toprakların aşirete dahil olmayan köylüler tarafından işlendiğini fark etmiştir. Yazları Van kışları Cizre'de geçiren Tayan aşireti bu güzergahta sahip olduğu meralar, sekiz klan için bölünmüştü. Bu meralar üzerinde hak sahibi her klan kendi merası üzerinde hayvanlarını otlatırdı. Diğer yandan göçer aşiret, göç sırasında geçtiği toprakların sahibine belli bir ücret ödemekteydi. Tayan aşiretinde klan reisi bu ücreti klan üyeleri içerisinde toplar ve aşiret liderine teslim ederdi (Bruinessen, 2015:35-88-279).

3.2.4. Sipertî Aşireti

Hacî Beyran aşiret birliğine bağlı olan Sipertî aşireti, göçebe zamanlarında kışın Silopi'de yazın ise Beytüşşebap yaylalarına göç etmekteydi. Bugün itibariyle büyük çoğunluğu Silopi'de yerleşik yaşama geçmiştir (Kardaş, 2013:27-28). Eskiden hayvancılıkla geçimlerini sağlayan aşiret üyeleri, yerleşik yaşama geçtikten sonra tarım ve ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Ayrıca yerleşik yaşamla beraber aşiret kamu görevlerinde de bulunmaya başlamıştır (Kocaman ve Tokgözlü, 2010:71). Aşiret, 14 bavik birimine ayrılmıştır. Bilinen en eski liderler Kito ve Negmo isminde iki kişiydi. Günümüzde Sipertî aşireti ileri gelenlerinin Tayşun ailesinden (Mala Hesim) olduğu söylenmektedir (Baz ve Şarman, 2015:128).

3.2.5. Duderan (Dawıdıyan) Aşireti

Duderan aşireti, Çoxsor aşiret birliğine bağlı bir aşirettir. Aşiretin Anadolu'da yerleştiği ilk yer Viranşehir olarak bilinmektedir. Eskiden göçebe olan bu aşiret bugün tamamen yerleşik yaşama geçmiştir. Anadolu'ya yerleştikten sonra zaman içerisinde sülaleler büyümüş ve aşiret üyeleri farklı coğrafyalara yayılmıştır. Duderan içerisindeki Dawıdıyanlar, bünyelerinde 13 bavik barındırdıkları için yeni bir aşiret özelliği kazanmışlardır. Duderan-Dawıdıyan aşiretinin liderlik kurumunda yer alan aileler; Mala Mirza Ağa, Mala Memê Ağa ve Mala Mehmedê Mela'dır (İbrahimoglu, 2016:26-27). Bu aileler arasında özellikle Mala Mirza Ağa'nın soyu liderliği sürdürmüştür. Paşalık unvanı alan Elyas Paşa bu soydan gelmektedir (Gültekin ve Tan: 2017:193).

Duderan aşireti, Çoxsor aşiret birliğinin diğer aşireti olan Miran aşireti ile yakın ilişkilere sahiptir. Sınırların çizilmesiyle Miran aşireti Suriye tarafında kalınca Duderan aşiretinin önemi artmıştır (Gültekin ve Tan, 2017:190). Duderan göçebe olduğu zamanlarda Şırnak, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Batman rotasıyla bölgede seyahat etmekteydi (Thevenin, 2011:18). Aşiretin önemli bir bölümü Siirt'e yerleşmiştir. Bütün aşiretlerde yerleşik yaşama geçildikten sonraki ilk zamanlarda liderin aşiret üzerindeki etkinliği sürmeye devam etmektedir. Ancak kente adapte olmaya başlayan aşiretler, sosyal ve ekonomik alanlarda değişimler geçirmeye başlamaktadır. Duderan aşireti de bu aşiretlerden biridir. Aşiret kentte zaman içerisinde farklı iş bölümleriyle uğraştıkça liderlik kurumu zayıflamış ve lidere sembolik bir anlam atfedilmiştir. Bununla beraber Duderan aşiretinde düğün, taziye gibi toplumsal olaylarda lider hala

söz sahibidir. Bu olaylarda kendisine saygı duyulmaktadır (Gültekin ve Tan, 2017:193).

3.2.6. Batûyan (Batû) Aşireti

Şilid aşiret birliğine bağlı olan Batûyan aşireti, Şırnak, Cizre, Van, Siirt, Mardin ve Batman'a yerleşmişlerdir. Batûyan aşiretine "Maznê Şlît" (Şilid'in büyüğü) denilmektedir. Bir rivayete göre Batûyan aşiretinin soyu, komutan Halid Bin Velid'e dayanmaktadır. Aşirete liderlik yapmış en önemli kişi ise Koçibey (Qoçibeg) olarak bilinmektedir (Baz ve Şarman, 2015:74).

Çoxsor'da Miran, Şilid'de Batûyan büyük aşiretlerdendi. Bağlı oldukları aşiret birliğinin mirleri güçlü bir kişiliğe sahibi değillerse Miran ve Batûyan aşiret liderlerinden biri aşiret kararlarını verirdi. Bu durumda aşiret birliğinde güçlü mir veya liderlere sahip olmayan aşiretler, kurallarını belirlerken dışarıdan gelen müdahalelere açıktır. Batûyan aşiretinin Botan miri Bedirhan Bey ile karşılaşması 1821 dolaylarında olmuştur. Batûyan aşireti, Bedirhan Bey'in mirliğini desteklemişlerdir (Bruinessen, 2015:273-274). Günümüzde birçok aşiret ile beraber Batûyan aşireti de Cizre'de varlığını devam ettirmektedir (Aksoy, 2013:69).

3.2.7. Mîran Aşireti

Mîran aşiretinin kökenleri XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Aşiret Fınık Nahiyesi'ni (Becnevî, Şikakî, Mîran, Gonîye) oluşturan dört aşiretten biridir. Miran Fınık Nahiyesi'nin üçüncü koludur (Bitlisi, 2013:193). Çoxsor aşiret birliğine bağlı Mîran aşireti Cizre ve çevresine yerleşen en büyük göçebe aşiretlerden biriydi. 11 oymaktan oluşan aşirette bilinen oymaklar: Dûkelîya, Alîyukî, Berkeleyyî, Sinîka, Hûrika ve Varaselidir (Mardin, 2010). Miran aşiretinin adı "Mir" kavramından türemiştir. Miran aşiretin de liderlik, Temer Ağa-İbrahim Ağa-Mustafa Paşa şeklinde süregelmiştir. İbrahim Ağa, Botan Emirliği'ne vergi vermeyi reddedince Bedirhan Bey İbrahim Ağa'nın bu tutumuna karşı harekete geçmiş ve İbrahim Ağa hayatını kaybetmiştir (Klein, 2011:64).

Mîranlar yaşadığı bölgelerde en varlıklı aşiret olarak bilinmekteydi. Aşiret Cizre, Silopi, İdil ve Suriye'de varlığını sürdürmekteydi. Bugün neredeyse tamamı Suriye'de yaşayan aşiretin Türkiye'deki üyeleri oldukça azdır. Mîran aşireti, Sultan Abdulhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları'nda yer almaktaydı. Mîran aşiret lideri Mustafa Paşa'ya Kırk Sekizinci Hamidiye Alayı Kaymakamlığı unvanı verildikten sonra aşiret, Çoxsor aşiret birliğinin liderliğini de yapmıştır (Baz ve

Şarman, 2015:69). Hamidiye Alayları'nda Mustafa Paşa'ya verilen paşalık unvanı ile Mîran aşiretinin formal kurumsal özellikleri artmıştır.

3.3. ŞIRNAK'TA DİĞER AŞİRETLER

Şırnak il ve ilçelerinde mevcut olan belli başlı aşiretler yukarıda açıklandıktan sonra bölgede geriye kalan diğer aşiretler aşağıda kısaca açıklanmıştır:

- **Gewdan Aşireti:** Ertoşi aşiret birliğine bağlı olan Gewdan aşireti, Beytüşşebap (Feraşîn), Van ve Hakkari'de yaşamlarını sürdürmektedir. Aşiretteki en büyük bavik Mala Xazî'dir. Geçmişten beri aşiret lideri bu bavik içerisinde. Liderlerin sıralaması şu şekildedir: Faris Ağa, Hecer Ağa, Mehmet Ağa. Mehmet Axa günümüzde hala aşiretin lideridir (Baz ve Şarman, 2015:93-94).

-**Kiçan Aşireti:** İdil ve Cizre'de ikamet eden Kiçan aşireti, Şilid aşiret birliğine bağlıdır. Aşirette iki önemli bavik Hesinan ve Emeran'dır. Hesinan'a mensup Mala Şemê Ker sülalesi, liderlikte önemli role sahibidir. İdil'de 15 yıl belediye başkanlığı yapan Abdurrahman Abay bu ailedendir (Baz ve Şarman, 2015:76-78).

-**Xêrikan Aşireti:** Şilid aşiret birliğine bağlı Xêrikan aşireti, bölgede az nüfusa sahiptir. Aşiretteki iki önemli bavik, Keçera ve Kura'dır. Aşiret liderliği belirli bir soya göre değil daha çok güce göre değişmektedir (Baz ve Şarman, 2015:81-83).

-**Bersuva Aşireti:** Günümüzde yerleşik bir yaşam sürdüren aşiret, Silopi şehir merkezi ve Silopi'ye bağlı Kizir mevki, Görümlü, Çalışkan ile Çardaklı köylerinde yaşamaktadır. Aşiret mensupları ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar (Kocaman ve Tokgözlü, 2010:70).

-**Mamxûran (Mamxûrî) Aşireti:** Ertoşi aşiret birliğinin Mend koluna bağlı bir aşirettir. Birçok bavik birimine ayrılan aşiretin merkez konumu Beytüşşebap'tır. Aşirette liderler eskiden beri Mala Şêxê denilen bir bavikten çıkmaktadır (Baz ve Şarman, 2015:81-96-97).

-**Zewkî Aşireti:** Ertoşi aşiret birliğine bağlı olan Zewkî aşireti, Silopi merkez ve köylerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Tarım, ticaret ve hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar (Kocaman ve Tokgözlü, 2010:70).

-**Mûsa Reşan Aşireti:** Şilid aşiret birliğine bağlı olan aşiret, Merkez konum olarak Cizre'de yaşamını sürdürmektedir. Aşiret, Musa ve Reşit isminde iki kişi liderden almıştır. Aşiretin Mala Yusif, Mala Bado ve Mala Xerbî isimlerinde üç bavik vardır (Baz ve Şarman, 2015:84).

3.4. ŞIRNAK'TA AŞİRETSEL NORMLARA SAHİP OLUP AŞİRET OLMAYAN TOPLULUKLAR (BAVİK-SÜLALE)

-Giteyî: Hacî Beyran aşiretler birliğine bağlı bir topluluktur (Bruinessen, 2015:272). Silopi şehir merkezi ile beraber Çalışkan, Başverimli ve Kızır'de yaşamlarını sürdürmektedirler. Tarım, ticaret ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Giteyîler, birçok bavik birimine ayrılmıştır. Bavik üyeleri, kendi sülalesini tanımlarken “Bizrê” demektedirler.

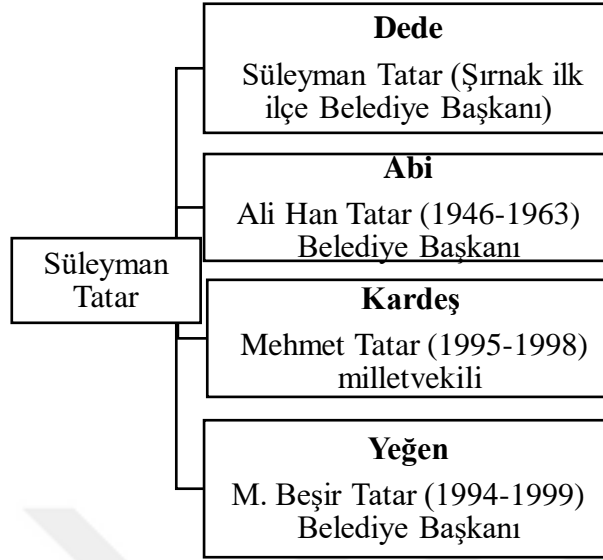
-Dûdanî: Şırnak'ta aşiretsel norm taşıyıp aşiret olmayan en kalabalık topluluklardan biridir. Kendi içerisinde birçok alt kola ayrılmaktadır. (Baz ve Şarman, 2015:118).

Şırnak'ta aşiretsel norm taşıyan ancak aşiret olarak görülmeyen topluluk sayısı fazladır. Dûdanî ile beraber Şırnak merkezdeki diğer bavikler şunlardır; Cafırî, Biligî, Berwarî, Xalumerî, Belerûyî ve Bindurî mevcuttur. Silopi'de Giteyî ile beraber Zedka ve Zeherî mevcuttur. Beytüşşebap'ta Pîrusî, Batê, Hemkîn, Elkî ve Bilbêsî mevcuttur. Cizre'de de Bajarîler aşiretsiz topluluklar olarak bilinmektedir (Baz ve Şarman, 2015:25-123).

3.5. ŞIRNAK'TA AŞİRETLERİN SİYASET KURUMUYLA İLİŞKİSİ

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiretlerin siyasete olan ilgi ve alakası üst düzeydir. Aşiretleri liderleri veya ileri gelenlerinin çeşitli siyasal partilerde yer almaktadır. Bizatihi sosyal bir kurum olarak aşiret, Türkiye siyasetinin bir parçasıdır. Aşiret lideri ve ileri gelenler sadece yerel seçimlerde statü sahibi değildirler. Bununla beraber meclise milletvekili olarak temsil yetkisi kazanmaktadırlar. Aşiret üyeleri politikayı yakında takip etmektedir. Aşiret kurumundaki klasik kurallardan dolayı aşiretlilerin çoğu etnisite ve dine dayalı yapılan siyaseti benimsemektedirler (Gültekin ve Tan, 2017:202). Şırnak merkezde Tatar ailesi, siyasal ve sosyal organizasyonlarda etkili bir aktördür. Bu bağlamda tarihsel süreçte ailenin siyasetteki rolü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.2. Tatar sülalesi liderlerinin siyasetteki rolleri

Kaynak: (Gürocak, 2001:18).

Eski tarihlerde siyasette önemli rol oynamış aşiretlerden biri Mîran aşiretidir. Mîran aşiretinde yerleşim alanının büyük bir kısmı, Suriye sınırları içerisinde kalmıştır. Aşiretin tarihine geçmiş en etkili ve sert lider İbrahim Ağa'nın oğlu Mustafa Paşa'dır. Mustafa Paşa'nın dikkat çeken yönü Paşa unvanı alması ve bizzat II. Abdulhamid ile görüşmesidir (Mardin, 2010). Mustafa Paşa ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOE) önemli kayıtlar bulunmaktadır. II. Abdulhamid'in aşiretlerden meydana getirdiği Hamidiye Alayları'nda yer alan en güçlü aşiretlerden biri Mîran aşiretidir. Mustafa Paşa ile yapılan görüşmelerde önce kendisine Kırk Sekizinci Hamidiye Alayı Kaymakamlığı rütbesi verilmiştir. Daha sonra aşiretinde oluşan Kırk Sekizinci Hamidiye Alayı Cizre'de inşa edilmiştir (Risale-i Nur Enstitüsü, 2021). Osmanlı padişahı II. Abdulhamid döneminde Güneydoğu'da yönetimin özellikle Hamidiye Alayları'nda güç sahibi yaptığı Mîran aşireti, bölgede ekonomik, hukuki, askeri, sosyal ve siyasi alanlarda birçok olumsuz sonuçlara sebep olmuştur (Uçmaz, 2019:99). Mîran aşiret lideri Mustafa Paşa Hamidiye Alayları'nda sahip olduğu statü sayesinde otoritesini geniş alana yayınca hükümet onu teftiş ve kontrol etmekte zorlanmıştır. Mustafa Paşa yaptıklarıyla kendi aşiretine zarar vermiş ayrıca onun şahsında Hamidiye Alayları da eleştirilmiştir (Yiner, 2012:463-464).

Dudera aşireti de Mîran aşireti gibi Osmanlı döneminde zaman zaman orduya asker göndermiş ve Hamidiye Alayları'nda da yer almıştır. Osmanlı ordusuna destek

olan aşiret bu esnada Şırnak, Cizre, İdil ve Silopi'ye ulaşarak yerleşim alanlarını da genişletmekteydi. Aşiret, Kurtuluş Savaşı'nda da orduya yardım etmiştir (İbrahimoglu, 2016:26-27). Günümüzde seçimlerin önem kazanmasıyla Duderan aşiretinin de insan gücünden yararlanmaya çalışan siyasi partiler vardır. Örneğin siyasi partiler, aşiret içerisinde göçebe olan bazı kişilerin oy kullanabilmesi için onları sandıklara getirip tekrar yaylaya geri götürmüş ve bu yolculukta aşiret üyelerinin masraflarını karşılamışlardır (Gültekin ve Tan, 2017:202).

Seçimlerde siyasi partiler bütün seçmenle görüşmek yerine bölgede binlerce oy üzerinde kontrolör güce sahip olan aşiret liderlerini yanına çekerek oy almaya çalışmaktadır. Türkiye'de siyasi partiler bugün bile bu tartışmalı anti demokratik uygulamaya başvurmaktadır. Aşiret liderleri de genelde kendi aşiretine sağlanılacak ekonomik çıkarlarla ilgilenir. Aşiret liderleri, aşiretlerinin çıkarları doğrultusunda siyasete atılarak bölgedeki seçimlerde aday olmaktadır (Erkan, 2002).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOSYAL BİR KURUM OLAN AŞİRETLERİN SOSYO-POLİTİK DAVRANIŞ ANALİZİ: ŞIRNAK AŞİRETLERİ ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Türkiye’de enformel kurallarla örülü aşiretler, bir sosyal kurum olarak toplumu doğrudan etkileyen iki önemli fonksiyona sahiptir. Bunlar aşiretin yapısal fonksiyonları ve sosyo-politik davranış fonksiyonlardır. Bu çerçevede yapılan inceleme ve saptamalar araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaca Şırnak’taki aşiretler üzerinden ulaşmak hedeflenmiştir. Bu konuda bilgi sahibi olmak için bireylerin sosyo-politik davranışlarını kanalize eden bölgedeki aşiretler incelenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan sorular başta aşiret liderleri olmak üzere aşiretlerin üyelerini oluşturan; kanaat önderleri, imam, genç erkek ve genç kadın katılımcılara sorulmuştur.

4.2. VERİ TOPLAMA METODU VE SÜREÇ

Araştırmanın veri toplama sürecinde genel olarak nitel araştırma yöntemindeki görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu alan çalışmasında farklı aşiretlere mensup toplam 22 kişiyle görüşülmüştür. Bunlardan 6 kişi aşiret lideri, 2 kişi bavik lideri ve 14 kişi (8 erkek-6 kadın) de aşiret üyeleridir. Alan araştırması esnasında katılımcılarla yapılan görüşmelerde onların jest ve mimikleri dikkate alınarak katılımcı gözlem metodu uygulanmıştır. Ayrıca katılımcılar arasında etkileşim, iletişim ve bilginin çoğalmasını sağlayan kartopu metodu kullanılmıştır. Başta liderler olmak üzere aşiretlerdeki farklı katılımcılardan oluşan kişilerin konuyla ilgili yorumlarını elde etmek için araştırmacı tarafından bir soru kümesi hazırlanmıştır. Araştırmanın operasyonel bölümü için hazırlanan toplam 22 açık uçlu sorunun teorik bölümle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir.

Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce çalışma için gerekli olan bilimsel etik kurulu onayı alınmıştır. Daha sonra katılımcılara ya telefonla ya da farklı kişilerin

aracılığıyla ulaşılarak randevu alınmıştır. Mülakat görüşmeleri genellikle katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde geçen süre 30 ile 110 dakika arasındadır. Görüşmelerden olabildiğince verim alabilmek için mülakata başlamadan önce katılımcılara çalışmanın amacı açıklanıp onların bireysel hakları, talepleri ve endişeleri dikkate alınmıştır. Ardından objektif kalmaya dikkat edilerek sorular sorulmuştur. Mülakattaki sorular açık uçlu olduğu için görüşmelerde ses kaydı alınarak zaman ve veri kaybının önüne geçilmiştir. Ses kaydını kabul etmeyen katılımcıların cevaplarında not tutma tekniği kullanılmıştır. Ses kaydını kabul etmeyen katılımcılarla yapılan görüşmeler daha uzun sürmüştür.

4.3. VERİ ANALİZİ

Veri analizinde elde edilen bulguları okuyuculara olduğu gibi aktarmak için “doğrudan alıntılara” yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Ses kaydı ve not tutma metotlarıyla elde edilen bulgular daha sonra her bir katılımcıya özel olarak açılan Word dosyasına kayıt edilmiştir. Mülakatın her bir sorusu için katılımcılardan elde edilen bulgular doğrudan anlatımla aktarıldıktan sonra değerlendirme paragraflarına yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler çalışmanın son bölümündeki sonuç ve değerlendirme bölümünden ayrı olarak yapılmıştır. Ayrıca doğrudan alıntılar, değerlendirme paragrafları ve karşılaştırma gibi çeşitli analizlerle birtakım sonuçlar elde edilmiştir.

4.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ZORLUKLARI

Araştırma esnasında bazı sınırlılık ve zorluklarla karşılaşmıştır. İlk sınırlılık çalışmanın genel amacıyla ilgilidir. Çalışmada amaca ulaşabilmek için bölgede olabildiğince daha çok aşirete ulaşmak hedeflenmiştir. Ancak sahaya çıkarken Covid-19, ulaşılan aşiret sayısına sınırlılık getirmiştir. Sınırlılık getiren bir diğer husus ise politik, ailevi ve kültürel kaygı sebepleriyle bazı randevu girişimlerine olumsuz cevap verilmesidir. Ayrıca görüşmeyi kabul eden katılımcılar da kaygılardan dolayı bazı sorulara cevap vermekten kaçınmışlardır. Diğer yandan alanda birçok zorluk ile karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi yüksek ve engebeli bölgelerde yaşayan aşiretlerin yerleşim alanlarına ulaşma zorluğudur. Araştırmadaki ikinci zorluk, aşiret liderlerine ulaşma zorluğudur. Çünkü bazen aşiret liderleri başka organizasyonlar sebebiyle köy dışında olmuşlardır. Örneğin görüşme için önceden bir aşiret liderinin onayı alınmış ancak randevu gününde lider, farklı bir organizasyon için başka yerde olduğundan aşiretteki başka bir liderle görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada üçüncü zorluk,

dil ile ilgilidir. Şırnak'ta ağırlıklı olarak Kürtçe konuşulmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların daha iyi anlaması ve araştırmadan daha sağlıklı veriler elde etmek için sorular Türkçe 'den Kürtçe 'ye çevrilerek sorulmuştur.

Araştırmada dördüncü zorluk, soruların açık uçlu ve yoruma dayalı olmasından kaynaklı olarak özellikle bazı yaşlı katılımcılar, uzun mülakat esnasında yorulmuştur. Bu zorluğu aşmak için bazı mülakatlara ara verilmiştir. Araştırmada beşinci zorluk, katılımcıların tutumlarıyla ilgilidir. Araştırmada beşinci zorluk, veri toplama metodu olan ses kaydının kabul edilememesi ile ilgilidir. Bazı katılımcılar çekincelerden dolayı ses kaydı yöntemini kabul etmemiş ve bu nedenle not tutma yöntemi uygulanmıştır. Dolayısıyla bazı mülakatlar uzun sürmüştür.

4.5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Aşiretlerin üyelerini oluşturan (lider, kanaat önderi, imam, genç kadın ve erkek) katılımcılar ile görüşme yöntemi sonucu toplanan araştırma bulguları, birbirleriyle uyumlu olacak şekilde sekiz ana başlık altında arz edilmiştir. Aşiretlerin sosyal boyutu birinci başlıktan itibaren incelenmiş ve bu bağlamda aşiretlerin kapasiteleriyle ilgili bulgular tartışılmıştır. Akabinde sırasıyla aşiret içi kurallar, liderlik, örgütsel yapı, özerklik, cinsiyet, teknoloji ve son başlıkta da aşiretlerin siyasal davranışa etkisi ve var olma durumlarına ilişkin üyelerin fikir ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu tez çalışmasında mülakat yöntemiyle görüşme yapılan kişi ve aşiretlerin kimlikleri saklı tutulması gerektiğinden kodlama yöntemine başvurulmuştur. Bu çerçevede A, B, C, D, E, F, G ve H harflerinin her biri farklı bir aşirete denk gelmekte, her aşiret içerisinde birden fazla kişiyle görüşüldüğünden harflerin yanına rakamlar kullanılmıştır. Her bir rakam farklı bir kişiye tekabül etmektedir. Örneğin;

- A1 (Lider katılımcı)
- A2 (Aşiret üyesi katılımcı)

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere A2 kişisi, A1'den farklı ancak her iki katılımcı da A aşiretine mensuptur.

4.5.1. Aşiretlerin Kapasitelerine İlişkin Bulgular

Görüşmedeki katılımcılara öncelikle mensup oldukları aşiretin üye sayısı sorulmuş ardından sırasıyla geçmişi, gelir durumları, toprak sahipliği ve varlıkları hakkında bilgi vermeleri istenmiştir.

4.5.1.1. Aşiretler Hakkında Genel Bilgi

Görüşmede yer alan A aşiretine mensup katılımcıların ifadelerine göre; aşiret üyeleri, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanların hem sütünden hem yününden yararlanıp ayrıca bu hayvanların ticaretini de yaptıkları için en büyük gelir kaynakları hayvancılıktır. Aşirette neredeyse her aile koyun veya keçiye sahiptir. A aşireti üyeleri, küçük çaplı düz tarım arazilerin yanı sıra bağ-bahçelere de sahiptir. Bu bahçelerde iklimin yapısına göre uygun ürünler yetişmektedirler. Arazilerinde genellikle hayvan yemi yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Katılımcıların genel kanısına göre, aşiretin toplam nüfusu net bir şekilde bilinmemektedir.

B aşiretine mensup katılımcıların ifadelerine göre; aşiretin dışarıya göç verdiği de hesaba katıldığında, nüfuslarıyla ilgili olarak net bir şey söylemek zordur. Aşiret, 1960'lardan sonra tamamen yerleşik yaşama geçmiştir. Aşiretin gelir durumu hayvancılık, ticaret ve işletmelerin (benzin istasyonu, fabrika, apartman vs.) yanı sıra tarıma dayanmaktadır. Aşiret, önemli varlıklara sahiptir. Düzlük bölgede yaşayan aşiret üyeleri birçok köye yayılmıştır. Görüşmede yer alan C aşiretine mensup katılımcıların ifadelerine göre; A aşiretinde olduğu gibi C aşiretinde de tarım arazileri sınırlıdır. Ancak hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. Bu aşirette de köylülerin sahip olduğu bağ-bahçeler vardır. Katılımcılar, aşiret nüfusu için net bir sayı vermemişlerdir.

E aşiretine mensup katılımcıların ifadelerine göre; aşiret tarihleri çok eskilere dayanmaktadır. Aşiret yoğun bir şekilde göç vermiştir. Aşiretin nereden geldiğiyle ilgili olarak, aşiret üyeleri ve aşiret kaynakları tarafından elde edilen çeşitli rivayet ve söylemler mevcuttur. Aşiretin gelir durumu ve varlıklarında hayvancılığın önemli bir yeri vardır. E aşireti, buldukları bölgelerde topraklara sahiptir.

D aşiretine mensup katılımcıların ifadelerine göre; aşiretin üye sayısı ile ilgili kesin bir sayı vermek zordur. Aşiret, kent içinde farklı mahallelere dağılmış, kent dışında köylere yerleşmiş ve aynı zamanda göç vermiş bir aşirettir. D aşiretine mensup bir katılımcının ifadelerine göre; aşiretin kökeni XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Aşiret, bu tarihten sonra yavaş yavaş yayılmaya başlamıştır. Aşiretin geliri farklı iş bölümlerine dayanmaktadır. Aşiret üyeleri, ticaretin yanı sıra esnaflık, hayvancılık, apartman yöneticiliği ve kamu görevleri gibi çeşitli işlerde çalışmaktadırlar. Aşiret üyeleri toprak sahibidirler. Bazı aşiret üyeleri sahip oldukları toprak varlıklarını

sonbahar ve kış boyunca hayvan sahibi göçebelere kiralamaktadırlar. Göçebelerin hayvan otlatma amacıyla kullandığı bu bölgelere “Koz” denilmektedir.

Şırnak'taki büyük ve kalabalık aşiretlerden elde edilen verilerden sonra üye sayıları daha az olan aşiret veya baviklerin katılımcılarına ulaşılmıştır. Bu toplulukların üye sayıları yukarıdaki geniş aşiretlere göre daha az ve birbirine yakın sayılardır. F aşiretine mensup katılımcılarının ifadelerine göre aşiret, birbirinden farklı birden çok yere yayılmıştır. Eskiden aşiret, yazları yaylalarda geçirip kışları da yayladan inerdi. Bu durumdan anlaşıldığı gibi aşiretin gelir durumu, eskiden hayvancılığa dayalıydı. Şu an ise yerleşik yaşama geçtikleri için geçimlerini daha çok ticaretle sağlamaktadırlar. Anlatılanlara göre aşiret üyeleri, eskiden topraklara sahipken yerleşik yaşama geçtikten sonra toprak varlıklarını kaybetmişlerdir.

Aşiretsel norm taşıyıp aşiret olmayan H topluluğuna mensup katılımcıların ifadelerine göre; aile yüzyıllar önce bu bölgeye gelmiştir. Katılımcılar ayrıca kentte yaşamaları sebebiyle ailelerin çeşitli iş bölümleriyle ilgilendiklerini ve bunun yanı sıra toprak sahibi olmaları sebebiyle ziraat yaparak geçimlerini sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı mülakatın konusunu inceledikten sonra farklı bir perspektif ortaya koymuştur. Ona göre, bugün aşiret olarak tarif edilen topluluklar aslında aşiret değildir. Bunlar bavik topluluklarıdır. Gerçek aşiretler ise eskiden aşiret birlikleri olarak tarif edilen Hacı Beyran, Şilid, Çoxsor, Ertoşî gibi daha büyük yapılardır. Çünkü bu yapılar, olağanüstü hallerde birçok bölgeden hızlı bir şekilde aşiretlerini toplama, kural ve değer üretme gibi fonksiyonlara sahip yapılardı. Ona göre her ne kadar günümüzdeki aşiretler, kural üretip siyasal ve sosyal organizasyonlarda var olsa da “aşiret olmak” ayrı bir şeydir.

Sosyal bilimler kontrol edilemeyen birçok değişken tarafından etkilenmektedir. Sosyal bir konu olarak incelenen aşiretlerin yapısı, toplum içerisinde bir fikir birliği taşımamaktadır. Bu bağlamda Şırnak il ve ilçelerinde üye sayısı olarak daha az olan topluluklar, bavik adıyla tarif edilmektedir. Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna ait katılımcıların ifadelerine göre; 1990'lara kadar aşiretin geliri hayvancılığa dayanmaktaydı. O tarihlere kadar göçebe bir yaşam sürdürdükleri için hayvancılık ön plandaydı. 1990'lardan sonra gelir kaynakları değişmiştir. Günümüze yaklaşıldıkça da ticaret ve esnafılık gibi işlerle uğraşmaya başlamışlardır.

Sonuç olarak aşiretler resmi bir kurum olmadığı için üye sayılarını tespit etmek oldukça güç ve neredeyse imkânsız olmuştur. Bu bağlamda yöneltilen aşiret üye sayısı sorusunda katılımcılar yeterli bilgiye sahip olmadıkları için kesin bir cevap vermekten kaçınmışlardır. Bazı ileri yaşta olan aşiret lideri katılımcılar, üye sayısı ile ilgili eski tarihlere ait belgelerle üye sayısını tespit etmeye çalışsa da sayım eskiye ait olduğu için günümüzdeki aşiret üye sayıları tam olarak tespit edilememiş ve genelde tahmin düzeyinde kalmıştır.

4.5.2. Aşiretlerin Kurallarına İlişkin Bulgular

Kurumların kural ürettiğini göz önünde bulundurduğumuzda bir sosyal kurum olan aşiretlerin günümüzde hala kural, norm ve değer üretip üretmediği hususu merak konusudur. Bu husus ile ilgili bilgi alabilmek için görüşmelere katılan kişilere “aşiret içi kuralların günümüzdeki gücü”, “aşiret içi kuralların birey davranışı üzerindeki etkisi”, “enformel kuralların aşiret kural ile davranışları üzerindeki etkisi” ve “aşiret içi kural ile davranışların sonuç almada etkisi” gibi birtakım sorular sorulmuştur.

4.5.2.1. Aşiret İçi Kuralların Günümüzdeki Etkisi

Aşiret içi kuralların günümüzdeki varlığı ve gücü, katılımcılara sorulmuştur. A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Lidersiz aşiret olamaz. Eskiden kural üretmek tamamen liderin işiydi. Bugün de aşiret içi kurallar hala güçlüdür.” (A1 lider katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimize mensup herhangi bir üyenin başına bir şey geldiğinde bu olay tüm aşireti ilgilendirmektedir.” (B1 lider katılımcı)

C aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Günümüz dünyasında aşiret kurallarının gücü kırılmış veya esnetilmiş olsa da aşirette liderlik hala devam etmektedir. Geçmişteki liderler de şimdiki liderin hanedanından gelmekteydi. Aşiret kurallarının eskiden güçlü olmasında bazı nedenler vardı. Eskiden kurallar, savunma ihtiyacından dolayı güçlüydü. Fakat şu an bu ihtiyaçlar azaldığı için kurallar da esnemiştir.” (C1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan H ailesine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret kuralları neredeyse tamamen sona ermiştir. Bugün şehirde veya mahallemizde gerçekleşen önemli bir sosyo-politik değişimde kendi kararlarımız sonuç almada yetersiz olmaktadır. Bununla beraber kurallar bavik ve daha küçük birim olan aile içerisinde güçlüdür.” (H1 bavik lider katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizde her zaman kural olarak süregelen gelenekler vardır. Bunlar düğün ve taziye gelenekleridir. Böylesi toplumsal olaylarda aşiretimiz, kural çerçevesinde hareket etmektedir. Örneğin aşiret üyelerinin düğünlerinde takı takma, yöresel elbise giyme halay düzeni aşiret kuralları usulünce dizayn edilir. Diğer yandan taziyelerde de aşiret kuralları gereğince hareket edilir. Bir düğün veya taziye durumunda, aşiret üyeleri birbirinden uzak da olsa küs de olsa bir araya gelmektedir. Çünkü bu bir aşiret kuralıdır. Yine günümüzde hala uygulanan bir aşiret kuralına göre için karar alındığında tek tek evlere haber verilmez. Bunun yerine aynı soya dayalı birden çok evi temsil eden bavik liderleri toplanır.” (A2 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Globalleşmeyle birlikte gelen teknoloji çağı, sürekli değişim ve bireyselleşme, geleneklerle işleyişini sürdüren aşiret kurallarını dejenere etmiştir.”

(G2 bavik üyesi katılımcı)

Sonuç olarak neredeyse tüm katılımcılara göre günümüzdeki aşiret içi kurallar eskisi gibi güçlü değildir. Bulgulara göre aşiret kurallarına baktığımızda aşiretler arasında derece farkı vardır. Mesela kırsal, yüksek ve kapalı alanlarda yaşayan katılımcılar ile kentte yaşayan katılımcıların kurallarla ilgili yorumlarını karşılaştırdığımızda, kırsal ve kapalı coğrafyalarda yaşayan aşiretlerin kuralları daha güçlüdür diyebiliriz. Kırsal ve kapalı coğrafyalardaki katılımcılara göre eskiden kurallara son şeklini veren bizzat lider olduğu için lidersiz aşiret düşünülemez.

Aşiret kurallarını eski-yeni algoritmasıyla karşılaştırsak muhakkak ki her birey farklı yorumlayacaktır. Aşiret kurallarının eskisi gibi güçlü olmaması demek bugün bu kuralların esnetildiği anlamına gelmektedir. Ancak diğer yandan katılımcıların verdikleri örneklere baktığımızda her ne kadar eskisi gibi olmasa da aşiret kuralları bir güce sahiptir. Dolayısıyla kurallar esnetilmiş olsa da bu kurallarının hala etkili olduğu söylenilebilir. Bir önceki bölümde aşiretin kurumsal fonksiyonlarından biri olan evlilik ve akrabalıktan söz etmiştik. Aşiretlerde geçmişten bugüne süregelen düğün ve taziye geleneklerine baktığımızda evlilikten doğan akrabalığın, aşiretlerde önemli bir kurumsal gelişim sağladığı görülmektedir.

4.5.2.2. Aşiret İçi Kuralların Üye Davranışlarına Etkisi

Aşiret içi kuralların birey davranışı üzerinde mevcut etkisi, toplumda farklı kesimdeki kişilere sorulmuştur. Katılımcı bulgularından çıkarılan yorum ve örnekler arasında önemli notlar alınmıştır.

B aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Kurallar birey davranışı üzerinde nadir bir etkiye sahiptir. Bireyler zaman zaman aşiret kurallarına göre hareket etmektedir. Örneğin aşiret üyeleri, daha önce aşiret liderliğini yapmış bazı ailelerin yaşlılarına hayli saygı ve hürmet gösterir. Bu kişiler aşiretin yaşadığı farklı köylere gittiklerinde fazlasıyla saygı görürler. Aşiret üyelerinin bu davranışı, kuralların birey davranışını yönlendirdiğini göstermektedir.”

(B1 lider katılımcı)

E aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret kuralları her zaman var olmuş ve var olmaya da devam edecektir. Bu nedenle üyeler etkileniyor. Fakat etkinin eskisi gibi güçlü olduğunu söylemek imkansızdır. Çünkü teknoloji çağında olmamız ve değişen zamanın beraberinde sosyo-kültürel yapıyı değiştirmesi, etki seviyesini düşürmüştür.” (E1 lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden hasım aşiretlere karşı kendini muhafaza etmek için aşiret kurallarına ihtiyaç vardı. Bir aşiret eskiden kendi üyelerini korumak için insan gücüne sahip olmanın yanı sıra, istişare ve aşiret menfaatleri için de siyasi güce sahip olmalıydı. Günümüzde bu tür keskin kurallar yoktur. Ancak bugün herhangi bir aşiret üyesinin başına gelecek olumsuz bir durum karşısında aşiret üyeleri yine eskisi gibi bir araya gelmektedir. Aşiret kuralları, üye davranışlarını etkileyebilmektedir. Çünkü aşiret içerisinde birçok kural barındıran “biz aşiretiz” duygusu, bugün bile güçlü olup ittifak sağlayabilmektedir.” (F1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret kurallarının etkisi günümüzdeki gibi değildir. Bir karşılaştırmayla bu durumu örnekleyebiliriz. Aşiret olmadığımızdan dolayı eskiden başka aşiretlerle iyi ilişkiler kurardık. Bunun için o aşiretin üyelerine hediyeler sunardık. Bir aşiret kuralı olan bu uyuşma arayış davranışı, bugün gelişigüzel bir şekilde karşımıza çıkmakta ve aşiret üyelerinin davranışlarına etki edebilmektedir.” (G1 bavyik lider katılımcı)

Genç erkek ve kadın katılımcılara göre günümüzde aşiret kuralları, orta yaşın üzerindeki bireylerin davranışlarına ciddi bir şekilde etki etkilemekte ve onların davranışlara yön vermektedir. Genç katılımcılar, aşiret kurallarının yeni nesil gençlerin davranışları üzerinde tam olarak etki etmediğini ifade etmişlerdir. Onlara göre aşiret içi kuralların davranışları etkileme oranı, genç kesim dediğimiz gruplarda daha düşük olabilmektedir. Yani orta yaş ve üzeri kesim, aşiret reisinin sözünü kural kabul edip uyarken, yeni nesil gençler ise daha çok sorgulamaya ve anlamaya çalışan kesimi temsil etmektedirler.

Sonuç olarak neredeyse tüm katılımcılar, günümüzdeki aşiret içi kurallarının üye davranışına az veya çok etki ettiği ancak eskisi gibi etkiye sahip olmadığı konusunda hem fikir olmuşlardır. Aşiretlerdeki orta yaş ve üzeri bireylerde kültür temelinde aidiyet hissi, inanç, örf ve âdet gibi enformel kurallar daha çok benimsenmektedir. Bu nedenle aşiret liderlerinin sahip olduğu otorite doğal olarak kabul edilmiş otoritedir. Bu durumda özellikle orta yaş üzeri aşiret üyeleri, liderlerin otoritesini kullanmasını uygun görmektedirler. Her ne kadar eskisi gibi olmasa da bu durum, aşiretin hayat bulduğu temel organlarından biri olan liderlik kurumunun günümüzdeki önemini göstermektedir.

Bir diğer önemli saptama daha çok kırsalda yaşayan katılımcıların cevaplarında mevcuttur. Kırsalda yaşayan aşiret üyeleri genel olarak kendi aşiretlerindeki kuralların, davranışları fazlasıyla etkilediğini ifade etmişlerdir. Onlara göre aşiret birlik ve beraberlik anlamına geldiği için üyeler aşiret kurallarına uymak zorundadır. Kırsalda yaşayan bazı katılımcılar da aşiret kurallarının bir zorunluluk havası yarattığını ve bu kuralların üyelere dayatıldığını ifade etmişlerdir. Bu durumda aşiret içi kuralların kırsalda yaşayan bireylerin davranışlarını daha fazla etkilediği açıktır. Sosyal bir kurum olarak aşiret, sahip olduğu enformel kurallarla değişime dayanıklı yapılardır. Enformel kuralların etkili olduğu kırsal alanlarda aşiret üyeleri, kurallara daha çok bağlıdırlar.

4.5.2.3. Aşiret İçi Kural ve Davranışların Sonuç Almada Etkisi

Aşiret içi kuralların birey davranışları üzerindeki etkisini analiz ettikten sonra yine bu soruyla bağlantılı olan aşiret içi kural ve davranışların sonuç almada ve baskı oluşturma ki etkisi katılımcılara sorulmuş ve fikirler alınmıştır.

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Bilhassa aşiretimizdeki iç kural ve davranışlar sonuç almada ve baskı oluşturmada etkilidir. Esasen aşiretlerin içinde meydana gelen herhangi bir olumsuz durum dışarıya yansıtılmadan çözümlenmelidir. Çünkü aşireti aşiret yapan temel özelliklerden biri olumsuz bir durumdan olumlu sonuçlar çıkarabilmektir. Biz bunu çok iyi yapmaktayız. Hatta yakın ilişki içerisinde olduğumuz başka aşiretler içerisinde bir sorun çıktığında onlara “iç mesele içerde çözümlenmelidir” önerisinde bulunuruz. Eğer bir aşiret, sonuç almada ve baskı oluşturmada etkili değilse aşiret olma özelliklerini kaybeder.” (B1 lider katılımcı)

C aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşirette baskı vardır. Eğer aşiretin siyasal tercihini bir kural olarak kabul edersek, bu tercihi benimsemeyen aşiret üyeleri, ekonomik olarak sıkıntı çekme gibi güçlüklerle karşı karşıya kalabilirler” (C1 lider katılımcı)

E aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Ucu açık bir soru olduğu için evet veya hayır denilebilir. Aşireti ilgilendiren büyük bir olay karşısında hızlı sonuç alınabiliyorken, ferdi bir olayda bazen sonuç alınamayabilir. Diğer yandan baskı devam etmektedir.” (E1 lider katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimiz birçok köyden oluşmaktadır. Bu köyler içerisinde de aşiret liderine yakın olanların üzerinde daha fazla ağırlık vardır. Bununla beraber bazı köylerdeki aşiret üyeleri, lideri doğru düzgün tanımıyor bile. Bu köylerde yaşayan aşiret üyelerinin üzerinde fazla ağırlık yoktur.” (A4 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içi kurallar sonuç almada ve baskı oluşturmada etkilidir. Ancak bu kurallar yoksul aileler üzerinde daha fazla baskı uygulamaktadır. Aşiret içerisindeki kuvvetli aileler kural dışı hareket etseler de aşiretin adalet mekanizması onlara karşı eskisi gibi işlememektedir.” (F3 aşiret üyesi katılımcı)

Çeşitli aşiretlerden genç erkek ve kadınların düşünceleri daha farklı olmuştur. Aşiretlerinin sahip olduğu kural ve davranışların sonuç almada ve baskı oluşturmada etkili olduğunu ifade eden genç katılımcılar bu durumdan pek memnun değillerdir.

Örneğin C aşiretine mensup bir kadın katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içi kurallar, kadınları ilgilendiren konularda daha hızlı baskı ortamı yaratmakta ve daha hızlı sonuçlar almaktadır.” (C2 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içi kurallar geleneksel düşünce ile hazırlandığı için makul ve çağa uygun değildirler. Geçmişte hazırlanan bu kurallar bugünün sorununa yeterli çözüm bulamamakta ve sonuç alamamaktadır.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiret içi kuralların belirlenmesinde ana aktör lider olduğu için, bu soruda aşiretin sosyal bir kurum olmasında en önemli etkiye sahip olan liderlik kurumu ön plana çıkmaktadır. Lider katılımcılar, bugün bile aşiretteki herhangi bir olumsuz duruma karşı aşiret kurallarını çözüm olarak görmektedirler. Bu durumda da aşiretin kurumsal fonksiyonları gelişmeye devam etmektedir. Aşiret liderleri soruyu yorumlarken, jest ve mimikleriyle baskı ortamının bir gereklilik olduğu izlenimini vermişlerdir Tüm katılımcılar aşiret içi kuralların sonuç alma ve baskı oluşturma konusunda az veya çok etkili olduğunu söylemişlerdir. Ancak genç erkek ve kadın

katılımcılar, aşiretin sonuç almak için uyguladığı baskının sağlıklı sonuçlar doğurmadığı konusunda hem fikir olmuşlardır.

4.5.2.4. Aşiretlerin Kural ve Davranışlarını Etkileyen Enformel Kurallar

Aşiretlere sosyal kurum niteliği kazandıran enformel kurallar, toplumumuzda önemli bir yere sahiptir. Enformel kurallar, aşiretlerin inşa edilmesinde baş aktördür. Aşiretlerin kural ve davranışlarını etkileyen enformel kurallar hakkında farklı aşiretlere mensup katılımcılardan görüşler alınmıştır. B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Evet. Mesela düğün ve taziye geleneği aşiretimizin en açık enformel kurallarıdır. Düğün ve taziyelerde belli kural ve davranışlar çerçevesinde hareket edilmelidir.”

(B1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret kuşkusuz enformel kurallarla bütünleşmiştir. Aşiret inancıyla, töresiyle, aidiyet duygusuyla aşirettir. Bu değerler aşiretin kural ve davranışlarını belirleyen temel aktörlerdir.” (A4 aşiret üyesi)

A aşiretinden bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Evet. Mesela aşiretimizdeki törelerin etkisi en iyi örnektir”

(A3 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizin kural ve davranışlarını etkileyen enformel kurallar mevcuttur. Aşiret içerisinde var olan töre, aşiretin en önemli kurallarıdır. Dolayısıyla aşiretin töresine uygun hareket etmek ve gereklerini yerine getirmek gerekmektedir. Aşiret içerisinde meydana gelen bir olay karşısında töreden faydalanılmaktadır.”

(D3 aşiret üyesi katılımcı)

H ailesinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Din ve inanç ailemizin kural ve davranışlarını belirleyen en önemli enformel kuraldır. Din bağlayıcıdır.” (H1 bavik lider katılımcı)

Farklı aşiretlere mensup genç erkek ve kadın katılımcıların değerlendirmeleri de alınmıştır. Genç katılımcılara göre aşiret kuralları ve davranışları din, aidiyet duygusu töreden etkilenmektedir. B aşiretine mensup genç bir kadın katılımcının değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Kesinlikle vardır. Aşiretler arası kurallar farklılık göstermektedir. Her aşiret yaşam şartlarına göre kural belirlemektedir.” (B2 aşiret üyesi katılımcı)

C aşiretinden genç bir kadın katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Bizim aşiretimizde verilen kararlar genelde dine göre belirlenmektedir. Böylelikle uygulamada daha az sıkıntı çekilir.” (C2 aşiret üyesi katılımcı)

Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre; aşiretlerde kural ve davranışları etkileyen enformel kuralların olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu bağlamda tespit edilen sonuca göre aşiretlerin kurumsallaşmasında önemli bir faktör olan din ve etnik aidiyet, aşiretlerin kural ve davranışlarını belirleyen önemli bir kurumdur. Katılımcılar arasındaki din görevlilerine göre de aşiretler, din kurumu kurallarıyla mükelleftirler.

4.5.3. Aşiretlerde Liderliğe İlişkin Bulgular

“Liderlik” aşiretlerin en önemli kurumsal fonksiyonudur. Bu konu ile ilgili bilgi alabilmek için görüşmelere katılan kişilere “aşiret içi kuralların nasıl ve kim tarafından alındığı”, “aşiretteki güç ilişkileri değişimi-güç geçişi” ve “lider ile gençler arasındaki ilişkilerin durumu” gibi sorular sorulmuştur.

4.5.3.1. Aşiret İçi Kuralların Belirlenmesi

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimiz bir lider ve altı bavikten oluşmaktadır. Bir kural üretileceği zaman aşiret lideri ve altı bavik reisi toplanıp kural üretir. Daha sonra bavik reisler kendi soylarından gelen kişilerle bir araya gelir ve üretilen kuralın yerindelğini tartışır. Eğer üyeler kuralı uygun bulmazlarsa liderler bunu tekrar görüşerek değiştirirler. Ayrıca bavik reislerinden biri vefat ettiğinde yerine gelen bir sonraki lider, aşiret içerisinde yapılan bir seçimle seçilir.” (F1 lider katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içi kuralının belirlenmesi olaylara bağlıdır. Kural, meydana gelen olayın boyutuna göre inşa edilmektedir.” (A1 lider katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret lideri ve kanaat önderleri kuralları belirlemektedir. Bu noktada kanaat önderleri, danışman statüsünde yer almaktadır. Başka bir aşiretle yaşanan olumsuz bir olayda aşiret lideri, kanaat önderlerini toplar ve onlara bu olay karşısında aşiret olarak nasıl bir tutum içerisinde olmaları gerektiğini danışır. Örneğin biz göçebe bir aşiretken, göç esnasında aşiret lideri ile kanaat önderleri, hayvanlar için hangi bölgenin yerleşmeye uygun olduğu konusunda istişare ederlerdi. Bu istişare sonucunda yerleşime uygun bölge belirlenir ve aşiret üyelerine alınan kararlar söylenirdi.” (B1 lider katılımcı)

E aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Mensup olduğum aşirette kararlar, aşiret lideri ve kanaat önderlerinin ortak fikriyle alınmaktadır. Aşiretimiz uzun yıllar boyunca göçebe bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Bu nedenle aşiret lideri ve kanaat önderleri meşguliyetlerine uygun olarak “hayvanlar ne

zaman yaylaya çıkacak?”, “hangi güzergahlardan geçilecek?” ve “hangi yerlerde durulacak?” gibi önemli sorularla ilgili kural ve kararlar üretmeye çalışmışlardır.”

(E1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Biz bir aşiret diyemem. Ancak kuralların belirlenmesinde ve kararların alınmasında aşiretten daha demokratik topluluk olduğumuzu söyleyebilirim. Kuralların belirlenmesi için aile reisleri toplanır ve istişare eder. Karar alan bavik reisleri ve aile reisleri arasında bir statü farkı yoktur. Fakat aşiretlerde nihai kararlar alınırken aşiret reisi daha çok ön plandadır. Bavik şeklinde varlığını sürdüren topluluklarda muhtar veya belediye başkanı olarak seçilen kişi de bir reis olarak kural ve kararlara müdahil olabilir. Ancak aşiretlerde böyle bir uygulama yoktur. Muhtara sadece muhtar, belediye başkanı da sadece belediye başkanıdır. Aşiretin kurallarının belirlenmesinde aşiret lideri ve kanaat önderleri yer alırken muhtar ve belediye başkanı gibi seçilmiş resmi görevliler genelde bu toplantılarda yer almazlar.”

(G1 bavik lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan H ailesinden bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

Kararlar bavik ve aile liderleri görüşmelerinden üretilmektedir. Her kafadan bir ses çıkmamasına dikkat edilmektedir. Örneğin eskiden aile içerisinde bir bavik liderinin seçiminde üç kanaat önderi kendi aralarında lideri seçerdi. Bu durumdan liderin haberi bile olmazdı. Kanaat önderlerinin aslında kural belirlemede çok etkili olduklarını söyleyebiliriz.” (H1 bavik lider katılımcı)

Genç erkek ve kadın katılımcılardan elde edilen bulgular yine marjinal olmuştur. Genç katılımcılar, mevcut kuralların eski gelenek, görenek ve alışkanlıklardan kaynaklı olarak geçmişten günümüze süregeldiklerini ve şu anda pek bir aşiret kuralının üretilmediği konusunda hem fikirlerdir. Genç katılımcılara göre kararlar yukarıdan aşağıya biz düzen ile alınır. Aşiret içi kurallar genellikle bellidir. Her ne kadar aşiret liderleri ve kanaat önderleri çağa uygun aşiret kuralları inşa etmeye çalışsa da daha çok kendi aralarında halka danışmadan bu kuralları inşa etmektedirler.

Sonuç olarak tüm katılımcılar, inşa edilen kuralların aşiret-bavik reisi ve kanaat önderleri öncülüğünde oluşturulduğuna yönelik ortak fikir ileri sürmüşlerdir. Bu noktada yine lider vasıflarını ve liderlik kurumunun önemini hatırlamakta fayda vardır. Aşiret liderleri ve kanaat önderi katılımcıların ifadelerine göre kuralların belirlenmesinde kendileri önemli kişilerdir. Kural belirlemek için aşiret lideri ve kanaat önderleri, karar alıcı sıfatıyla misafirhanede bir araya gelir ve kural belirlerler.

Diğer yandan aşiretlerle karşılaştığımızda bavik topluluklarında kanaat önderlerinin kural belirleme konusunda lider kadar etkili olduklarını söyleyebiliriz. Bu yönüyle bavik misafirhanelerinde statü farkı belirgin değildir.

4.5.3.2. Aşiret İçi Güç İlişkileri Değişimi (Liderlik Değişimi-Güç Geçişi)

Aşiret içlerindeki güç ilişkileri değişimi denilince kuşkusuz akla liderlik değişimi gelmektedir. Soru öncelikle aşiret liderlerine daha sonra da aşiret üyelerine sorulmuştur. Aşiret liderleri direk kendilerini ilgilendiren bu soruya önemli cevaplar vermişlerdir. D aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizde lider geçmişten beri halkın ortak kararıyla belirlenmektedir. Halkın seçtiği kişi herkesçe uygun görüldüğü için iktidar çatışması yaşanmamıştır. Aşiretimizde liderlik geçmişten beri aynı ailede devam etmektedir. Ben her ne kadar aşiret liderinin seçildiği aileye mensup olmasam da aşirette uzun yıllar boyunca muhtarlık yaptığım için bir lider olarak görülmekteyim.” (D1 lideri katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşirette tek bir lider yoktur. Aşiret üyelerinin istediği kişi lider olmaktadır. Ayrıca liderliğin verdiği sorumluluk psikolojisini, aşiret üyelerinin daha iyi anlaması gerekir. Çünkü bütün aşiret liderleri kendi arzusuyla lider olmaz. Her ne kadar aşiret içerisinde bir kural olsa da bunu istemeyen aşiret liderleri de vardır.” (A1 lider katılımcı)

C aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Liderlik aile içerisinde devam etmektedir. Ancak liderin makul kişi olmasına dikkat etmekteyiz. Lider değiştiğinde yerine en büyüğü değil en makul olan kişi geçmektedir.” (C1 lider katılımcı)

F aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Göçebe zamanlarımızda aşiret içerisinde kavgaya varmayan tartışmalar vardı. Çünkü aşiret lideri olmak, güç ve varlık sahibi olmak anlamına geliyordu. Ancak bugün aşirette liderlik çatışması yaşanmamaktadır. Liderliğin geçmişten beri aynı aile içerisinde süregelmesi, bu kuralın iyice kök salmasına neden olmuştur”

(F1 lider katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Liderlik, geçmişten beri aynı aileler içerisinde süregelmiştir. Liderlik değişirken çatışma olmamaktadır. Aşiret olarak birden çok lidere sahibiz. Bunun sebebi günümüzde aşiretimiz genişlemiş ve yayılmış olmasıdır.”

(B3 aşiret üyesi katılımcı)

Genç erkek ve kadın katılımcıların ifadelerinden farklı yaklaşımları olmuştur.

A aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Liderlik aynı aile içerisinde seçilmektedir. Bununla beraber dışarıya yansımayan bir liderlik çatışması da vardır.” (A2 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşirette tek bir lider yoktur. Klasik olarak aşirette eskiden beri liderlerin çıktığı bir aile vardır. Ancak aşirette maddi ve manevi gücü (toprak varlığı, siyasi güç) elinde bulunduran kişiler de bir lider gibi hareket etmektedirler.”

(D5 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Liderlik saltanat gibi işlemektedir. Bütün liderler varlıklı kişilerdir. Çünkü zenginlik güçtür. Güç, liderlik için önemli bir gerekliliktir. Bugün bir aşiretin iki lideri taziyeye gittiğinde gücü daha fazla olan kişi daha çok itibar görmektedir.”

(B2 aşiret üyesi katılımcı)

Sonuç olarak liderlik değişiminin babadan oğullarına geçtiği düşüncesi ağır basmaktadır. Aşiretlerde liderlik değişim sisteminin, devletlerdeki monarşi yönetim biçimine benzediği söylenilebilir. Bugün bile Şırnak ili ve ilçesinde ulaşılan katılımcıların neredeyse hepsi aşiretlerinde saltanatın hala sürdüğünü söylemişlerdir. Bazı aşiretlerde lider değişiminde en büyük erkek evlat yerine en makul kişinin seçilmesi, Osmanlı'daki Ekber ve Erşed sistemine benzetilebilir. Bulgulardan elde edilen bir başka önemli sonuç da bazı aşiretlerin birden çok lidere sahip olmasıdır. Bu aşiretlerde aile soylarından gelen liderler, kendi aşiretindeki diğer liderleri inkâr etmemektedir. Bunun yanında genç katılımcılar, günümüz şartlarında maddi gücün aşiret lideri olmada önemli bir etken olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak görüşmeye katılan aşiret liderlerinin soyları incelendiğinde gerçekten de liderlik, eskiden de bu aileler içerisindeydi. Bu coğrafyanın aşiretlerinde yüzyıllardan beridir değişmeyen bir kural vardır. Neredeyse bütün aşiretlerde liderlik, aynı aile içerisinde devam etmektedir. Eski tarihlerdeki emirlik liderlerinde de günümüz aşiret liderlerinde de kandaşlık bağı ve ortak ata efsanesi kuralının, lider kişiyi belirlemek için önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

4.5.3.3. Liderlik ve Gençler Arası İlişkiler

Aşirette liderlik ile ilgili son bulgular, aşiret içerisinde önemli bir kesimi oluşturan gençlerle ilgilidir. Bu başlıkta katılımcılara, yeni nesil gençlerin kurallar karşısındaki tutumları sorulmuştur.

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret liderleri ve gençler arasında geçmişten beri süregelen sağlıklı bir ilişki vardır. Yeni nesil de dahil olmak üzere gençler kendi davranışlarını üretmeyip aşiretin kurallarına uyuyorlar. Hatta aşirette şu an genç yaşta olup bir liderin bütün gerekliliklerini yerine getiren kişiler de vardır. Ancak gençlerin ilerde aşiretin varlığını yürütebilecek kapasitelerini ölçersek, şu an ki mevcut halleriyle aşiretin sorunlarıyla ilgili sorumluluk alabilecek yeterliliğe ve potansiyele sahip değildirler.”
(B1 lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden gençler de dahil herkes kurallara uymalıydı. Ancak şu an aşiret lideri köyde aşiret üyeleri ise ilçede yaşamaktadır. Gençler belki onu senede sadece bir kere görüyorlar. Bu durumda gençlerin kurallara olan bağlılıkları zayıflamıştır. Diğer yandan bugün aşirette bir toplantı olduğunda gençler de katılmaktadır. Bu toplantılarda gençlerin aidiyet duyguları güçleniyor. Kişi bu ortamda bir şeye ait olduğunu hissediyor. Böylece gençler kendi kurallarını üretmekten ziyade daha çok aşiret kurallarına uymayı tercih ediyorlar.” (F1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Gençler kendi başına kural üretmiyorlar. Aşiretin güncel kuralların uyuyorlar.”
(A4 aşiret üyesi katılımcı)

A aşiretine mensup başka bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Gençler, lidere ve liderin sahip olduğu statüye saygı göstermektedir. Günümüzde bu saygı ve gençlerin aşiret kurallarına bağlılığı devam etmektedir.”
(A3 aşiret üyesi katılımcı)

C ve D aşiret liderleri katılımcılarına göre de gençlerle lider arasındaki ilişkiler sağlıklıdır. Gençler aşiret mevcut kurallarına uyuyor, kendi davranışlarını kendileri üretmiyorlar. Tabiki yeni nesil gençler içerisinde bağımsız bir şekilde kendi davranışlarını üretmeye çalışanlar var. Ancak bu gençlerin sayıları çok azdır. Aşiret liderleri özellikle kırsaldaki gençlerin aşiret kurallarına daha çok bağlılık gösterdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların vurguladığı başka bir nokta ise gençlerde eğitim seviyesinin yükselmesiyle ilgilidir. Bazı lider katılımcılar, eğitim seviyesinin yükselmesiyle beraber gençlerinin aşiret kurallarını daha çok sorgulamaya başladıklarını iddia etmişlerdir. Yine de bu sorgulama şu ana kadar gençlerin marjinal davranmalarına sebep olmamıştır.

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden gençler kurallara tam bağlılık göstermekteydi. Ancak 40-45 yıldan beridir gençlerin eğitim seviyelerinin yükselmesiyle beraber sorgulama yetenekleri ve kişisel

gelişimleri artmıştır. Dolayısıyla aşiret kurallarına olan bağlılıkları da zayıflamıştır. Gençler kurallara uymamakta, aşiret kurallarını benimsememekte ve kendi davranışlarını kendileri belirlemektedir.” (G1 bavyik lider katılımcı)

Mülakatın bu sorusu gençleri doğrudan ilgilendirdiği için önemli bulgular elde edilmiştir. Genç erkek ve kadın katılımcılardan elde edilen verilere göre eğitim seviyesi arttıkça gençlerin lidere olan bağlılığı zayıflatmaktadır. Aşiret liderine eskisi gibi saygı gösterilmekte, otorite olarak kabul edilmekte ama gerektiğinde konulan aşiret içi kurallar sorgulanmaktadır. Gençlere göre dede ile baba arasındaki fark çok az, ancak baba ile oğul arasındaki fark oldukça fazladır. Bu duruma nedeni günümüz ihtiyaçlarının sürekli değişimi ve bilgi gelişimidir. Geleneksel yapıdaki liderlik kurumu, sürekli değişime uyum sağlayamamaktadır. Diğer yandan bazı genç katılımcıların aşiretleri için besledikleri aidiyet duygusu etkili olabilmektedir. Bu katılımcılar aşiret liderliğini karizmatik otorite olarak görmektedir. Lideri örnek alarak onunla gurur duymanın bir erdem olduğunu ifade eden katılımcılar, kendi davranışlarını belirleyen gençleri eleştirmişlerdir.

Sonuç olarak elde edilen bulgulara göre günümüzde aşiret liderleri, gençlerin aşiret liderliği hakkındaki düşüncelerinden pek haberdar değiller. Çünkü liderlerin anlattığı uyumlu gençlik tarifi, gençler arasında karşılık bulmamaktadır. Aşiretlerde sosyal taban genişledikçe, üyeler arasındaki iletişim zayıflamaktadır. Çünkü daha önce hep beraber yaşayıp birbirlerinden haberdar olan aşiret mensuplarında, aileler kalabalıklaştıkça üyeler farklı yaşam alanlarına göç etmektedirler. Gençler, kuralları dışarıdan belirlenmiş bir hayat yerine kendi kurallarını kendileri belirlemek istemektedir. Bununla beraber günümüzde bazı gençlerde aidiyet duyguları nedeniyle liderlik kurumuna ve aşiret kurallarına olan bağlılık hala devam etmektedir.

4.5.4. Aşiretlerin Organizasyonel-Örgütsel Yapısına İlişkin Bulgular

Organizasyonel-örgütsel yapı genel başlığında görüşmecilere “aşiretlerde örgütlenmenin ne düzeyde ile aşiretlerin hangi tür örgütlenmeye sahip oldukları” ve “aşiretlerin taban genişliği” soruları sorulmuştur. Aşiret otoritesinin davranışlarını ayırt etmek için iki önemli örgüt yapısı olan organik ve mekanik örgütlenmeyi ele almakta fayda vardır. Organik örgütlenmede hızlı adaptasyon, entegre ve bağımlı işlev, hareketli ortamları içerirken, mekanik örgütlenme hiyerarşik yapı, zayıf entegrasyon, kişiselleşmiş iş uzmanlığını içermektedir (Koyun, 2021).

4.5.4.1. Aşiretlerdeki Örgütlenme Türü (Mekanik-Organik)

Bu soruda katılımcılardan elde edilmek istenen bilgi daha çok örgütlenmenin türü (organik-mekanik) ile ilgilidir. Aşiret lideri katılımcıları, diğer yaş gruplarındaki katılımcılara göre bu soruyla daha fazla ilgilenmişlerdir. A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Her aşiret, organize olabilmek için mücadele eder. Aşiretimiz de ayakta kalabilmek için bu yapısını korumaya çalışmaktadır. Mesela aşiret, organize yapısı sayesinde gençlerin uyuşturucu kullanımına karşı önlem alınabilmektedir. Organize yapımızdan dolayı aşiret olarak bu tür belalara karşı durabilmekteyiz.” (A1 lider katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Eskiden tam bir organik örgütlenme vardı. Organik örgütlenmenin bir gereği olarak dayanışma üst derecedeydi. Aşiretimizde bazı liderler, aşiret üyelerine yardımlarını esirgemeyerek yapıcı özelliklerini göstermekteydi. Örneğin aşiretten birinin hayvanlarının başına bir şey geldiğinde lider olaya müdahale eder ve zararı giderirdi. Liderinin bu davranışı aşiretin örgütlü yapısını daha da güçlendirmekteydi. Bu tür desteklemeler olmasaydı çoğu aşiret üyesi geçimini sağlayamazdı.”

(B1 lider katılımcı)

C aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden organik örgütlenme olduğu için aşiret içi örgütlü yapı güçlüydü. Örneğin aşiretten bir aile ağaçlarını budayacağı zaman farklı ailelerden ortalama 10-15 kişi yardıma gelirdi. Bu insanlar gün boyunca çalışıp karşılığında hiçbir ücret almazlardı. Sadece yardıma geldikleri ailenin yemek ikramlarını kabul ederlerdi. Ancak günümüzde iş bölümü arttığı için (mekanik örgütlenme) aşiret genelinde güçlü örgütlü bir yapıdan bahsedemeyiz. Diğer yandan aşiretimizde daha küçük yapılar olan bavik topluluklarında organik örgütlü yapının hala güçlü olduğunu söyleyebiliriz.”

(C1 lider katılımcı)

Aşiret liderleri katılımcılarından sonra Şırnak, Silopi ve Cizre’de görüşülen bavik katılımcıları, aşiretlerden daha fazla örgütlü olduklarını savunmuşlardır. Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Günümüzde aileler geçimlerini sağlamak için sahip oldukları topraklarda uygun araç gereçlerle tarım yapmaktadırlar. Eskiden de bu topraklarda tarım yapılırdı. Ancak eskiden tarla hasadı için teknolojik araç gereçler yoktu. Bu nedenle bavik üyeleri hasat için tarla sahibi aileye yardıma ederdi. Tarlada herkes uyumlu ve bağlı bir şekilde aynı işi yapardı. Yapılan bu işe “paletî” denilmektedir. Paletî, organik örgütlenmeye en uygun örnektir. Bir başka örnekte yine eskiden bir ev yapıldığı zaman köyden bir sürü kişi evin inşası için yardıma gelirdi. Günümüzde bu işlerin yapımı için farklı araçlar

gelişmiş ve organik örgütlenme eskisi gibi güçlü değildir. Ancak bavik içerisinde tam bir mekanik örgütlenmeden de bahsedilemez.” (G1 bavik lider katılımcı)

Yine A aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Örgütlü yapımız yeterli düzeydedir. Aşiretimizdeki ekonomik uğraşlar, organik örgütlenmeyi ve homojen yapıyı korumaktadır. Ayrıca coğrafya sebebiyle aşiret olarak farklı iş bölümlerini çağrıştıran mekanik örgütlenmeyle henüz tanışmadık.”
(A3 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aileler arasında örgütlenme güçlüdür. Örneğin bir üye borçlu veya fakirse bavik liderlerinin kararına göre ya camide ya da başka bir yerde kendisine para toplanır. Aynı şekilde biri bir hata yaptığında ilgili kişiler tarafından uyarılır.”
(F3 aşiret üyesi katılımcı)

Genç katılımcıların neredeyse tamamı mensup oldukları aşiret veya baviklerde güçlü bir örgütlenmenin günümüzde de var olduğunu savunmuşlardır. D aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aynı soydan gelen bireyler, bir araya gelerek toplumsal yapılar oluşturmaktadır. Yani arada kan bağı mevcuttur. Aralarında kan bağının olması bu yapının güçlü olmasına katkı sağlamaktadır. Aşiretler soy temelinde örgütlendiklerinden dolayı aile ve mensup olunan aşiret önemli bir saygınlık kaynağıdır. Aşiret içinde organik bir örgütlenme ve bağlılık söz konusudur. Bu bağlılık soydan, atadan miras bırakılan bir bağlılıktır. Bu olgunun aşiret içinde birbirini destekleme, yardımlaşma, birbirine sahip çıkma durumuna olumlu bir etkisi vardır. Aşiret üyelerinden herhangi birine dışarıdan yapılan bir saldırıda tüm aşiret üyelerinin beraber karşılık vermesi bu durumun bir göstergesidir.” (D3 aşiret üyesi katılımcı)

Sonuçta genel olarak daha çok organik örgütlenme vardır diyebiliriz. Aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarını geliştiren evlilik ve akrabalık kurumu nedeniyle üyeler arasında organik bir kan bağı vardır. Elde edilen bulgulara göre aşiretlerle karşılaştırıldığında, bavik toplulukları, organik örgütlenmeyle daha çok uyumludur. Çünkü bu topluluklarda akrabalık daha belirgindir. Diğer yandan aşiretlerinin günümüzde güçlü bir örgütlenmeye sahip olmadığını savunan bazı genç katılımcılara göre sanayileşme ve modernleşmeye bağlı olarak aşiretin örgütlü yapısı çözülmüş ve grup çıkarından birey çıkarına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu nedenle hem bütün toplumda hem de aşiretlerde mekanik örgütlenme yapısının daha güçlü olduğunu savunmuşlardır.

4.5.4.2. Aşiretlerde Sosyal Taban

Aşiretlerin gittikçe geniş veya dar tabana dönüşmesi ile ilgili verilere ulaşmak için katılımcılardan üye sayıları ve sınır ötesi akrabaları hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. D aşiretinde bir katılımcının değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizde sosyal taban genişlemeye devam etmektedir. Başka şehir veya devletlere okumak için gidip geri gelen öğrencilerle beraber çevre şehir ve devletlerde aşiretimize mensup aileler vardır. Ancak bunlar sınırlı sayıdadır. Sınır ötesi akrabaların fazla olduğunu söyleyemeyiz. Bununla beraber Şırnak ve çevresinde aşiretimizle akraba olan aşiretler vardır. Eskiden aşiretler arası sorun çıktığında akraba olan aşiretler birbirlerine yardım ederdi.” (D1 lider katılımcı)

D aşiretine mensup farklı bir katılımcının ifadeleri ise farklı olmuştur:

“Aşiret tabanı hem içerde hem dışarda genişlemektedir. Aşiret tabanı içerde Türkiye, sınır ötesinde de Irak ve Suriye’de genişlemeye devam etmektedir.”

(D2 aşiret üyesi katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizin tabanı gittikçe genişlemektedir. Genişledikçe de dayanışmamız güçlenmektedir. Örneğin başka bir şehirde aşiret üyelerini ilgilendiren bir olay meydana geldiğinde lider sıfatıyla oraya gitmem bir gerekliliktir.”

(A1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Aşiretimizin tabanı genişlemektedir. Sınır ötesi akrabalarımız da vardır. Türkiye’nin çoğu şehrine yayılan aşiret üyeleri ile beraber sınır ötesinde de akrabalarımız vardır.

Hatta Avrupa’ya da yerleşen aşiret üyelerimiz vardır.” (C1 lider katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizde taban genişlemektedir. Ancak dışarıya göç eden aşiretler sıralanırsa aşiretimiz muhtemelen sonlarda olur. Çünkü dışarıya çok az göç veriyoruz.”

(B3 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret tabanımız gittikçe genişlemektedir. Sınır ötesinde Suriye ve Irak’ta akrabalarımız vardır. Akrabalığımız da devam etmektedir.” (F1 lider katılımcı)

Çeşitli aşiretlerden genç katılımcılara göre de aşiretlerinin tabanı gittikçe genişlemektedir. Katılımcılar; aşiret içi evlilik, göç, sanayileşme, küreselleşme gibi sebeplerden dolayı hem aşiret tabanının genişlediğini hem de sınır ötesi akrabaların ortaya çıktığını söylemişlerdir.

Sonuç olarak bu sorunun cevaplarıyla ilgili elde edilen bulgulara göre yine aşiretlerdeki evlilik ve akrabalık kurumunun önemi ortaya çıkmaktadır. Aşiret içinde evlilik türü olan endogam evlilik, yaygın bir şekilde devam etmektedir. Endogam evlilik ile üye sayıları artan aşiretler farklı şehir ve ülkelere göç etmektedirler. Bu bağlamda bütün aşiretlerde sosyal taban genişlemektedir. Diğer yandan aşiretlerin sınır ötesi akrabalarla bağları devam etmektedir. Birbirlerine uzak olan aşiret üyeleri mesafeye rağmen birbirlerine göz kulak olmanın bir gereklilik olduğuna inanmaktadırlar. Bu noktada aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarını geliştiren bir diğer önemli kurum olan güvenlik ön plana çıkmaktadır. Aşiret üyeleri arasında geçmişten beri süregelen korunma ve dayanışma ihtiyacı, aşiretler için kural üretmektedir.

4.5.5. Aşiretlerin Otonom Yapılarına İlişkin Bulgular

Günümüzde aşiretlerin otonom yapıları, daha çok kendi aralarındaki ilişkileri kapsamaktadır. Otonom yapı başlığı genelinde katılımcılara “aşiret içi alınan kararların dışarıdan etkilenip etkilenmediğini, etkileniyorsa hangi aktörlerin etkilediği” ve “aşiret dışı aktörlerle olan adaptasyon kapasiteleri” sorulmuştur.

4.5.5.1. Aşiret İçi Alınan Kararlarda Dış Etki

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eğer sorun aşiret içi ile ilgiliyse kendi içimizde çözeriz. Ancak iki aşiret arasında bir sorun çıkarsa dışarıdan başka bir aşiret müdahale edebilir. Müdahalede kimin kuralları bozduğu tespit edilmeye çalışılarak ilgili aşiret bu konuda uyarılır. Zaten soruna karışan iki aşiret liderinin tek başına hükmü etkili değildir. Üst güç olan idari yapı veya başka aşiretler olaya müdahil olarak sorunu istişareyle çözmeye çalışır.”

(A1 lider katılımcı)

A aşiretinden başka bir katılımcı da üyesi olduğu aşiretin iç kararlarını dışardan etkileyebilecek bir aşiret aktörünün olmadığını bir örnekle savunmuştur. Katılımcının soru hakkındaki görüşleri şöyledir:

“İç kararlarımızı dışardan etkileyen bir aşiret aktörü yoktur. Örneğin kan davası, aşiretin kurumsallaşmasında önemli bir kural üretici fonksiyondur. Diyelim ki aşirette bir öldürme hadisesi yaşandı. Olayın kan davasına dönüşmemesi için aşiret liderleri bir araya girerek aşiret kuralları çerçevesinde olaya müdahale eder. Bu müdahale bazen kefaletle çözülebilmektedir. Aşiret kendi kuralları doğrultusunda olaya müdahale ederken diğer aşiretlerden gelen bir etkiye genel olarak kapalıdır.”

(A2 aşiret üyesi katılımcı)

Yine A aşiretine mensup başka bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimiz çevre aşiretlerle dostça ilişkiler sürdürmektedir. Bunun yanı sıra aşiret içerisinde alınan kararlarda diğer aşiretlerden gelen bir müdahale söz konusu değildir.

Çevre aşiretler bu konuda etkili aktörler değildir.” (A3 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içi kurallarımız bizi ilgilendirir. Bu nedenle dışarıdan gelecek bir aşiret etkisine veya baskı girişimine karşı memnun olmayız.” (B1 lider katılımcı)

D aşiretinde sorunları kendi içlerinde çözmeye dikkat ettiğini ifade eden bir katılımcı, şu ifadeleri kullanmıştır:

“Zaten 3.500 haneli bir aşiretin kararlarına dışarıdan gelen etki söz konusu olmamalı.”

(D1 lider katılımcı)

C aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret kendi kararlarını verirken dışarıda pek bir müdahaleye maruz kalmamaktadır. Zaten aşiret üyeleri, lider ve kanaat önderlerinin makul kararlar alabildiklerine inanmaktadır.” (C1 lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Kararları başka aşiret aktörlerinin etkisi olmadan vermekteyiz. Ancak kararların dışarıdan nasıl karşılanacağını da hesap ederiz.” (F1 lider katılımcı)

H ailesine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Uygun bir müdahale değerlendirilir. Ancak müdahale baskıya kaçarsa kesin bir şekilde reddedilir.” (H1 bavik lider katılımcı)

Görüşmelerde yer alan genç katılımcıların neredeyse tamamı aşiret içi alınan kararların dışarıdan etkilendiğini ifade etmiştir. Etkileyen aktörleri de çevre aşiretler, idari yapı ve yerel yöneticiler olarak sıralamışlardır. Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Günümüzde aşiret üyeleri farklı siyasi partileri tercih etmektedirler. Eğer aşiret kuralları dışarıdan etkilenmeseydi aşiret içerisinde çeşitli siyasi yönelimler olmazdı. Bu sebepten dolayı aşiretin dış aktörlere etkisi açıktır.”

(G2 bavik üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

Aşiretimiz dış aktörlerin müdahalesi ile ilgili dengeleyici tavır takınmaktadır. Kişileri ilgilendiren bir meselede yabancı aktörlerin etkisi olmadan sorun aşiret içerisinde çözülmektedir. Fakat aşiret üyelerinin hepsini kapsayan bir karar olacağı zaman dışarıdan etkilenme vardır. Bu etkiyi yapanlar yerelde sözü geçen aşiret liderleri, imam ve yerel yöneticilerdir.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

Sonuç olarak neredeyse bütün lider katılımcılar, dış aktörlerin görüş ve önerilerini dikkate almaktan öteye gitmediklerini, aşiret içi kararları alırken kendi kuralları çerçevesinde hareket ettiklerini savunmuşlardır. Katılımcıların jest, mimik ve değerlendirmeleri göz önüne alındığında, cevaplarında diğer aşiret aktörlerini kastederek “dış baskı” ifadesini kullandıkları fark edilmiştir. Burada liderlerin dış aktör etkisini, dış aktör baskısı olarak anladıkları tespit edilmiştir. Bu noktada aşiret liderlerinin, aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarını geliştiren güvenlik kurumunu işaret etmeleri önemlidir. Yani enformel kurallarla örülü olan aşiretlerde “iç işler için özerk karar verebilme” kuralı önemini korumaya devam etmektedir.

4.5.5.2. Aşiretlerin Dış İlişkileri

Bu soruda aşiretin dış ilişkilerinin nasıl olduğu ve dış aktörlerin (çevre aşiret, idari yapı) etkilerine karşı nasıl cevap verildiği sorulmuştur. D aşiretine mensup katılımcılarından birine yöneltilen bu soruya katılımcı, eskiden beri süregelen bir olayı anlatmıştır. Bu olayda diğer aşiretlerle olan ilişkiler hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Günümüzde aşiretçilik eskisi gibi aşırı değildir. Ancak şunu söylemek gerekir ki buradan İstanbul’a kadar mülk kimin olursa olsun aslında mülk kalemindedir. Biz göçebe bir aşiretken hayvanlarımız için kullandığımız yaylamızı terk etmek zorunda kaldık. Bugün farklı bir bölgede yaşasak da o yayla aşiretimizin tapulu mülküdür. Mülkümüzün doğu ve güneyinde başka aşiretlerin yerleşim alanları bulunmaktadır. Söz konusu yayla, yerleşime ve hayvancılığa uygun olduğu için bölgede yaşayan diğer aşiretlerce cazip hale gelebilir. Ben söz konusu yaylanın akibeti için bölgedeki aşiret aktörleriyle istişare girişimlerinde bulundum.” (D1 lider katılımcı)

A aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Bir sosyal değişim karşısında aşiretler birlikte karar verdikten sonra idari yapıya danışır. Çünkü üst güç olan idari yapı ile uyumlu olmalıyız” (A1 lider katılımcı)

A aşiretine mensup başka bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret dışı ilişkilerde idari yapı, bütün aşiretlerden üstündür. Bu nedenle idari yapıyla daha hızlı uyum sağlamaktayız. Bölgede aşiretimiz, idari yapıyla iyi ilişkilere sahiptir. Çevre aşiretlerle de dostane ilişkilerimiz vardır. Ancak aşiretleri hiçbir şekilde üstün güç sahibi aktör olarak görmemekteyiz.” (A3 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Diğer aşiretlerle sağlıklı ilişkilerimiz vardır. Ancak aşiret kurallarımızın zarar göreceği herhangi bir etkiye açık değiliz.” (B1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Çevre aşiretlerle ve idari yapıyla ilişkilerimiz vardır.” (C1 lider katılımcı)

H ailesine mensup bir katılımcının ifadelerine şu şekildedir:

“Osmanlı’dan beri hem idari yapı hem de çevre aşiretlerle güçlü ilişkiler içerisindeyiz.” (H1 bavik lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Hem idari yapı ile hem diğer aşiretlerle sağlıklı ilişkilere sahibiz. Zaten aşiret liderleri hem birbirleriyle hem de bavik liderleriyle sürekli diyalog içerisinde. Bu nedenle ilişkiler iyi yönde gelişmektedir.” (F1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcısının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden aşiret birlikleri daha belirgindi. Bu nedenle aynı aşiret birliğine mensup aşiretler birbirleriyle oldukça uyumlu ilişkiler içerisindeydi. Örneğin o zamanlarda aşiretler arası çatışma olduğunda aynı aşiret birliğine mensup aşiretler birbirlerine destek olurlardı. Bugün büyük anlaşmazlıklar olmamaktadır. Bununla beraber günümüzde kozmopolitizmin getirmiş olduğu heterojen yapı, farklı aşiretlerle de ilişkileri geliştirmiştir. Bugüne kadar aşiretlerle olan ilişkilerimizde herhangi bir aşirete, daha güçlü bir aktör algısıyla yaklaşmadık ve hiçbir aşirete korunma amacıyla da yaslanmadık. Ayrıca idari yapı ile ilişkilerde her zaman uyumlu olmaya özen gösterdik.” (G1 bavik lider katılımcı)

Genç katılımcılarda hâkim görüş, aşiretlerin günümüzde denge politikası izlediği düşüncesidir. D aşiretine mensup genç bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Aşiretimiz, idari yapıyla iyi ilişkiler sürdürmeye dikkat emektedir. Aynı şekilde diğer aşiretlerle de ilişkileri zinde tutmaya çalışmaktadır. Ayrıca aşiretimiz, kendinden daha güçlü bir aşiret aktörüyle karşı karşıya kalacağı zaman dengede kalmak için başka aşiretlerle dost ilişkiler kurabilmektedir.”

(D4 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri ise şu şekildedir:

“Aşiretimizin küçük bir kentte olması sebebiyle çevre aşiretlerle sıkı ilişkilere sahiptir. Eskiden zaman zaman anlaşmazlıklar olmuş olsa da bugün artık farklı aşiretlerden kişilerin evlenmesi akrabalık ilişkilerini de geliştirmiştir. Aşiret dışı evliliğin günümüzde çoğalmasıyla ilişkiler daha iyi bir seviyeye gelmiştir.”

(D5 aşiret üyesi katılımcı)

Daha önceki bölümlerde aşiretlerin tarihçesi incelendiğinde devlet ile aşiretler arasındaki ilişkilere çokça yer verilmiştir. Devlet, formel kurum ve kurallarla örülür resmi bir yapıdır. Tarihte aşiret ile devletler arasında güçlü bir bağ vardır. Ancak tarihteki örneklerine baktığımızda idari yapıyı karşısına alan aşiretler, bir süreden

sonra hep yenilmişlerdir. Bugün de aşiret liderleri başta olmak üzere görüşmelere katılan tüm üyeler, idari yapıyı bir üst güç olarak gördüklerini ve idari yapıyla uyumlu ilişkiler kurmaya özen gösterdiklerini söylemektedirler. Bununla beraber aşiret liderlerinin ifadelerine göre çevre aşiretler ne kadar güçlü olsalar da kesinlikle üst güç olarak görülmemektedirler. Burada her aşiretin belli düzeyde bir kurumsal bütünlüğe sahip olması, aşiretler arasında hiyerarşik bir yapının oluşmasını engellemektedir.

4.5.6. Aşiretlerde Cinsiyete İlişkin Bulgular

Hâkim düşünceye göre aşiret; devingen olmayan, ataerkil bir düzeni devam ettirmeye çalışan, gelenek ve göreneklere dayalı bir yapıdır. Böyle bir ortamda toplumun yarısını oluşturan kadının statüsü ve gelecekle ilişkilendirilen çocukların durumu merak konusudur.

4.5.6.1. Aşiretlerin Kadına Bakışı

Görüşmenin bu sorusunda katılımcılara, aşiret içerisinde kadının özerk karar verip veremediği ve yeni nesil kadınların davranışları sorulmuştur. Bu soruda aşiret liderlerinin yanı sıra aşiretlerdeki kadın katılımcıların da görüşleri belirleyici olmuştur. B aşiretinden bir katılımcı, soruyla ilgili olarak görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Eskiden aşiret içerisinde bazı aşiret reislerinin eşleri baskındı. Farklı aşiretlerde de lider, eşinin etkisinde kalmaktaydı. Bizim aşiretimizde kadın ne geçmişte özerk karar vermiş ne de şimdi özerk karar verebilmektedir.” (B1 lider katılımcı)

D aşiretine mensup bir katılımcıya göre:

“Eskiden başka bir aşiretin her iki kolunda önemli bir konuma sahip bir kadının olduğunu duymuştum. Ancak bizim aşiretimizde böyle bir kişilik olmamıştır. Aşirette kadınlar eskiden de özerk karar veremiyordu. Bugün de özerk karar veremiyor.”

(D1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Hayır. Kadın aşiret karar ve kurallarıyla ilgili olarak öneri ve karar veremez.”

(A1 lider katılımcı)

H ailesine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Evin asıl yöneticisi kadındır. Kadın kutsaldır. Ben günümüz modern düzende kadınların köle gibi çalıştırıldığını düşünüyorum. Biz bu düzenin kadına böyle bir rol biçmesine karşıyız. Kadına asıl değeri veren aşiret ve alt birimleridir. Aşiret, kadını bu düzenden korumaktadır.” (H1 bavi lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretin kuralları ile ilgili düzenlemeler kadınlara sorulmaz. Bu konuda kadının rolü yoktur. Ancak kadının değersizleştirildiği bir uygulama kesinlikle söz konusu

değildir. Ev içerisinde böyle bir uygulamadan bahsedemeyiz. Ev kadın ile erkeğindir. Ev içerisinde kadının insiyatifi çoğu zaman erkeğinkinden üstündür. Ben büyüklerimizin söylediklerini hatırlıyorum. Şöyle derlerdi: Kadının aşirette karar alabilme yetkisi vardır ama kendi evi için vardır.” (F1 lider katılımcı)

G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretteki en kötü kural, kadınlarla ilgili olan kuraldır. Daha önceki kadınlara benzer bir şekilde günümüz yeni nesil kadınları da özerk karar verememektedir. Kadın, toplantıda yer alamaz. Yer almadığı için de kadının söz hakkı yoktur. Diğer yandan aşiret bünyesindeki erkek çocuklarla beraber kız çocukları da küçüklükten itibaren aşiret terbiyesiyle büyütülmektedir. Bu kapsamda kadınlar rahatsız edildiğinde aşiret hemen buna karşı çıkmaktadır.” (G1 bavi lider katılımcı)

A aşiretine mensup başka bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşirette kadınlar özerk karar veremiyorlar. Bunu bir örnekle daha iyi açıklayabilirim. Örneğin aşiret kuralları çerçevesinde boşanma uygun görülmemektedir. Bu bağlamda aşiret üyesi bir kadın, özerk karar verme düşüncesiyle eşinden boşanmak isterse bu davranış doğru görülmez.” (A3 aşiret üyesi katılımcı)

Liderlerle beraber farklı aşiretlerden kadın katılımcılara da ulaşılmıştır. Çünkü sorunun asıl muhatabı kadınlardır. D aşiretine mensup bir kadın katılımcının ifadeleri şu şekildedir.

“Kadına bakış, aşirete göre değişiklik göstermektedir. Bazı aşiretler kadını yalnızca hane işlerini yürüten, çocuk bakmakla sorumlu birey olarak görmekte iken bazı aşiretler ise hayatın her alanında kadına yer vermektedir. Özellikle aşiret liderlerinin eşleri toplum içerisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte tüm aşiret bireylerinin saygı gösterdiği bir konumdadır. Gördüğü saygı bir aşiret liderinin eşi olmasından ötürüdür. Aşiretimizde kadınların özerk karar vermesi çok nadir görülen bir olaydır. Kararı genellikle eş, baba, abi dediğimiz ailenin erkek bireyleri vermekle birlikte kadının fikrini de aldıklarını görebilmekteyiz. Yeni nesil kadınların davranışları ise modernleşme dediğimiz olgu ile birlikte değişmektedir. Kendilerinden önceki kuşaklardan farklı tutum ve davranışlar içerisine girmektedirler. Bu farklılaşmanın en büyük sebeplerinden biri de modernleşen sosyal yaşamdır. Günümüz şartlarının da etkisi ile kendi kararlarını kendileri alabileceklerinin farkına varmakta ve buna göre hareket etmektedirler.” (D3 aşiret üyesi katılımcı)

C aşiretine mensup bir kadın katılımcı, şunları söylemiştir:

“Kadınlar aşirette ev hanımlığına mahrum bırakılmaktadır. Bu sebeple aşiretimizde günümüz genç kızları okumaya ve gelişmeye çok önem verip toplumda söz sahibi olabilmektedir. Çünkü ekonomik özgürlüğü olan kadınlar daha çok sevilip sayılmaktadır. Günümüzde aşiretimiz bu girişimlerini önünü kapatmamaktadır. Yeni

nesil kadınlar modernleşmeye ayak uydurmaktadır. Özgür bir birey olma düşüncesiyle aşiretçiliği önemsiz bulmaktadırlar. Diğer yandan bence aşiretimizdeki kadına biçilen rol, bütün toplumun kadına biçtiği role benzerdir.”

(C2 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretine mensup bir kadın katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eski kadın ile yeni kadın arasındaki fark göz ardı edilemeyecek kadar belirgindir. Aşirette eski kadın doğurgan ve çalışkandı. Günümüz kadını ise çok daha farklı bir statüdedir.” (B2 aşiret üyesi katılımcı)

Sonuç olarak cinsiyet eşitlik endeksi, katılımcıların verileri ve görüşmelerin yapıldığı konum göz önüne alındığında aşiretlerdeki cinsiyet eşitsizliği açık bir şekilde fark edilmektedir. Görüşülen lider katılımcılar arasında H1 bavi lideri sıra dışı bir yorumla diğer katılımcılardan farklı bir değerlendirme yapmıştır. Ancak neredeyse her katılımcı, aşiret içerisindeki kadının özerk karar veremediği konusunda hem fikirlere. Aşiret kararlarında toplumun yarısını oluşturan kadınlar göz ardı edilmektedir. Örneğin ne eskiden ne de şimdi hiçbir kadının aşirette lider olduğu görülmemiştir. Çünkü aşiretlerde enformel kural olan ataerkil düzen geleneği, kadının lider olmasını uygun görmemektedir. Aşiretlerde bu kural sadece liderlik kurumu için geçerli değildir. Mesela din kurumu da kadının aşiret içerisinde özerk karar vermesini uygun görmemektedir. Veyahut aşiret üyeleri misafirhanede toplanırken bu toplantılarda kadınlar yer alamamaktadırlar. Günümüzde eğitim seviyesi artmış ve aşiret içerisindeki yeni nesil kadınlar eskiye oranla daha çok özerk karar vermektedirler. Bununla beraber aşiretlerde kadının statüsü, günümüzde daha fazla eleştirilmektedir.

4.5.6.2. Aşiretlerde Annelik

Görüşmenin bu sorusunda aşiretteki kadınlar arasında sembol olan annelik başta olma üzere aşiretteki üst yaş kişiliklerle ilgili bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Örneğin ahlaki gücü yüksek olan anne kişiliğinin hala güçlü olup olmadığı ve bu anne kişiliğinin çocuk davranışları üzerinde etkili olup olmadığı sorulmuştur. Son olarak da anne dışında ahlaki gücü yüksek olan kişilikler sorulmuştur. B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eskiden kadın, kan davalarını ve çatışmaları sonlandırabilecek güce sahipti. Örneğin iki aşiret arasında bir çatışma olduğunda ahlaki gücü yüksek olan bir kadın, karşı aşirete gidip durumla ilgili talepte bulunduğu büyük bir ihtimal bu kadın hatırına barış yapılırdı. Ancak kadının bu etkisi aşiretlerle beraber başlamadı. Peygamberimiz (sav) Mekke’yi fethetmeye gittiğinde Mekkeli kadınların fetih ile ilgili tutumunu

dikkate almıştır. Aynı şekilde Mekke'nin eski lideri olan Ebu Cehil'in peygamberimize çok eziyet ettiği bilinmektedir. Ebu Cehil'in gelini peygamber efendimize gelip eşinin affedilmesini ister. Bu isteği de karşılık bulur. Yani demem o ki ahlaki gücü yüksek olan kadınları geçmiş İslam'a kadar gitmektedir. Elbette bu statüdeki kadınlar çocuklarının davranışlarına etki edebiliyor. Bizden öncekilerin dediği gibi büyük okul, evdir.” (B1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Güçlü kadınlar olmuştur. Eskiden bir bölgede 101 köyün Nis isminde bir kadının adına kayıtlı olduğu rivayet edilmiştir. Anneliğin güçlü olmasındaki etken onun aklıdır. Çünkü aklını kullanan kadının aynı zamanda ahlaki gücü de yüksektir.”

(A1 lider katılımcı)

D aşiretinden bir katılımcıya göre:

“Aşiret kuralları kadına fırsat vermediği için güçlü anne kişilikleri pek ortaya çıkmamıştır. Aşirette usul böyledir.” (D1 lider katılımcı)

H ailesine mensup bir katılımcı, soruyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Böyle anneler vardı tabi. Örneğin rahmetli annemin erkek çocukları, kızları çocukları ve gelinlerinin üzerinde güçlü bir etkisi vardı.” (H1 bavik lider katılımcı)

F aşiretine ait bir katılımcı, soruyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Eskiden ciddi bir sorun olduğunda aşiret, bünyesinde hürmet sahibi olan bir kadını sorunun çözülmesi için karşı aşirete gönderirdi. Saygın olan bu kadına karşı aşiret de saygı gösterir ve taleplerini uygulardı. Toplumda eğitim seviyesinin ve medeniyetin gelişmesiyle doğal olarak aşiret reisleri eski prestijlerini kaybettiler. Buna paralel olarak eskiden ahlaki gücü yüksek olan anneler de o konumlarını kaybetmişlerdir.”

(F1 lider katılımcı)

G topluluğuna mensup bir katılımcının soruyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Aşiretin kurallarında kadının özerk karar vermediğini daha önce söylemiştik. Ancak iki aşiret arasında sorun çıktığında bir kadın, sorunun bitmesi için harekete geçerse bu talep olumlu karşılanırdı. Kadının iki aşiret arasındaki çatışma veya kan davasını bitirdiği ve barış ortamını yarattığı görülmüştür. Şimdi de öyledir. Bir kadın önemli bir meselede aşirete bir talepte bulunursa bu talebi kabul edilir.”

(G3 bavik üyesi katılımcı)

Farklı aşiret ve baviklere ait liderlerin görüşleri alındıktan sonra erkek ve kadınların soruyla ilgili fikirleri alınmıştır. Farklı aşiret ve baviklerdeki genç katılımcılardan benzer olmayan, zengin düşünceler elde edilmiştir. Genç katılımcıların neredeyse tamamı günümüzde anne kişiliğinin güçlü olduğuna ve çocuklarının

davranışları üzerinde etkili olduğuna inanmaktadır. Bu kategoride yer alan genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizde bir kişinin soyu veya ailesi tarif edilirken baba ismi kullanılır. Ancak bizim aşiretimizde baba ismiyle beraber bazı aile tariflerinde anne ismi kullanılmaktadır. İsimleri kullanılan bu kadınlar aşirette saygınlığı ve ahlaki gücü yüksek olan kadınlardır.” (D5 aşiret üyesi katılımcı)

Farklı aşiretten bir katılımcı, anne kişiliğiyle beraber aşiretin farklı ve saygın kişilikleri hakkında şunları söylemiştir:

“Aşirette anne ve baba figürleri; kişilerin saygı duymaları, itaat etmeleri, sözünden çıkmamaları gereken kişilerdir. Bu kişilikler kuralların temsilcisi ve uygulayıcılarıdır. Bu kişilikler birer otoritedir. Bunlara karşı gelinmesi ve saygısızlık yapılması, hiyerarşinin bozulması, aşiret içerisinde huzursuzluk ve düzensizlik sebebi olarak görülmektedir. Örneğin; aşiret içerisinde “erkek çocuklar baba, kız çocukları anne gibi olmalıdır” görüşü hâkimdir (hal hareket, tutumlar vb.). Bu benzerlik olduğu takdirde hane için birer övünç gurur kaynağı haline gelmektedir. Soya çekmek soya layık olmak önemlidir. Evet ahlaki gücü yüksek olan ve saygı duyulan başka kişilikler de vardır. Örnek vermek gerekirse bazı aşiretlerde Şeyh, Mele gibi dini otoriteler vardır. Bunlar dinin temsilcisi olarak görülmekte ve aşiretle ilgili kararlarda daima fikirleri alınmaktadır. Bu dini otoriteler gerek aşiret içerisinde gerek tüm toplumda aşiret liderlerinden daha yüksek bir konuma sahiptirler. Aşiret reisleri de diğer bireyler gibi dini otoriteye saygı gösterip onların sözlerine uygun hareket etmeye çalışmaktadırlar.” (D3 aşiret üyesi katılımcı)

Başka bir katılımcıya göre çocukları anneler yetiştirir. Günümüzde aşirette bilinçli, ahlaki gücü yüksek olan kadınların kişiliği çocuklarına da yansımaktadır. Katılımcı, anneler sayesinde kişilik kazanan çocukların iyi bir meslek ve iyi bir çevre edindiklerini belirtmiştir. Genç katılımcılardan birkaç kişi de güçlü anne ve toplumdaki diğer kişiliklere daha çok sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Bu kategoride yer alan genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Bizler daha çok geleneksel yapıya sahip aileler olsak da günümüz şartlarında zaman ve mekânın değişmesine paralel olarak ihtiyaçlarımız da değiştirmiştir. Eskiden aşirette ahlaki gücü yüksek olan kişilikler, bugünün ihtiyaçlarına cevap veremedikleri için aynı statüye sahip değildiler.” (G2 bavik üyesi katılımcı)

Sonuç olarak önceki soruda aşiret içerisinde kadınların özerk karar vermede yoksun olduklarını ifade etmiştik. Bu kural, aşiret içerisindeki anne statüsünü de etkilemiştir. Aşiret kurallarının belirlenmesinde kadının hiç yer almaması, anne kişiliğinin yeteri kadar gelişmemesine neden olmuştur. Ancak yeri geldiği zaman

anne, bir kan davasını bitirebilecek potansiyele sahiptir. Annelik aşiretlerde bir semboldür. Bununla beraber bulgulara göre enformel kurallar gereği aşiretlerde anne, baba, dede, nine, imam, şeyh gibi kişiler günümüzde de saygın kişiler olarak görülmektedir. Bunun açık örnekleri vardır. Mesela günümüzde imama gösterilen saygı, taziyelerde açık bir şekilde görülmektedir. Aynı şekilde aşiretteki düğün veya başka organizasyonlarda yaşlı anne ve babalara gösterilen saygı açık bir şekilde görülmektedir.

4.5.6.3. Aşiretlerin Çocuklara Bakışı

Çocuklar yeni nesil olarak dünyanın geleceğine karar veren bireyler olacaktır. Benzer bir şekilde aşiretteki çocuklar da aşiret yapılarının gelecekteki konumlarına karar vereceklerdir. Aşirette çocukları hakkında bulgular elde etmek için birçok aşiretten çeşitli katılımcılarla görüşülmüştür. Görüşmelerde çocukların yeterince iyi yetiştirilip yetiştirilmediği, çocukların durumu ile gelecek arasında nasıl bir bağlantı kurulduğu (tehdit mi? fırsat mı?) sorulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak A aşiretinden bir katılımcı, çocuklarla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Fırsat olarak görüyorum. Çocuklar ailenin tacıdır. Gelecekte terbiyeli birer birey olmaları için dikkatli yetiştiriyoruz. Eğitimlerine önem veriyoruz. Eskiden aşiret liderleri, aşirette kimsenin kendisinden daha bilgili olmasını istemezdi. Ben tam tersini düşünüyorum. Aşiretteki bireylerimizin eğitim alarak benden daha ileri düzeyde olmalarını istiyorum. Çocuklarımızın geleceği ile ilgili olarak okumalarını, bürokraside ve resmî kurumlarda var olmalarını istiyorum. Bu durumda diğer aşiret ahalisine yardımları dokunur. Eskiden en güçlü olan aşiret, üye sayısı ile belirlenirdi. Şimdi ise eğitilmiş üyesi en çok olan aşiret, en güçlü aşiret konumundadır.”

(A1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcıya göre:

“Çocuklarımızı iyi yetiştirdiğimizi düşünüyorum. Aşirette aidiyet duygusu çocuklara gurur vermektedir. Çocuk aşiretiyle övünmektedir. Ancak biz çocukların aşiret geleneği ve kurallarından çıkmalarını istiyoruz. Ailesine ve akrabalarına göz kulak olsun ama aşiretçilik mantığından çıkmasıyla daha rahat olacağına inanıyoruz. Onları fırsat olarak görüyorum.” (C1 lider katılımcı)

Bavik liderlerinin ilgili soruya olan yaklaşımlarında farklı açıklamalar tespit edilmiştir. H topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Çocukları okula, Kur'an kurslarına göndererek iyi eğitiyoruz. Eğitimlerini karşılıyor. Çocukları fırsat olarak görüyoruz. Onlar soy isimlerinden sorumlular. Kendi kafalarına göre davranamazlar.” (H1 bavik lider katılımcı)

G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret mantığına göre çocuklar aşiret kurallarına göre yetiştirilmeli. Aşiretlerdeki yoğun misafir trafiği ortamında yetiştirilen çocuk, küçük yaşlardan itibaren hizmetçi profiline sokulur. Liderler, aşiret geleneğinin gelecekte varlığını sürdürmesi için çocuklarını bu yönde yetiştirmeye çalışmaktadır. Çocuğun giyimi, tıraşı aşiret usullerince olmalı. Çocuğa misafirhanede misafirleri nasıl karşılayacağı ve nasıl hizmet edeceği öğretilir. Yani sonuç olarak aşiret, çocukları sınırlamaktadır. Onları bir fırsat olarak görmekteyim. Ancak aşiretlerde çocuk istenilen şekle girmeyince bir tehdit olarak görülmektedir.” (G1 bavik lider katılımcı)

Araştırmada aşiretteki çocukların geleceği ile ilgili olarak genç katılımcılara ne düşündükleri sorulmuştur. Genç katılımcılarda hâkim görüş, aşirette tecrübe edindikleri kuralların gelecekte çocuklar üzerinde pozitif bir etki bırakmayacağı yönündedir. D aşiretine mensup genç bir katılımcıya göre:

“Aşirette çocuklar eskiden fırsat olarak görülürdü. Çünkü aşiret mantığında çocuk kuvvet demektir. Çocuklara bu şekil bakma mantığı azalmış olsa da hala bazı ailelerde devam etmektedir. Hal böyle olunca aileler çok çocuklu oluyor. On yıl sonra ne olur düşüncesi yok. Kalabalık ev ortamından dolayı çocuklarla yeterince ilgilenilmiyor ve iyi yetiştirilmiyorlar. Mesela çok çocuklu aile yapısına sahip olduğumuz için ben ilkokula giderken veli toplantıma ailemden kimse gelmezdi. Ailede çok çocuk, toprak konusunda da bazen bir tehdit olabilmektedir. Örneğin aşirette iki bavik topraklarını paylaştığında daha fazla üyeye sahip olan bavik, psikoloji olarak üstün oluyor. Bu üstünlük onlara avantaj sağlamaktadır.” (D4 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup başka bir genç katılımcıya göre:

“Duygusal bazda kız çocuklarına bağlılık daha fazla olsa da erkek çocuğun durumu gelecek ile bağlantı kurulduğu için fırsat ve duygusal bazlı ele alınıyor. Her toplulukta olduğu gibi aşirette de çocuk soy sürdürme olarak görüldüğü için çocuklara pozitif bakış var. Ancak böyle bir bakış açısı kötüdür. Çocukların kendileri gibi olmasını isterken onların özerkliğini yok ediyorlar bu da uzlaşmaz bir çelişki ortaya çıkartıyor.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

Sonuç olarak eskiden aşiret yapılarının sonraki kuşaklarda da varlığını koruyabilmesi için çocuklar fırsat olarak görülmekteydi. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu düşünce günümüzde devam etse de eskiye göre oldukça azalmıştır. Lider katılımcıların neredeyse tamamı çocuklar için okul eğitimi noktasında birleşmişlerdir. Onlara göre çocukların günümüz çağına ayak uydurabilmeleri için evden sonra okulda da eğitim almaları şarttır. Düşüncelerin bu yönde değişmesine

paralel olarak günümüzde aşiretler, fırsat olarak gördükleri kız ve erkek çocukları daha özenle yetiştirmekte ve onların daha iyi eğitim almalarını sağlamaktadırlar.

4.5.7. Aşiretlerde Teknoloji Kullanımına İlişkin Bulgular

İnsanlık tarihinin bugüne kadarki en büyük dönüm noktalarından biri günümüz XXI. yüzyılında yaşanan Bilişim Çağı'dır. Özellikle internet teknolojisinin kullanımının bütün dünyada yaygınlaşması, dünyayı küresel bir köye çevirmiştir. Neredeyse bütün insanların teknolojiden haberi vardır. Bu bağlamda katılımcılara, geleneksel yapıda olan aşiret yapılarında teknoloji kullanımı ve teknolojinin genç davranışları üzerindeki etkisi sorulmuştur.

4.5.7.1. Aşiret İçi Teknoloji Kullanımı

A aşiretine mensup bir katılımcının soruyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Aşiret içinde gençlerin teknolojiye yönelimi var. Aşiretimizde teknoloji kullanımı, belli bir seviyededir. Üye davranışlarının değişmesi demişken gençlerimizin halı saha gibi mekanlarda düzenli olarak futbol oynamaları benim açımdan sevindirici bir olaydır. Çünkü bu aktivite hem gençlerin davranışlarını etkilemekte hem de birlikteliklerini pekiştirmektedir.” (A1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcıya göre:

“Aşiretimize mensup bir genç, teknolojik bir icat yapmıştır. Teknolojik aletler gençlerin ve diğer aşiret üyelerinin davranışlarını değiştiriyor.”

(A2 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının teknoloji kullanımı ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Aşiretimizin bir üyesi tarla güvenliği için robot yapmıştır. Teknoloji gelişimi, aşiret içerisinde davranışları etkiliyor. Aşiretimizde çoğu genç üye, teknolojiye yoğun ilgi göstermektedir.” (B3 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiretlerde teknolojinin olumlu yönlerinden bahseden aşiret liderleri ile beraber teknoloji kullanımının aşiret bireyleri üzerindeki olumsuz etkilerinden bahseden lider katılımcılara da ulaşılmıştır. F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Ben telefon teknolojisinden faydalanmaktayım. Telefon mesleğimi kolaylaştırmaktadır. Maalesef gençler bu aletleri iyi yönde kullanmıyorlar. Teknoloji, gençleri kötü yönde etkilemektedir. Dolayısıyla bu aletler, gençlerin davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.” (F1 lider katılımcı)

Farklı aşiretlerden genç katılımcılar, jest ve mimikleriyle teknoloji sorusuna hâkim bir görüntü vermişlerdir. D aşiretine mensup genç bir katılımcıya göre:

“Aşiret içi teknoloji kullanımı günümüzde yaygındır. Eskiden teknoloji kullanımı radyo ve televizyon ile sınırlıydı. Bu teknolojik aletlerin kullanımı ilk başlarda sadece aşiret ileri gelenlerinde mevcut iken günümüzde ise hemen hemen her hanede yer almaktadır. Yaşadığımız çağda cep telefonu, internet, bilgisayar vb. teknolojik araç gereçlerin kullanım alanı genişlemiş ve her ailede kendine yer bulabilmiştir. Genç yaş gruplarında bu teknolojik araçların kullanımı daha yaygındır. Özellikle sosyal medya uygulamalarının kullanımındaki yoğunluk teknolojik araçların hayatımızda ne kadar yer kapladığının birer göstergesidir. Teknolojik aletler ve kullanımı, gençlerin yeni yaşam tarzlarını benimsemelerini sağlamaktadır.” (D3 aşiret üyesi katılımcı)

G topluluğuna mensup genç bir katılımcının değerlendirmeleri de şu şekildedir:

“Tekno çağdan uzay çağa adım adım giderken teknolojiden bihaber olan kişi kalmış mı? Hayır. Haliyle bu aşiret yapısına da çok büyük etki etmiştir. Eskiden konuşulur, hikayeler anlatılırdı. Büyükler masallar anlatır, geleneklerden söz ederlerdi. Şimdi ise bu büyükler küçük dünyaya hapsolmuş, vahim bir duruma düşmüşlerdir. Teknoloji sadece gençlerin değil aşiret büyüklerinin de davranışlarını şekillendiriyor.”

(G3 bavi üyesi katılımcı)

Sonuç olarak aşiretlerin enformel kurallarına ve kurumsal fonksiyonlarına baktığımızda günümüz Tekno çağın hızına göre oldukça durağan bir izlenim vermektedirler. Ancak aşiretler çağlar boyunca uyum sağlama yeteneklerine sahip olmuşlardır. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde tıpkı bütün toplumda olduğu gibi her bir aşirette de teknoloji kullanım şekli farklıdır. Genel bir düşünceye göre aşiretlerde teknoloji verimli bir şekilde kullanılmamakta ve teknoloji gençlerle beraber aşiretlerdeki diğer üyelerin de davranışlarını olumsuz yönde şekillendirmektedir.

4.5.8. Aşiretlerin Politik Temsil Kapasitelerine İlişkin Bulgular

Bu ana başlıkta aşiretlerin birey siyasal davranışına olan etkisi tartışılacağı için elde edilecek olan veriler, çalışmadaki en önemli bilgiler olacaktır. Aşiretler sadece sosyal yaşam içerisinde değil, aynı zamanda siyasette de oldukça etkili bir kurumsallaşmaya sahiptir. Araştırmanın bu ana başlığında katılımcılara aşiretlerinin temsil kapasiteleri sorulmuştur. Temsil kapasitesi başlığı altında katılımcılara “aşiretin siyaset ve bürokraside varlığı”, “aşiretin sosyal ve politik değişimlere karşı tepkisi”, “aşiretin toplumsal ve idari değişimlere tepkisi”, “aşiretin siyasal davranış ve oy verme davranışında üyelerine olan etkisi”, “aşiretin genel ve yerel seçimlerdeki tercihi” ve “aşiret içinde farklı siyasi yönelimlerin nedenleri” gibi sorular sorulmuştur.

4.5.8.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Aşiretlerin; Siyaset, Bürokrasi veya Farklı Organizasyonlardaki Varlığı

B aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimiz geçmişte siyaset ve bürokraside vardı. Şimdi de var olmaya devam etmektedir. Mesela aşiretimizden bir lider daha önce belediye başkanlığı yapmıştır. Sadece siyaset ve bürokraside değil, farklı organizasyonlarda da aşiret üyelerimiz vardır. Son yıllarda tarımda çiftçilerimiz, topraklarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Buna ilişkin olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ile Şırnak'ta ilgili idari yöneticiler, bölgenin kalkınması için çiftçilerin yanında olacaklarını ve onlara her türlü desteği sağlayacaklarını belirtmişlerdir.” (B1 lider katılımcı)

A aşiret liderinin soruyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Siyaset başta olmak üzere aşiretimizin çeşitli organizasyonlarda temsil kapasitesi yüksektir. Daha önce aşiret üyelerinin eğitime daha çok yönelmesini istediğimi belirtmiştim. Bunu yaptıklarında aşiretin temsil kapasitesi de artacaktır.”

(A1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir lider katılımcının ifadeleri şöyledir:

“Aşiretin önde gelenleri siyasette çok etkinler. Aşiretin önde gelenleri, resmi yetkililerle görüşebiliyor ve istişare yapabiliyorlar. Hatta milletvekili oluyorlar.”

(C1 lider katılımcı)

F aşiretinden lider bir katılımcı aşiretinin temsil kapasitesine farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretimizin başka aşiretlerle diyalogu önemli bir konudur. Bu nedenle siyaset, aşiret için bir gerekliliktir. Aşiretler arası diyalogu en fazla güçlendiren etkenlerden biri kız alıp vermektir. Örneğin eskiden güçlü aşiretler birbirlerinin desteğini sağlamak için evlilik yoluyla hısımlı olmaya özen gösterirdi. Biz eskiden göçebe bir aşiretken yaylaya gittiğimizde geçtiğimiz güzergahlardaki bütün aşiretlerle diyaloga girerdik. Buradaki amaç hem hayvanlarımızın başına bir şey gelmesini önlemek hem de dostluğumuzu güçlendirmektir. Aşiretler arası diyalog ve siyaset bu şekildeydi. Günümüzde göçebe bir yaşam sürmememiz ve en güçlü aşiret olma gibi bir gayemiz olmasa da diğer aşiretlerle diyalogumuz devam etmektedir.” (F1 lider katılımcı)

Aşiretsiz topluluklar kategorisinde yer alan H topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Siyaset ve bürokraside var olabilmekteyiz. Bizim ailemizde milletvekilliği yapan bir lider olmuştur. Ayrıca belediye başkanlığı görevini de yapan olmuştur.”

(H1 bavyik lider katılımcı)

Genç katılımcılar, siyaset başta olmak üzere aşiretin farklı organizasyonlarda temsil kapasitesinin var olduğunu belirtmişlerdir. D aşiretine mensup genç bir katılımcıya göre:

“Temsil kapasitesi olarak son yıllarda en üst düzey belediye başkanlığıdır. Bürokratik düzeyde azımsanacak kadar az hatta yok denecek kadar. Bunun nedeni aşiretin hala tarım, hayvancılık ve ticaret gibi farklı iş kollarıyla ilgili olmasıdır.”

(D4 aşiret üyesi katılımcı)

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geçmişten günümüze aşiretlerin siyaset kurumuyla iç içe olduğunu ifade etmiştik. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre de bu bilginin doğruluğu teyit edilmiştir. Her şeyden önce aşiretler, sahip oldukları nüfusla bir oy havuzuna sahip topluluklar olarak bilinmektedir. Türkiye'de seçimlere olan katılım oranının yüksekliğine baktığımızda, aşiretlerin bu özelliği onları doğrudan siyaset içerisine çekmektedir. Dolayısıyla katılımcıların ifade ettiği gibi aşiretler, aktif bir şekilde siyasette yer alabilmekte ve bir aşiret lideri kolaylıkla milletvekili bile olabilmektedir. Sosyal bir kurum olan aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarına baktığımızda siyasetteki varlıklarını güçlendiren nitelikler olduğunu görebilmekteyiz. Örneğin aşiretlerdeki din kurumunun önemli bir işleve sahip olduğu bilinmektedir. Siyasi partiler de aşiretleri yanına çekmek için genellikle siyasi kültürü kullanarak din kurumundaki klasik kuralları ön plana çıkarmaktadır.

Katılımcılara göre aşiret üyeleri, bürokrasi içerisinde de memur veya farklı bir statüye sahip olabilmektedirler. Günümüzde enformel kurullarla yetişmiş bir aşiret bireyinin formel kurullarla örülü bir kurumdaki varlığı söz konusudur. Bu noktada enformel kurum ile formel kurum arasındaki uyumu hatırlatmakta fayda vardır. Sosyal bilim disiplinlerinde belli sınırlar olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla siyaset bilimi de sınırlara sahip değildir. F aşiretine mensup lider katılımcı ifadelerinde aşiretinin siyasi varlığını aşiretteki sosyal davranışlarla açıklamıştır. Burada katılımcı siyasete farklı bir anlam yüklemiştir.

4.5.8.2. Aşiretlerin Sosyal ya da Politik Değişimlerden Etkilenmesi

Türkiye'de aşiretler daha çok sınır bölgelerinde veya sınıra yakın bölgelerde yaşamaktadırlar. Sınır bölgelerinde sık sık sosyal ve politik değişimler yaşanmaktadır. Aşiretlerin bu değişimlerden etkilenip etkilenmediği katılımcılara sorulmuştur. C aşiretinde bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Daha önce Irak’taki savaştan dolayı binlerce insan Türkiye’ye göç etmişti. Aşiretimiz bu göç olayından etkilenen insanlara kalacak yer ve yiyecek sağlamıştı. Çünkü hem aşiretimiz sınıra yakındır hem de sınır ötesi akrabalarımız o bölgede yaşamaktadır. Bu nedenle olayda en fazla sorumluluk alan topluluklardan biri bizim aşiretti. Ayrıca aşiretimizin yaşadığı bölgede bazı yatırımlar yapılmaktadır. Ancak aşiretin yapısı bu yatırımlardan etkilenmemiştir.” (C1 lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Irak’taki savaştan kaçıp ülkemize göç eden insanlar arasında daha sonra Batman’a yerleşenler oldu. Onlarla hala diyalog içerisindeyiz. Aşiretimizde bir taziye veya düğün olduğunda bizi ziyaret ediyorlar. Göçle başlayan bu süreç aşiretimizin yapısını etkilemiştir.” (A1 lider katılımcı)

G topluluğuna mensup bir liderin ifadeleri şu şekildedir:

“Bizim burada sıklıkla sosyal ve politik değişimler meydana gelmektedir. Mesela geçen yıllarda Hacca gitmek için buradan geçen kabilelerin sınırı geçmesi uzun sürmüştü. Biz, hacıların bekleyişleri esnasında onları evlerimizde ağırladık.”

(G1 bavyık lider katılımcı)

A aşiretine mensup olan bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Burada yatırımlar sonucu meydana gelen bir sosyal değişimden bahsetmek mümkündür. Burada çevre aşiretler, eskiden kazandıklarıyla sosyal refahlarını yükseltmiş ve bölgede yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Böylece bölge insanları arasındaki zengin-fakir uçurumunu artmış ve bu durum bizim aşirette de etkisini göstermiştir.” (A4 aşiret üyesi katılımcı)

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan çıkarılan sonuçlara göre aşiretler hem sosyal hem de politik değişimlerden etkilenmektedir. Bulgulara göre bu değişimler yatırım, göç, sınır ötesi gelişme ve sosyal şikâyet gibi hadiseler olup her aşiret, içinde bulunduğu şartlar gereği bir veya birkaçından etkilenmektedir. Bir diğer sonuca göre bölgedeki aşiretli ve aşiretsiz binlerce insan, ticaret için sıklıkla Habur Sınır Kapısı’nı kullanmaktadır. Habur Sınır Kapısı sadece aşiretlerin değil bölgede yaşayan herkes için sosyal ve ekonomik değişim inşa etmektedir.

4.5.8.3. Aşiretlerin Bölgedeki Çalışmalara ve Değişimlere Cevap Geliştirebilme Yeteneği

Konuyla ilgili olarak farklı aşiretlerden katılımcıların görüşleri alınmıştır. A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret olarak toplumsal ve idari değişimlere cevap geliştirebiliyoruz. Yetkililer burada yaptıkları çalışmalarda bizimle de istişarede bulunuyorlar. Biz de coğrafyayı

bildiğimiz için yetkililere yardımcı oluyoruz. Ayrıca onlara köylerdeki sorunları anlatıyoruz. Yetkililer de bu sorunlara çözüm getirmektedir.” (A1 lider katılımcı)

B aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Mahallede bir çalışma olacağı zaman orada yaşayan biri olarak çalışmanın doğru sağlıklı bir şekilde sürmesi için ben de fikirlerimi söylerim. Aynı şekilde mahallenin çevre kirliliği, altyapı, elektrik kesintisi gibi sorunları olduğunda ben de yetkili kişilere gidiyorum.” (B1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Cevap geliştirebiliyoruz. Aşiret olarak yetkililerle fikir alışverişi yapıyoruz.”
(C1 lider katılımcı)

H topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Yetkililerin mahallemiz için düşündükleri projelerde teknik yönüyle ilgili bilgimiz olmadığı için o konuda cevap geliştiremiyoruz. Ancak proje için bizden bir şey istenildiğinde mahalleli olarak gereğini yerine getiririz.”
(H1 bavi lider katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Yaklaşık on yıl öncesine kadar da aşiret olarak kendi mahallemizde cevap geliştirebiliyorduk. Eskiden bir çalışma için mahalleye bir ekip geldiğinde aşiret lideriyle de görüşür ve öneriler alırdı. Orada yapılan istişareden sonra çalışma daha sağlıklı ilerlerdi. Ancak günümüzde bir çalışma ekibi aşiretten kimseye danışmadan gelir, işini yapar ve gider.” (F1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri ise şu şekildedir:

“Mesela bir yerel seçimden önce aşiret lideri ve aşiretin ileri gelenleri, köylerinde veya mahallelerinde; altyapı çalışması, yol çalışması, çevresel çalışma vb. hizmetler ile ilgili olarak adayların ne gibi projeler ürettiğini öğrenmek isterler. Aşiretler, bu projelere göre adaylara oy vermekte veya vermemektedir. Bizim mahalle, farklı aşiretlerden kişilerin yaşadığı bir mahalledir. Bizim mahallede bir belediye çalışması olduğunda çalışmayla ilgili olarak mahalle sakinleri belediyeye diyaloga girer. Mahallenin bir bütün olarak değişimlere etkili cevap geliştirebilme kabiliyeti vardır.”
(G1 bavi lider katılımcı)

Soruyla ilgili olarak katılımcılardan elde edilen verilere göre şehrin kalkınması için kentsel değişim, altyapı çalışmaları ve çevresel konularda çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal bir kurum olarak aşiretler de bölgede uygulanan herhangi bir değişimde değer üretebilmektedir. Bu başlıkta elde edilen verilere göre aşiretlerin kurumsallaşmasında etkili iki faktör olan liderlik ve evlilik kurumları ön plana

çıkılmaktadır. Aşiretlerde kök salan endogam evlilik ve akrabalık nedeniyle bazı köylerin veya mahallelerin neredeyse bütün sakinleri, aynı aşirete mensup kişilerden oluşmaktadır. Bu yerleşim alanlarında aşiret liderine hürmet gösterilmektedir. Dolayısıyla bu tür köy veya mahallelerdeki çalışma ve değişim projeleri için yetkililer, doğal olarak aşiret lideriyle de istişarede bulunurlar.

4.5.8.4. Aşiretlerin, Üyelerin Siyasal Düşüncesine ve Oy Verme Davranışına Etkisi

Oy verme davranışı, seçimlerde sık sık karşımıza çıkan bir davranıştır. Siyaset bilimciler, bir seçim esnasında seçmenlerin tutumlarını kavrayabilmek, tercihlerini nasıl ve neden verdiklerini anlayabilmek için bu davranış türünü incelemektedirler (Goldman, 2014: 374-375). Oy verme davranışı üzerindeki etkinin en açık örneklerinden biri aşiret yapılarında görülmektedir. A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Öncelikle oy vermede kesinlikle bir zorlama olmadığımı söylemek istiyorum. Biz makul olduğunu düşündüğümüz adayı, aşiret üyelerine anlatırız. Gerisi aşiret üyelerinin tercihinin kalmış. Hatta şunu söyleyeyim bir seçimde eşimle bile farklı tercih kullandığımız olmuştur. Aşiret üyeleri, özgür bir şekilde oy kullanmaktadır.”

(A1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan H topluluğuna mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Akrabalarımız, ailemiz, çocuklarımız bizim tercihlerimizden etkileniyorlar.”

(H1 bavik lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Günümüzde de akrabalarımızın bir kısmı, aşiretimizin tercihinden etkilenerek oy vermektedir. Yani oy verme davranışına hala etki var. (C2 aşiret üyesi katılımcı)

A aşiretine mensup başka bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Elbette etkiliyor. Daha önceki bir soruda aşirette herhangi bir organizasyon olunca tek tek evlere haber verilmediğini, bunun yerine aşiret reisi ve bavik liderlerinin bir araya geldiğinden bahsetmiştik. Güç ilişkisine baktığımızda oy verme davranışı üzerinde etkili olan bavik temsilcileri, aşiret lideri için önemli kişilerdir. Bu kişiler, aşiret üyelerinin oy verme davranışını da etkileyebilmektedirler. Siyasi adaylar, seçim için aşiret liderleriyle iyi ilişkiler kurduklarında onların etki kabiliyetlerine göre hareket etmektedirler.” (A2 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Aşiret lideri, aşiret üyelerinin siyasal düşüncesini ve oy verme davranışını etkilemektedir. Aşiret liderlerinin seçimlerde milletvekilliği, belediye başkanlığı gibi

yerlere aday gösterilmesi ve tüm aşiretin, liderlerine oy vermesi bunun göstergesidir.”

(D4 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“On beş yıl öncesine kadar da bu sistem vardı. Aşiret lideri seçim zamanı kanaat önderlerini toplardı. Seçimde hangi kişiyi veya partiyi seçeceklerini söylerdi. Bu kişiler de aşiret üyelerine iletirdi. Aşiret üyelerinin çoğu da liderin söylediği kişiye oy verirdi. Bugün aşiretimizde böyle bir durum söz konusu değil. Lider, aşiret oyları üzerinde etkili değildir. Aşiretimizde bu gelenek ortadan kalkmış olsa da aşiretten daha küçük birim olan baviklerde oy verme davranışına etki vardır.” (F2 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Evet etkiliyor. Mesela köyümüzde son seçimleri kazanan parti, bir sonraki seçim yaklaştığında köydeki bavik liderlerinden tekrar oy ister. Liderler de iktidar partisinin hizmet çalışmalarına göre hareket etmektedirler. Ancak toplu tercih, köydeki herkes için geçerli değildir. Farklı partileri tercih eden üyeler de mevcuttur. Ben günümüzde bazı üyelerimizin aday projelerini görmeden oy verdiklerini fark etmekteyim. Ben bu davranışın aşiretçilikten kaynaklandığını ve bu durumun oy verme davranışını etkilediğini düşünüyorum. Köyümüzde veya mahallemizde oylarını kendi fikriyle vermeyen kişilere şunu demek istiyorum: Seçim fark etmeksizin, projesi olmayan hiçbir kişiye veya partiye oy vermeyin. Adaylar seçildikleri taktirde ne yapacakları ile ilgili proje geliştirmeliler. Kişisel olarak projelerini kontrol edin. Beğenmezseniz oy vermeyin.” (G1 bavik üyesi katılımcı)

Oy verme davranışının aşiretlerde etkililiği genç erkek ve kadın katılımcılara da sorulmuştur. Gençlerin tamamı aşiretin, üye oylarını yönlendirebildiğini belirtmiştir. F aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Etkiliyor tabii. Sadece bizim aşiretimiz değil Şırnak'ta çoğu insanın refah seviyesi düşüktür. Dolayısıyla aşiret, hangi siyasi parti daha iyi hizmet sağlayacaksa oyları o partiye vermektedir.” (F3 aşiret üyesi katılımcı)

Oy verme davranışı ile ilgili katılımcılardan elde edilen verilere göre farklı sonuçlar tespit edilmiştir. Tespit edilen ilk sonuca göre aşiretlerde enformel kural olan kültür temelli aidiyet hissinin oy verme davranışı üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Tespit edilen ikinci sonuca göre aşiretlerin tercihlerini yönlendiren iki önemli faktör vardır: İdeoloji ve pragmatizm. Örneğin aşiretlerde bazı aileler oy verirken, dini hassasiyetleri gereği ideolojik olarak kendilerine yakın gördükleri siyasi partilere oy vermekteyken, aşiretlerde hizmet odaklı düşünen bazı aileler de pragmatik oy

kullanmaktadır. Her iki oy verme davranışında da çoğu zaman liderin etkisi vardır. Tespit edilen üçüncü sonuca göre aşiretlerin alt kolu olan baviklerde, oy verme davranışı üzerindeki etki, aşiretlere göre daha fazladır. Çünkü aşiret ve bavik topluluklarının kurumsallaşmasında önemli bir faktör olan evlilik ve akrabalık, bavik topluluklarında daha belirgindir. Bu topluluklarda akrabalık bağları daha güçlüdür. Tespit edilen dördüncü sonuca göre aşiret liderlerinin oylar üzerindeki kontrolör gücünü sağlama isteklerinin özel bir nedeni vardır. Liderlik kurumu fonksiyonlarından biri aşiret üyelerine söz geçirmektir. Bu fonksiyon lidere karizma da sağlamaktadır. Aşiret liderleri de lider olma özelliklerini kaybetmek istemezler.

4.5.8.5. Aşiretlerin Siyasal Davranışında Ulusal ve Yerel Düzeydeki Farklılıklar (Genel Seçim-Yerel Seçim)

Le Bon, Kitleler Psikolojisi (1997:16) eserinde kitlelerin atılğan yapılaraya sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre atılğan yapıda olan kitleler, kurum ve kurallardan az etkilenir. Kitleler, kuralları soyut nesnelere olarak görürler. Onlara, ancak ruhlarına sinen kurallar çekici gelebilir. Bu bağlamda enformel kurallara sahip olan aşiretler, kitleleri harekete geçirebilmektedir. Şırnak'ta birer oy deposu olan aşiretler, siyasi partiler için her zaman çekici olmuşlardır. Şırnak'ta farklı aşiretlere mensup katılımcılara ulaşılarak onların genel ve yerel seçimdeki tutumları sorulmuştur. C aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Evet farklı olabiliyor. Örneğin genel seçimde bir X partisi en fazla oyu aldı diyelim. Eğer yerel seçimde o partinin adayı beğenilmezse genel seçimde aldığı oyun aksine daha az oy alabilmektedir. Böyle örneklere de tanık oldum. Aşiretimiz çoğunlukla genel seçimde partiye, yerel seçimde ise partilerin adaylarına göre oy verir.”

(C1 lider katılımcı)

F aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret üyelerimiz o konuda artık daha bilinçli olduğu için genel seçim ve yerel seçimde farklı kişi veya partileri tercih etmektedir.” (F3 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan H topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Eğer aşiret olarak bir aday çıkarırsak her iki seçimde de aynı partiyi destekleriz. Ancak aday çıkarmazsak memleket için en iyi hizmet sağlayacağına inandığımız adaydan yana tercihimizi kullanırız.” (H1 bavik lider katılımcı)

A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir

“Bu noktada çıkar ön planda olduğu için seçimlerde tercihler pek değişmez. Aşiret liderleri bütün aşiretten sorumlu olduğu için şüphesiz aşiret çıkarlarına önem vermektedir. İktidara gelen parti de bölgede yeterli oyu alabilmek için aşiret lideriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Bu ilişkisi sonucunda hem belediye seçimlerinde hem de genel seçimde oyların çoğu aynı partiye atılmaktadır.”

(A2 aşiret üyesi katılımcı)

A aşiretine mensup başka bir katılımcının görüşleri ise şu şekildedir:

“Aşirette verilen oylar genelde hizmet odaklı olduğu için iki seçimde farklı oy kullanılıyor.” (A4 aşiret üyesi)

D aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiretin siyasal davranışında farklılıklar ortaya çıkabildiği gibi çıkmadığı da oluyor. Aşiret için; kimin aday olduğu, kimin aday gösterildiği, aşiret liderinin ne dediği önem arz etmektedir. Aşiret üyeleri buna göre hareket etmektedirler. Aşiret, ulusal düzeydeki seçimlere parti düzeyinde yaklaşırken, yerelde düzeydeki seçimlere de birey bazında yaklaşmaktadır.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Genelde farklılık ortaya çıkmamaktadır.” (B3 aşiret üyesi katılımcı)

Farklı aşiretlere mensup genç katılımcıların neredeyse tamamı, ulusal ve yerel düzeydeki seçimlerde farklılıkların ortaya çıktığını savunmuşlardır. Genç katılımcılar, başta ideolojik tutum ve çıkar ilişkileri olmak üzere birçok faktörün genel ve yerel seçimlerde farklılık yarattığını belirtmişlerdir.

Aşiretin siyasal davranışa etkisi ile ilgili tespit edilen ilk sonuca göre katılımcı verileri, seçim sonuçlarıyla paralellik göstermemektedir. Örneğin bir ilçede yaşayan aşiret üyelerine sorulduğunda, katılımcılarının büyük bir bölümü iki seçimde, aşiretin farklı oy kullandığını savunmuşlardır. Ancak son yıllarda mevzubahis ilçelerin yerel seçim sonuçlarına bakıldığında aynı parti temsilcilerinin kazandığı görülmektedir. Bu noktada sosyolojik olarak aşiret üyelerinin birbirlerine benzediğini, üyeler arasında farklılıkların en az seviyede olduğunu hatırlamakta fayda vardır (Özer, 2000:8-11). Siyasal bir birlik olarak da liderlik kurumunun önemini hatırlamakta fayda vardır. Çünkü aşiret, lider tarafından idare edilir. Ayrıca liderin, aşiret içinde çıkarları muhafaza etme, uyuşmazlıklarda hakemlik yapma, ekonomik olarak güçlük çeken üyelere yardım etme ve idari yapı ile ilişkilerde aşireti temsil etme gibi görevleri vardır (Karasu, 2019:61). Böyle bir ortamda bireylerin aynı oyu kullanması kaçınılmaz

olmaktadır. Tespit edilen ikinci sonuca göre bir aşirette sosyal taban genişledikçe ve üyeler, aşiretlerinde uzaklaştıkça farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Taban genişledikçe bir yaşam biçimi olan enformel kuralların birey üzerindeki etkisi kırılmaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan A aşiretine mensup katılımcıların ifadelerinde bu farklılığı görebilmekteyiz.

4.5.8.6. Aşiretlerin İçerisinde Ortaya Çıkan Farklı Siyasal Yönelimler (İdeolojik- Pragmatik)

Toplumda bireyler, siyasal yaşamlarında birçok farklı yönde ilerleyebilmektedir. Siyasal yönelimin en somut göstergesi de oy kullanmaktır. Her seçmen bir amaç çerçevesinde oyunu kullanır. Seçmenler kullandıkları oy ile birçok şeyi değiştirebilme gücüne sahiptir. Bununla beraber bazı oy verme biçimleri vardır. Seçmenler arasında kimisi ideolojik oy, kimisi ekonomik oy, kimisi de lidere göre oy kullanabilmektedir. Oy verme biçimleri daha da çoğaltılabilir. Ancak bütün oy verme biçimleri arasında en çok öne çıkanlar ideolojik oy ve pragmatik oy biçimidir. Diğer yandan toplumun bir kesimini oluşturan aşiretler, seçimler için oldukça önemlidirler. Şırnak'ta mülakata katılan farklı aşiretlere mensup katılımcılara, siyasal tercihleri ve tercihlerinde neyi amaçladıkları sorulmuştur. A aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Siyasal yönelimler pek ortaya çıkmamaktadır. Pragmatiktir.” (A1 lider katılımcı)

C aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Farklılıklar ortaya çıkıyor. Aşiret genel seçimlerde daha çok ideolojik oy verirken, yerel seçimde daha çok pragmatik oy verir.” (C1 lider katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan H topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret değerlerine karşılık gelen ideoloji önemlidir. Ancak çıkarlar daha çok ön plandadır.” (H1 bavi lider katılımcı)

A aşiretinin mensup başka bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Pragmatik olduğu için farklı yönelimler ortaya çıkmamaktadır. Ancak aşiret lideri, üyelerle ters düşmemeye dikkat etmektedir. Çünkü böyle bir durumda aşiret üyeleri, lidere karşı yeni bir adayı destekleyerek farklı yönelimler ortaya çıkarabilirler.” (A2 aşiret üyesi katılımcı)

D aşiretine mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Aşiret içerisinde farklı siyasal yönelimler ortaya çıkabilmektedir. Bu durum pragmatik olabildiği gibi ideolojik olabiliyor. Örneğin; aşiretimizde bireylerin farklı

siyasi partilerde aday oldukları görülebilmektedir. Bu durum tepkisel de olabilmektedir. Dolayısıyla burada aşiret liderinin hangi adayı destekleyeceği noktasında fikri önemlidir.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretinden bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Farklı siyasi yönelimler ortaya çıkmamaktadır. İdeolojik tutumları gereği aynı partiye ov verilir. Hatta aşirette çıkar için oy vermek büyük ayıptır.”

(F2 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiretsel normlara sahip ancak aşiret olmayan G topluluğuna mensup bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Pragmatizme dayalı farklılık ortaya çıkabiliyor. Ancak bavik içerisinde ideolojik tutumlarından dolayı bütün üyeleri tek bir partiyi destekleyen bir sürü aile de vardır. İdeolojik tutumlarından dolayı bu aileler, destekledikleri parti hizmet yapmasa bile yine ona oy vermeye devam ederler.” (G2 bavik üyesi katılımcı)

Farklı aşiretlere mensup genç katılımcıların tamamı aşiretlerinde farklı siyasi yönelimlerin olduğunu ve pragmatik amaçlarla hareket ettiklerini savunmuştur. Bu durumda D aşiretine mensup genç bir katılımcının ifadeleri şöyledir:

“Farklı siyasi yönelimler vardır. Bu nedenle pragmatik olduklarını söyleyebiliriz. İnsanlar görece doğaları gereği faydacıdır. Farklı yönelim farklı partileri de doğurur. Ancak aşiret üyeleri yöneldikleri düşünce hakkında bilgi sahibi değildirlir. Çeşitlilik zenginliktir ama bilgili çeşitlilik medeniyettir.” (D2 aşiret üyesi katılımcı)

B aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Farklı siyasal yönelimler ortaya çıkabiliyor. Mesela bir aşiret tarafından tercih edilen bir parti zamanla tutumlarını değiştirdiğinde bazı aşiret üyeleri başka seçeneklere yönelmektedir. Ancak bu yönelim, bütün toplumda olduğu gibi aşiret üyelerinin de ayrışmasına neden olmaktadır. Aşiretin bir köyünde daha çok A partisi desteklenirken başka bir köyde daha çok B partisi desteklenmektedir. Hatta aşiret kontrolünde birçok parti, yarışa dahil olmaktadır. Bugün gelinen noktada bu durumu tamamen pragmatik olarak kabul edebiliriz.” (B2 aşiret üyesi katılımcı)

F aşiretine mensup bir katılımcının görüşleri ise şu şekildedir:

“Çıkabiliyor, ama ideolojik değil daha çok pragmatik olarak ortaya çıkıyor. Çünkü ideolojik anlamda değişme az olmakla birlikte çıkarlar, istekler, beklentiler, her an değişebiliyor. Mesela ben oy kullanırken bana sunulanlar arasında daha iyiye yöneliyorum. İdeoloji ise biraz ütöpik kalıyor.” (F2 aşiret üyesi katılımcı)

Aşiretlerde farklı siyasal yönelimlerin ortaya çıkıp çıkmadığı, çıkıyorsa bu yönelimlerin pragmatik mi ideolojik mi olduğu hakkında bazı sonuçlar tespit edilmiştir. Aşiretlerin büyük bir kısmı, özellikle ekonomik kazanç elde etmek için

sahip oldukları oy deposunu kullanmak istemektedir. Yani aşiretlerin büyük bir kısmı ekonomik oy verme modelini her seçimde kullanmaktadır. Bu yüzden aşiretlerdeki siyasi yönelimler, genelde pragmatik amaçlara dayanmaktadır. Sosyal bir kurum olarak aşiret, üyelerin çıkarlarını gözetlemek zorundadır. Çünkü aşiret kurumsallaşmasındaki temel fonksiyonlar, bireylerin davranışlarından oluşmaktadır. Tespit edilen ikinci sonuca göre; aşiretsiz topluluklarda ideolojik tutum daha çok ön plana çıkmaktadır. Aşiretlerin kurumsal hiyerarşisinde baskın toplulukları, aşiret kadar kalabalık değildir. Siyasi partiler de daha fazla üyeye sahip olan aşiretlere öncelik vermektedir. Böylece pragmatik ilişkilerle örülü siyasi parti ve aşiret ilişkileri, aşiretsiz topluluklara göre daha çok gelişmektedir.

Tespit edilen üçüncü sonuca göre; pragmatik oy ve ideolojik oydan sonra aşiretlerin oylarına en çok etki eden faktör liderin karizmasıdır. Burada yine aşiretlerin hayat bulduğu liderlik kurumunun önemi ortaya çıkmaktadır. Max Weber'in (Weber, 2013: 54) de otorite tiplerinde kullandığı karizmatik otorite, seçimlerde aday olan bazı aşiret liderleri için geçerliliğini korumaktadır. Tespit edilen dördüncü sonuca göre; aşiretlerde görülen farklı siyasal yönelimler her ne kadar demokrasi ilkelerine uygun bir görüntü verse de sosyal bir kurum olan aşiretlerde liderlerin oy üzerinde kontrolör güce sahip olması, demokrasiye gölge düşürmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamıza aşiretlerin enformel kurallara sahip sosyal bir kurum olduğu realitesi ile giriş yapmıştık. Kural üreten kurumların, toplumda bir yaptırım gücüne sahip oldukları bilinmektedir. Formel kurumlar, toplum içerisinde yaptırım gücüne sahiptir. Enformel kurumlar ise insanlığın başından beri bu güce sahiptir. İnsanların toplumsallaşmasında önemli role sahip aktörlerden biri kurumsal fonksiyonlara sahip olan aşirettir. Aynı soydan gelen aşiret üyeleri kendi geleneklerini, yaşam tarzları ve uğraşlarını referans alarak enformel kurallar üretmişlerdir. Geçmişten günümüze bu kurallar pek değişmemiştir. Aşiretsel normların günümüzde de etkili olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da daha önce aşiret ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok aşiretlerin yapısı, aşiretlerin siyasetle ilişkisi gibi konular üzerinedir.

Ancak aşiretlerle ilgili daha önceki çalışmalar incelendiğinde bir literatür boşluğu tespit edilmiştir. Literatürdeki boşluğu doldurmak için özgün bir bakış açısıyla Şırnak özelinde bu alan çalışması yapılmıştır. Bu alan çalışmasının temel amacı, bölgede aşiretlerin sosyo-politik davranışlarını kurumsal bir perspektifle analiz etmektir. Bu perspektif, bize aşiretlerin birey davranışı üzerinde ne gibi etkilere sahip olduğunu da göstermiştir. Çalışmanın teorik kısmında aşiretlerin kurumsal fonksiyonları araştırılırken en etkili kurumun liderlik olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle alan araştırmasında özellikle aşiret liderlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde sınıflandırılmış mülakat soruları, başta aşiret liderleri olmak üzere aşiretlerdeki birçok katılımcıya görüşme yöntemiyle sorulmuştur. Nitel araştırma yöntemiyle aşiret mensubu katılımcılara kapasite, kural, liderlik, organizasyonel-örgütsel yapı, otonom, cinsiyet, teknoloji ve son olarak politik temsil ile ilgili sorular sorulmuştur.

Alan çalışmamızda aşiret kurallarına ilişkin elde edilen bulgular sonucunda aşiretlerin günümüzde kural üretebilen sosyal bir kurum olduğu ve her ne kadar eskisi gibi etkili olmasa da bu kuralların üyeleri mobilize edebildiği tespit edilmiştir. Günlük yaşamları izlenerek kır aşiretlerinin kent aşiretlerine göre kuralları daha fazla

benimsediği gözlemlenmiştir. Ek olarak görüşme esnasında aşiret liderlerinin jest mimik ve üsluplarına dikkat ederek de bu kaniya varılmıştır. Benzer durum genç katılımcılar için de söylenebilir. Ancak genç katılımcılar günümüz modern çağa göre değerlendirmeler yapmışlardır. Mesela aşiret kurallarının, bireyleri harekete geçirme gücünde eskisi gibi etkili olmadığını söylemiştik. Buna rağmen çoğu genç katılımcı kuralların baskılı olmasından şikayetçidir. Bu noktada öngörülen sonuca göre önümüzdeki yıllarda aşiret üyesi gençler de yeni nesil düşüncelerle bütünleşecektir. Bu nedenle Şırnak'ta özellikle sosyal yaşamı ilgilendiren aşiret kurallarının etkisiz hale gelmesi beklenmektedir.

Alan çalışmasında elde edilen bulgulara göre aşiretlerde liderlik, tarih boyunca en önemli kurumsal fonksiyon olmuştur. Çünkü aşiret kurallarının belirlenmesinde en etkili kişiler liderlerdir. Aşiretler eski yaşam tarzlarını kaybetmemeye çalışmaktadırlar. Örneğin liderlik eskiden olduğu gibi şimdi de aynı aile içerisinde devam etmektedir. Liderlik değişiminde böyle bir kuralın olması siyasal kültürün bir yansımasıdır. Günümüz teknoloji çağında yaşam koşullarının değişmesi, doğal olarak gençlerin fikirlerini de etkilemiştir. Aşiret üyesi olan genç katılımcılara göre günümüzde toplumu etkileyen farklı aktörlerin ortaya çıkmasıyla liderlik kurumunun etki sahası daralmıştır. Bu durumda gençlerin gelecekte bölgedeki değişimlere ciddi bir şekilde etki edeceği öngörülmektedir. Yerleşim yerleri incelendiğinde, aşiretlerin giderek geniş nüfusa sahip olduğu ve sosyal tabanlarının genişlediği fark edilmiştir. Aşiret liderlerinin de bu genişleme karşısında, temsilde yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple liderlik kurumu etki sahasının daraldığı tespit edilmiştir.

Aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarından olan evlilik ve akrabalık sonucu aşiret üyeleri birbirlerine kan bağıyla bağlıdırlar. Şırnak'ta da kan bağıyla birbirine bağlı olan aşiret üyelerinin yakın bir ilişki içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Üyeler arasındaki bu doğal bağlılık, aynı zamanda organik örgütlenmenin bir göstergesidir. Diğer yandan alan araştırmasında sosyal tabanın aşiretlerde gittikçe genişlediği tespit edilmişti. Aşiretlerde sosyal taban genişledikçe organik örgütlenme yapısı güç kaybetmektedir. Yine katılımcılardan elde edilen bulgulara göre Şırnak'ta bütün aşiretler idari yapıyı bir üst güç olarak gördükleri için idari yapıyla uyumlu olmaya özen göstermektedirler. Aşiretler birbirleriyle de barış halinde olmaya dikkat etmektedirler. Tarihsel sürece baktığımızda aşiretler, otonom yapılarına özen

göstermişlerdir. Günümüzde ise aşiret kurumunun özerkliğe siyasal anlamdan daha çok sosyal anlam yüklediği görülmektedir.

Bütün aşiretler ataerkil düzene sahip yapılardır. Şırnak'ta ki aşiretlerde de bu durum doğrulanmıştır. Toplumun yarısını oluşturan kadınlar, bütün kurumlarda söz sahibidir. Buna karşın kadınlar, sosyal bir kurum olan aşirette sınırlı statüye sahiptir. Görüşmelerde de aşiret kararlarında kadının sınırlı söz hakkına sahip olduğu tespit edilmiştir. Tam olarak bu sebepten dolayı toplum içerisinde aşiret yapıları eleştirilmektedir. Bu bağlamda aşiret lideri, kanaat önderi, imam gibi çoğu katılımcının kadınlarla ilgili sorularda rahatlıkla cevap veremedikleri gözlemlenmiştir. Bunun sebebi kadın hakkındaki düşüncelerinin toplum içerisinde hoş görülmediğini fark etmeleridir. Ancak elde edilen bulgulara göre aşiret yapıları var olduğu sürece kadınların statüsü erkeğinkiyle eşit olmayacaktır. Bu duruma sebep olan ve aşirette değiştirilmesi oldukça zor olan enformel kuralların, bu tür sosyal değişimler önünde bir engel olduğu tespit edilmiştir.

Toplumun geleceği olan çocuklar, her topluluk için önemli bireylerdir. Aşiret de çocukları fırsat olarak görüp gelecekle bağlantı kurmaktadır. Görüşmelerde aşiret liderleri açıkça eğitime önem verdiklerini ve bu doğrultuda çocukların eğitimi için her türlü imkânı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak çocukların geleceği ile ilgili olarak aşiret liderleri arasında beklenti farkı vardır. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bazı aşiret liderleri, çocuklar iyi bir eğitimden geçtikten sonra aşiret ve aşiretin kurumsal fonksiyonlarının kalıcılığı için çalışmalarını gerektiğini savunurken, bazı aşiret liderleri de çocuklarının eğitim alarak günümüze ayak uydurmaları gerektiğini savunmuşlardır. Aşiretlerin çocukları fırsat olarak görme konusunda hemfikir olduklarını söylemiştik. Bununla beraber aşiretlerin eğitilmiş birer birey olarak görmek istedikleri çocukların geleceği konusunda farklı düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Günümüz sosyal yaşamda aşiretlerin bazı kuralları tartışma konusudur. Bu açıdan bakıldığında aşiretler, sosyal değişim önünde bir engel olarak görülmektedir. Ancak güçlü politik kapasitelerinden dolayı aşiretler, siyasal yaşamda son derece etkili olmaya ve istikrar yaratmaya devam etmektedirler. Şırnak'ta aşiretlerin sahip oldukları kurumsal fonksiyonlarla bireyleri mobilize ettiğini belirtmiştik. Bu mobilizasyonu en çok hızlandıran kurum siyasettir. Bölge aşiretleri günümüzde bir oy havuzun sahiptir. Bu nedenle siyasi partiler aşiret liderleriyle bağlantı kurmaya çalışmaktadırlar. Bazı aşiret liderleri de bu vesileyle milletvekili ve belediye başkanı olmaktadır. Her ne

kadar aşiret yapılarının bazı kurallarına karşı çıkılsa da bu durum aşiretin geleceğini olumsuz yönde etkilemeyecektir. Çünkü siyaset kurumu, aşiret yapılarının gelecekteki varlıklarıyla ilgili bulanıklığı gidermektedir. Türkiye’de siyasal partiler, iktidar olabilmek için yoğun mesai harcamaktadır. Bunu başarabilmek için de toplumdaki her kesime ulaşmaya çalışmaktadırlar. Şırnak’ta aşiretler de bu potanın içerisinde. Bütün bunlar göz önüne alındığında siyaset kurumunun, birer oy havuzu olan Şırnak’ta aşiretlerin kurumsal fonksiyonlarını ve statüsünü güçlendirip gelecek dönemlere taşımada rol almaya devam edeceği öngörülmektedir.

Şırnak’ta sıklıkla sosyal ve politik değişimler meydana gelmektedir. Bu konuda göç, yatırım, sınır ötesi gelişmeler en önemli olaylardır. Özellikle sınır ötesinden gelen göçlerin bölge aşiretlerini en çok etkileyen hareket olduğunu söyleyebiliriz. Şırnak’ta aşiretler sınıra yakındır. Dolayısıyla aşiret genişlediğinde bazı üyeler komşu ülkelere yerleşmiş ve doğal olarak bazı sınır ötesi akrabalıklar ortaya çıkmıştır. Bazen politik sebeplerden dolayı Irak’tan Türkiye’ye göçlerin olduğu da bilinmektedir. Göç yoluyla meydana gelen sınır ötesi akrabalıkların ilerde daha büyük sosyal ve politik değişimlere neden olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bölgede etkili bir sosyal kurum olan aşiretler, toplumsal ve idari değişimlere cevap geliştirebilip değer üretebilmektedir. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre hükümet, belediye veya bir sosyal organizasyon bölgede herhangi bir değişim (kentsel değişim, altyapı çalışmaları, çevresel konular vs.) yapmak istediğinde aşiretlerin görüşlerini de almaktadır. Bu durumda kurallarıyla sınıfta kaldığı düşünülen aşiretlerin, toplumsal ve idari değişimlere cevap vererek eski konumunu sürdürmede direyet gösterdiği söylenilebilir.

Siyasal davranış üzerindeki etkiyi anlayabilmek ve görebilmek için oy verme davranışını idrak etmek gerekir. Bunun için de aşiretleri incelemek yeterli olacaktır. Türkiye’de bireyin siyasal düşüncesine ve oy verme davranışına yapılan en açık müdahaleyi aşiretlerde görmekteyiz. Son genel-yerel seçimler incelendiğinde mülakatta yer alan aşiret katılımcılarının yaşadıkları köy ve beldelerde aynı partiye verdikleri oyların oldukça yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2021). Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bireyin siyasal düşüncesi ve oy verme davranışı, aşiret tarafından etkilenmeye devam etmektedir. Özellikle bavik birimlerinde bu etkinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çünkü bu birimlerde akrabalık daha belirgindir. Öte yandan aşiretlerin bazı enformel kuralları da bireyin

siyasal tercihini ve oy verme davranışını etkilemektedir. Örneğin genç bir katılımcıya göre aidiyet duygusu mahallede çoğu kişinin oyunu etkilemektedir. Yani aidiyet hissiyle düşünen bireylerin, hangi parti aidiyet duygularına daha çok hitap etmişse o partiye oy verdikleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bir başka sonuç liderlik kurumuyla ilgilidir. Görüşmelerde aşiret liderleri, seçim esnasında baskı oluşturmadan aşiret üyelerine uygun tercihleri anlattıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda da neredeyse tamamının hem fikir olduğu gözlemlenmiştir. Aşiret liderleri bu tutumlarını sergilerken aynı zamanda binlerce oy üzerinde kontrolör güce sahip olduklarını göstermek ve liderliklerini pekiştirmek istedikleri fark edilmiştir.

Türkiye’de yapılan seçimlerde katılımın oldukça yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Yapılan en önemli seçimler, ulusal ve yerel düzeydeki genel-yerel seçimlerdir. Bu çalışma ile Şırnak’ta ki aşiretlerin her iki seçimde farklı tercih kullanıp kullanmadıkları, eğer farklı tercihler kullanılıyorsa da bu siyasal yönelimlerin sebeplerini öğrenmek ve literatüre kazandırmak amaçlanmıştır. Araştırmada katılımcıların büyük kısmı her iki seçimde farklı oy kullandıklarını savunurken, aynı oyu kullandıklarını savunan sınırlı sayıda katılımcılar da olmuştur. Burada göze çarpan bir noktaya değinmekte fayda vardır. Seçimlerde farklı oy kullanmayı pragmatik ilişkilere bağlayan katılımcılar olduğu gibi aynı oyu kullanmayı da pragmatik ilişkilere bağlayan katılımcılar olmuştur. Yani taraflar pragmatizmde buluşmuş ama pragmatizme farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların büyük kısmı, her iki seçimde farklı oy kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak aşiretlerin, büyük bir seçmen kitlesi oldukları göz önünde bulundurulduğunda bölgedeki seçim sonuçları bu ifadeleri doğrulamamaktadır (TÜİK, 2021). Son genel ve yerel seçimlerin sonuçları incelendiğinde Şırnak’ta bazı ilçelerde yüksek oranda ideolojik oy verildiği tespit edilmiştir. Böylece her ne kadar katılımcıların çoğu farklı oy kullandıklarını ifade etmiş olsalar da aşiretlerin seçimlerde daha çok aynı oyu verdikleri tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Al-Sadoon, W. (2018). “Çağdaş Irak’ta Arap Aşiretlerinin Siyasi Rolü”. *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, No:221 1-20.
- Akan, N. (2015, 13 Ocak). Blogspot. Huntington’da Kurumsallaşma Teorisi ve Siyasal Gelişme:<http://necmiakman.blogspot.com/2015/01/huntingtonda-kurumsallasma-teorisi-ve.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Akçura, Y. (1988). *Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarında)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akdeniz, E. (2019). *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Devlet Aşiret İlişkisine Bir Örnek: “Beritan Aşireti.”* Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Akın, F. (2020). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyet”. *HÜTAD*, 1 (32), 59-7.
- Akın, F. (2020). *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
- Akıncı, A. (2018). “Huntington ‘un Uyarlanabilirlik Ölçütü Bağlamında Türk Siyasi Partilerinde Kurumsallaşma: Chp, Mhp ve Akp”. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 66 (1), 121-133.
- Aksoy, E. B. (2013). *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
- Akşin, S. (1977). “Osmanlı ve Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”. *Toplum ve Bilim*, (2), 34-62.
- Aktan, C. C. ve Aktan, C. S. (2019). “Organizasyonlar ve Kurumlar, Kurallar ve Kurumların Rolü, Fonksiyonları ve Önemi”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 65-82.
- Akyıldız, A. (2015). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altan, B. (2020). “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Yapı, Sorunlar ve İngilizlerle İlişkiler Açısından Goyan Aşireti”. *History Studies*, 12 (1), 15-33.
- Altınay, A. R. (1989). *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- Arı, K. (2012). *Türk Devrim Tarihi 2*. İzmir: İleri Yayınları.
- Asan, H. (2016). "Devlet, Aşiret ve Eşkîya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)". *Göç Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 34-61.
- Aslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2000). *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aybars, E. (1998). *İstiklal Mahkemeleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, S. (2005). State and Tribe in Ottoman Eastern Turkey: A Historical Anthropological Approach: http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/49166/State_and_Tribe_in_Ottoman_Eastern_Turke.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aytar, O. (1992). *Hamidiye Alayları'ndan Köy Koruculuğuna*. İstanbul: Medya Güneşi Yayınları.
- Balcı, R. (2010). *Osmanlı'nın Doğu Siyaseti*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Baz, İ. ve Şarman, N. (2015). *Şırnak Aşiretleri ve Kültürü*. Ankara.
- Berman, S. (1997). "Civil Society and Political Institutionalization". *Sage Publications*, 40 (5), 562-574.
- Beşikçi, M. (2013). Mobilizing Military Labor in the Age of Total War: Ottoman Conscription Before and During the Great War. E. J. Zürcher (Ed.), *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000* içinde (ss. 547-580) Hollanda: Amsterdam University Press.
- Bitlisi, Ş. (2013). *Kürt Tarihi*, Çev. Abdullah Yegin. İstanbul: Nubihar Yayıncılık.
- Bitlisname*. (2017, 11 23). Bitlis Beyliği'nin Statüsü, Rolü ve Önemi. Adresinden alındı <http://www.bitlisname.com/2017/11/23/bitlis-beyliginin-statusurolu-ve-onemi-arastirma/> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).
- Bolat, T ve Seymen, O. A. (2006). "Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eşbiçimlilik". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 223-254.
- Boyd, R. ve Richerson, P. J. (1985). *Culture and the Evolutionary Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bruinessen, M. V. (1992). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bryjak, G. J. ve Soroka, M. P. (1994). *Sociology: Cultural Diversity in a Changing World*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Caton, C. S. (1991). Anthropological Theories of Tribe and State Formation in the Middle East: Ideology and the Semiotics of Power. J. Kostiner ve P. S. Houry (Ed.), *Tribes and State Formation in the Middle East* içinde (ss. 90-91) California: University of California Press.

- Pitt-Rivers, J. (1966). Honour and a social status. J. G. Peristiany (Ed.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society* içinde (ss. 18-77) London: Weidenfeld ve Nicolson.
- Çağatay, N. (1972). *Türkiye’de Gerici Eylemler (1923’den Buyana)*. Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 161-178.
- Çelik, K. (2007). “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (40), 569-613.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu İktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.
- DiMaggio, P. J. ve Powell, W. W. (1991). Introduction. W. W. Powell ve P. J. DiMaggio (Ed.), *The New Institutionalism In Organizational Analysis* içinde (ss. 1-20) Chicago: University of Chicago Press.
- Dinar, G.B. (2013). “Kurum, İçgüdü ve Alışkanlık Kavramları Temelinde Veblen’in Kurumsal Evrim Teorisi”. *Amme İdaresi Dergisi*, 46 (4), 45-65.
- Dinç, F. (2020). “Medenileştirme” Aracı Olarak Osmanlı’nın İskân Politikası: Caf Aşireti Örneği”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12 (3), 410-426.
- Derya, H. (2017) “Kurumsal İktisadın Katkıları Üzerine Değerlendirme”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (63), 1092-1110.
- Dobbin, F. R. (1994). Cultural Models of Organization: The Social Construction of Rational Organizing Principles:
https://scholar.harvard.edu/files/dobbin/files/1994_cultmodorg_crane.pdf
adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Dobler, C. (2009). “The Impact of Formal and Informal Institutions on Per Capita Income”. *Peter Lang International Academic Publishers*, 1 (319), 1-43.
- Doğan, İ. (2021). *Botan Emirliği*. Academia.edu. adresinden alındı
https://www.academia.edu/26987597/botan_emirli%c4%9fi adresinden alındı
(Erişim Tarihi 01.06.2021).
- Doğan, C. (2010). *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802–1869)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. Afyonkarahisar.
- Doğan, C. (2010). “Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat’ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 15-38.
- Doğan, O. (2013). *Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Dumludağ, D. (2014). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma. Aysan F. A. ve D. Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* içinde (ss. 15-36) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Durç, S. A. (2009). *Türkiye’de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Dündar, M. (2018). “Aşiret ve Dini Kimlik”. *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (11), 77-92.
- Dündar, F. (2001). *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ebinç, S. (2008). *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret- Cemaat- Devlet (1839-1950)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara.
- Ellickson, R. C. (1986). “Of Coase and Cattle: Dispute Resolution Among Neighbors in Shasta County” *Yale Law School Legal Scholarship Repository*, 38 (3), 623-687.
- Ergil, D. (1984). *Toplum ve İnsan*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erkan, R. (2002). *Bianet*. <https://bianet.org/bianet/siyaset/13555-secmen-degil-asiret-reisi-onemli-adresinden-alindi> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).
- Ertaş, K. (2019). “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (89), 150-184.
- Eştürk, Ö. (2006). *Türkiye’de Liberalizm: 1983- 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hatay.
- Ethington, P. J. ve Mcdonagh, E. (1996). “The Common Space of Social Science Inquiry”. *Polity*, 28 (1), 85-90. (2015, 5 31). Blogger. Doğu İlleri ve Varto Tarihi:<https://doguillervevartotarihi.blogspot.com/2015/05/bolum-vii-istibdat-devrinde-dogu-illeri.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 28.04.2021).
- Fichter, J. (1994). *Sociologia*. Barcelona: Libergraf S.A.
- FindGlocal*. (2021). Tayan Aşireti. <http://www.findglocal.com/TR/Silopi/1446192915610810/Tayan-A%C5%9Fireti> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.05.2021).
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- Genç, S. (2020). "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği". *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1), 38-59.
- Goldman, S. (2014). *Voting Behavior on the United States Courts of Appeals, 1961-1964*. Cambridge University Press.
- Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gurulkan, K. (2010, Ağustos 20). Osmanlı Arşivi-Tarih. Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şırnak ve Çevresi. <http://kgurulkan.blogspot.com/2010/08/osmanli-arsiv-belgelerinde-sirnak-ve.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- Gültekin, M. ve Tan, M. (2017). "Siirt Duderan Aşireti: Yapı ve Değişim". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27 (1), 187-205.
- Güneş, H. (2015). "Beytüşşebap Tarihi Üzerine Notlar". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 103-113.
- Güneş, M. (2014). *Osmanlı Devlet'inde Kaymakamlık (1842-1871)*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Gürocak, H. (2001). *Şırnak'taki Tatar Aşiretinin Halk İnanışları ve Şırnak İlinin Günümüz İnanç Coğrafyası*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Dinler Tarihi Bilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ.
- Gürses Gazetesi*. (2020, Ekim 16). Jırîkî aşireti lideri kimdir? Jırîkî aşireti kaç kişiden oluşuyor? <https://www.gursesgazetesi.com/yasam/jirki-asireti-lideri-kimdir-jirki-asireti-kac-kisiden-olusuyor-h43358.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 13.05.2021).
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/index.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.07.2021).
- Halaçoğlu, Y. (2021). *İslam Ansiklopedisi*. Aşiret: <https://islamansiklopedisi.org.tr/asiret> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.04.2021).
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaset ve Aşiretlerinin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hall, P. A. ve Taylor, C. R. (1996). "Political Science and the Three New Institutionalisms". *Political Studies*, 44 (5), 963-957.
- Hodgson, G. M. (2005). "Institution by Walton H. Hamilton" *Journal Of Institutional Economics*, 1 (2), 233-244.
- Hodgson, G. M. (2006). "What are Institutions?" *Journal of Economic Issues*, 40 (1), 1-25.

- Huntington, S. P. (1965). "Political Development And Political Decay". *Cambridge University Press*, 17 (3), 386-430.
- Huntington, S.P. (1967). *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London: Yale University Press.
- Hürriyet. (2002, Eylül 26). Aşiret reisleri ve şeyhler Meclis'e. (R. Erkan, Röportaj Yapan) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/asiret-reisleri-ve-seyhler-meclise-99878> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 14.05.2021).
- Izady, M. R. (2013). *Bir El Kitabı Kürtler*. Çev. Cemal Atila. İstanbul: Doz Yayınları.
- İbrahimoğlu, M. ve Ücün, H. (2020). *Destansı Bir Hikâye Jırîkî Kilimi*. İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- İbrahimoğlu, M. (2016). *Göç, Kültür, Yaşam, İnanç Duderan Dawidiyan Aşireti*. İstanbul.
- İçener, Z. Ç. (2015). "Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları". *Bilig*, 1 (75), 313-340.
- İlhan, C. (2015, Haziran 8). *Rudaw*. Barzani AK Parti için oy istedi mi? <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/080620153> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.05.2021).
- İlyas, A. (2015). "Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyarlarda Aşiretlerin Rolü". *Batman Üniversitesi Batman University Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 182-200.
- İlyas, A. (2014). "1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi". *Turkish Studies*, 9 (4), 563-575.
- İlyas, A. (2009). *Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- İnancık, H. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Çev. Sezer, R. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnancık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Çev. Berktaş H. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalaycı, İ. ve Kızılkaya, O. (2012). "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 361-378.
- Kalkan, B. (2015). "Yeni Kurumsal Siyaset". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3), 559-583.
- Karasu, M. A. (2019). "Yerel Siyaset ve Yerel Siyasal Dinamikler Üzerinde Aşiret Etkisi (Şanlıurfa Örneği)". Ankara Üniversitesi Yayınları, 618, 56-78.

- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karadeniz, S. (2010). "Osmanlıdan Cumhuriyete Merkezileşme Politikalarının Aşiret Sistemine Etkileri". *Mukaddime*. 3 (3), 27-41.
- Karadeniz, S. (2012). *Aşiret Sisteminde Dönüşüm -Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller-Batman Örneği*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı. Yayınlanmış Doktora Tezi. Malatya.
- Kardaş, C. (2013). *Dengbêjlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmış Doktora Tezi. Elâzığ.
- Karpat, K. H. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpuzoğlu, E. (1999). *Aile Şirketlerinin Kurumsallaşma Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme- Personel Yönetimi ve Organizasyon Doktora Programı. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul.
- Kartın, C. (2005). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- Kazdal, N. (2020). *Türkiye'de 1970 Sonrası Kurulan Koalisyon Hükümetlerinde Demokrasi Anlayışı*. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Keman, H. (2002). The Comparative Approach to Democracy. H. Keman (Ed.), *The Comparative Approach to Democracy: A Guide to Contemporary Theory and Research* içinde (ss. 3-16) London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publication.
- Kıran, E. (2003). *Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu: Ekolojik, Toplumsal ve Siyasal Bir İnceleme*. İstanbul: Elma Yayınları.
- Klein, J. (2011). *The Margins of Empire*. Stanfrod, California: Stanford University Press.
- Kocaman, Z. ve Tokgözlü, A. (2010). *A'dan Z'ye Her Yönüyle Silopi*. İstanbul: Do Yayınları.
- Kodaman, B. (2010). The Hamidiye Light Cavalry Regiments: Abdülhamid II and the Eastern Anatolian Tribes. M. H. Yavuz ve P. Sluglett (Ed.), *War and Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin* içinde (ss. 382-429). Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Kodaman, B. (1986). "Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 3-20.

- Kösemihal, N, Ş. (1955). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Krehbiel, K. (1991). *Information and Legislative Organization*. Michigan: University of Michigan.
- Kutluay, O. (2020). “Urfa’da Siyasi Hayat ve Genel Seçimler (1960-1970)”. *Kadim Akademi SBD*, 4 (2), 1-15.
- Kutschera, C. (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Levitsky, S. (1998). “Institutionalization and Peronism”. *SAGE Publications*, 4 (1), 77-92.
- March, J. G. ve Simon, H. A. (1975). *Örgütler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- March, J. G. ve Olsen, J. P. (1984). “The New Institutionalism: Organizational Factors In Political Life” *American Political Science Association*, 78 (3), 734-749.
- Mardin, M. S. (2010, Temmuz 1). *Köprü Dergisi*. Tarihi ve Sosyal Değişim Sürecinde Bediüzzaman Said Nursi’nin Mardin Hayatı. <https://www.koprudergisi.com/yaz-2010/tarihi-ve-sosyal-degisim-surecinde-bediuzzaman-said-nursinin-mardin-hayati/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 14.05.2021).
- Memleket*. (2010, Eylül 11). Doğu’da aşiretlerin referandum tercihi. <https://www.memleket.com.tr/doguda-asiretlerin-referandum-tercihi-78143h.htm> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.05.2021).
- Meyer, J. W. ve Rowan, B. (1977). “Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”. *American Journal of Sociology*, 83 (2), 340-366.
- Meyer, H. D. ve Rowan, B. (2006). Institutional Analysis and the Study of Education. B. Rowan ve J. W. Meyer (Ed.), *The New Institutionalism in Education* içinde (ss. 1-15) New York: State University of New York Press.
- Miftakhov, S. (2018). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946- 1960”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 1-26.
- Mıynat, A. (2009). “Eyyubi Hanedanlığının Son Kalesi Hasankeyf’in Düşüşü”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 47-68.
- Miş, N. (2018, Mayıs 26). *SETA*. Geçmişten Bugüne Ak Parti Seçim Beyannameleri. <https://www.setav.org/gecmisten-bugune-ak-parti-secim-beyannameleri/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- Neoinstitutionalism Britannica*: <https://www.britannica.com/topic/neoinstitutionalism> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Mondal, P. (2021). *Your Article Library*. 5 Major Functions Performed by a Social Institutions: <https://www.yourarticlelibrary.com/sociology/5-major-functions-performed-by-a-social-institutions/34957> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 24.04 2021).

- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013a). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013b) *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 (20 Kasım 1961-27 Ekim 1965)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013c) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013d) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 5 (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013e) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 6 (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013f) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 7 (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013g) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 (9 Kasım 1989- 30 Ekim 1995)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013h) *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 9 (30 Ekim 1995- 11 Ocak 1999)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Nikitin, B. (2002). *Kürtler; Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*. Çev. Hüseyin Demirhan, Cemal Süreyya. İstanbul: Deng Yayınları.
- North, D.C. (1990). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- North, D.C. (1991). Institutions, Transaction Costs, and the Rise of Merchant Empires. J. D. Tracy (Ed.), *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade 1350-1750* içinde (ss. 22-41) New York: Cambridge University Press.
- Olsen, J. P. (2007, Ağustos 13). *ResearchGate*. Understanding Institutions and Logics of Appropriateness: Introductory Essay: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2007/wp07_13.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 31.01.2021).
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (2018). *Babam Sultan Abdulhamid*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ostrom, E. (1986). “An Agend for the Study of Institutions”. *Public Choice*, 3 (25), 3-25.
- O’Donnell, G. A. (1994). “Delegative Democracy”. *The Johns Hopkins University Press*, 5 (1), 55-69.

- Ökten, Ş. (2010). “Kan Davası: Kanın Öcü ya da Şeref Uğruna Verilen Kolektif Savaş”. *Antropoloji Dergisi*, 1 (24). 165-187.
- Önal, S. (1988). *Sosyolojiye Giriş*. İzmir: Erdem Kitapevi.
- Özcoşar, İ. (2021). *Kürt Emirlikleri ve Bedirhan Bey*
https://www.academia.edu/34250932/k%C3%BCrt_emirlikleri_ve_bedirhan_bey
 adresinden alındı (Erişim Tarihi 01.06.2021).
- Özcoşar, İ. ve Ertekin, A. (2019). “Sultan ve Aşiret: Hamidiye Alayları Aşiret Reislerinin II. Abdülhamid’i Ziyareti”. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 4 (2), 23-38.
- Özer, A. (2000). *Doğu Anadolu’da Aşiret Düzeni*. İstanbul: Boyut Yayınları
- Özgür, B. (2015, Mart 13). *Radikal*. Seçimin en ilginç rekabeti Diyarbakır’da: Bir aile, üç rakip. <http://www.radikal.com.tr/politika/secimin-en-iliginc-rekabeti-diyarbakirda-bir-aile-uc-rakip-1312363/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.05.2021).
- Özkaya, Ö. (2013). *Amerikan İstihbarat Belgeleriyle Kürtler*. İstanbul: Pegasus Yay.
- Özoğlu, H. (2004). *Kurdish Notables and the Ottoman State*. Albany: State University of New York Press.
- Özoğlu, H. (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. Çev: N. Özok, A. Z. Gündoğan. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Tahsin, H. (1999). *Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları/Sultan Abdulhamit*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Pejovich, S. (1999). “The Effects of the Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development”. *Journal of Markets&Morality*, 2 (2), 164-181.
- Peters, B. G. (1999). *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Peter, L.B. ve T. Luckmann. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası. Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Riker, W. H. (1980). “Implications from the Disequilibrium of Majority Rule for the Study of Institution”. *American Political Science Association*, 74 (2), 432-446.
- Risale-i Nur Enstitüsü*. (2021). Miran Aşiret Reisi Mustafa Paşa (?-1902). <http://www.rne.com.tr/portreler/miran-asiret-reisi-mustafa-pasa-1902/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Rutherford, M. (1994). *Institutions in Economics The Old and the New Institutionalism*. New York: Cambridge University Press.
- Sahlin, M. D. (1968). *Tribesmen: Foundations of Modern Anthropology Series*. USA: Prentice Hall.

- Salihoğlu, M. L. (2013, Haziran 27). Yeniasya. Demokratların II. İktidar devresi: 1965-71: https://www.yeniasya.com.tr/m-latif-salihoglu/demokratlarin-ii-iktidar-devresi-1965-71_211695 adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- Sarı, A. (2018). “Bozulus Türkmenleri”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (1. Baskı) içinde. (146, 257-260). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Sarı, A. (2015). *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Saydam, A. (2009). “Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 9-31.
- Schepsle, K. A. (2015, Şubat 12). *Tpavone princeton*. Studying Institutions: Some Lessons from the Rational Choice Approach: https://static1.squarespace.com/static/5d653034873abb0001dd9df5/t/5d6ee77a0ba06c00010f5458/1567549307618/kenneth_schepsle-studying_institutions-lessons_from_the_rational_choice_approach.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 31.01.2021).
- Scott, W. R. (1987). “The Adolescence of Institutional Theory”. *Sage Publications*, 32 (4), 493-511.
- Scott, W. R. (2003). “Institutional Carriers: Reviewing Modes of Transporting Ideas Over Time and Space and Considering Their Consequences”. *Industrial and Corporate Change*, 12 (4), 879-894.
- Selznick, P. (1996). “Institutionalism "Old" and "New". *Johnson Graduate School of Management, Cornell University*, 41 (2), 270-277.
- Selznick, P. (1992). *The Moral Commonwealth: Social Theory and the Promise of Community*: Kaliforniya: University of California Press.
- Selznick, P. (1957). *Leadership in Administration: A Sociological Interpretation*: Kaliforniya: University of California, Berkeley
- Sezgin Koyun. (2021). Mekanik ve Organik Örgüt İşletme Yapıları <https://www.sezginkoyun.com/mekanik-ve-organik-orgut/> Erişim Tarihi: 23.06.2021).
- Shaw, S. J. (1977). “Ottoman Archival Materials For The Nineteenth And Early Twentieth Centuries: The Archives Of İstanbul”. *Cambridge University Press*, 6 (1), 94-114.
- Sosyoloji*. (2021). Sosyal Kurumların Fonksiyonları: <http://sosyolojisi.com/sosyal-kurumlarin-fonksiyonlari/330.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 21.04.2021).
- Sociology Group*. (2021). Functions of Institutions:

- https://www.sociologygroup.com/institutions-meaning-definition-characteristics-types-functions/#Functions_of_Institutions adresinden alındı (Erişim Tarihi: 21.04.2021)
- Sümer, F. (2009). *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Swidler, N. (1980). Sedentarization and Modes of Economic Integration in the Middle East. P. C. Salzman (Ed.), *When Nomads Settle* içinde (ss. 21-35) New York: Praeger Publishers.
- Sykes, (2015). "The Kurdish Tribes Of The Ottoman Empire". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38 (1), 451-486.
- Şahin, İ. (1987). "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar". *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (13), 195-208.
- Tapper, R. (2001). *İran Sınır Boylarında Göçebeler*. Çev: F. Dilek Özdemir. Ankara: İmge Yayınları.
- Taşdelen, M. (1997). *Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritan Aşireti Örneği)*. İstanbul: Turan Yayınları.
- Tekin, F. (2005). *Hakkâri Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Thelen, K. ve Steinmo, S. (1992). Historical Institutionalism in Comparative Politics. Thelen, K. Steinmo, S. ve F. Longstreth (Ed.), *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis* içinde (ss, 2-10) New York: Cambridge University Press.
- Thevenin, M. (2011). "Kurdish Transhumance: Pastoral practices in South-east Turkey". *Pastoralism Journal*. 1 (1), 1-24.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Çev: Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitapevi.
- Toker, M. (1998). *Şeyh Sait ve İsyanı*. İstanbul: Yeniğün Haber Yayıncılık.
- Tori. (2005). *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Tuncel, M. (2010). *İslam Ansiklopedisi*. Şirnak.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sirnak> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- TUİK. (2021). Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Veri Tabanı: <http://rapory.tuik.gov.tr/18-11-2021-01:16:16-8536018471120031794682860164.html?> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

- TÜİK.* (2021). Adalet ve Seçim: Seçim Yılına Göre Milletvekili Sayısı. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- TÜİK.* (2021). Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Veri Tabanı: <http://rapory.tuik.gov.tr/18-11-2021-01:16:16-8536018471120031794682860164.html?> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- TÜİK.* (2012, Haziran). Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2011. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri.* (2021). aşiret: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 12.04.2021).
- Türkdoğan, O. (1998). *Güneydoğu Kimliği-aşiret, Kültür, İnsan*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türkkahraman, M. (2006). *Toplum ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Alp Yayınevi.
- T.C. Resmî Gazete.* (1934, Haziran 21). İskân Kanunu: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- T.C. Resmî Gazete.* (1945, Haziran 15). Çiftçiyi Topaklandırma Kanunu: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6032.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.* (2018, Nisan 18). Merhum Turgut Özal'ı Rahmetle Anıyoruz. <http://www.gap.gov.tr/merhum-turgut-ozal-i-rahmetle-aniyoruz-duyuru-65.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- Uçar, G. (2018). *Bir Toplumsal Organizasyon Olarak Aşiretlerin Modern Zamanlarda Çeşitlenen İşlevleri: Koçgiri Aşiretleri Örneği*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Uçar, F. ve Akandere, O. (2017). “Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu D.*, 16 (61), 355-392.
- Uçar, F. (2016). “Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1 (43), 175-200.
- Uçmaz, A. (2019). *Miran Aşireti ve Mustafa Paşa*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır.
- Uluç, A. V. (2007). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği'nde Siyasal Katılım*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul.

- Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Ünlü, H. (2019). *Hindistan'da Hâkim Parti Sisteminin Değişimi: Kurumsalcı Bir Analiz*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul.
- Ünsal, A. (2006). *Anadolu'da kan davası; yaşamak için öldürmek*. Çev: N. Öktem ve E. Öktem). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Veblen, T. (1899). *The Theory of The Leisure Class*. New York: Oxford University Press.
- Veblen, T. (1909). "The Limitations of Marginal Utility". *The University of Chicago Press Journals*, 17 (9), 620-636.
- Yalman-Yalgın A. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, A. (2004). *İki Aşiret Arasında Kültürel Rekabet ve Çatışma*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Yıldız, Z. (1992). *Kürt Gerçeği*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Yinanç, R. ve Elibüyük, M. (1983). *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri-1560*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yiner, A. (2012). "Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı". *History Studies*, 4 (1), 449-464.
- Yiner, A. (2019). "Aşiretler Arasındaki Mücadele ve Hamidiye Alayları". *Journal of Academic Value Studies*, 5 (3), 395-405.
- Zucker, L. G. (1977). "The Role Of Institutionalization in Cultural Persistence". *American Sociological Association*, 42 (5), 726-743.
- Zucker, L. G. (1983). "Organization As Institutions". *Research in the Sociology of Organizations*, 2 (1), 1-47.
- Zijderveld, A. C. (1985). *Soyut Toplum*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Weingsat, B. R. (1996). *Political Institutions: Rational Choice Perspectives*. R. E. Goodin ve H.D. Klingemann (Ed.), *A New Handbook of Political Science* içinde (ss. 167-190) New York: Oxford University Press.
- Wellhofer, E. S. (2016). "Dimensions of Party Development: A Study in Organizational Dynamics". *Journal of Politics*, 34 (1), 153-182.
- Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. Ankara: Adres Yayınları.

EKLER

EK 1: ÖĞRENCİ GÖRÜŞME FORMU

“SOSYAL KURUMLARIN BİREYİN SİYASAL DAVRANIŞINA ETKİSİ: ŞIRNAK’TA AŞİRET DAVRANIŞI”

Başlıklı Yüksek Lisans Tezi İçin Mülakat Yapmak Üzere Hazırlanmış Sorular

-Aşiretlerin Kapasitelerine İlişkin Bulgular

-Aşiretler Hakkında Genel Bilgi

Aşiretlerin Kurallarına İlişkin Bulgular

-Aşiret İçi Kuralların Günümüzdeki Etkisi

-Aşiret İçi Kuralların Üye Davranışlarına Etkisi

-Aşiret İçi Kural ve Davranışların Sonuç Almada Etkisi

-Aşiretlerin Kural ve Davranışlarını Etkileyen Enformel Kurallar

Aşiretlerde Liderliğe İlişkin Bulgular

-Aşiret İçi Kuralların Belirlenmesi

-Aşiret İçi Güç İlişkileri Değişimi (Liderlik Değişimi-Güç Geçişi)

-Liderlik ve Gençler Arası İlişkiler

Aşiretlerin Organizasyonel-Örgütsel Yapısına İlişkin Bulgular

-Aşiretlerdeki Örgütlenme Türü (Mekanik-Organik)

-Aşiretlerde Sosyal Taban

Aşiretlerin Otonom Yapılarına İlişkin Bulgular

-Aşiret İçi Alınan Kararlarda Dış Etki

-Aşiretlerin Dış İlişkileri

Aşiretlerde Cinsiyete İlişkin Bulgular

-Aşiretlerin Kadına Bakışı

-Aşiretlerde Annelik

-Aşiretlerin Çocuklarına Bakışı Nasıl?

Aşiretlerde Teknoloji Kullanımına İlişkin Bulgular

-Aşiret İçi Teknoloji Kullanımı

Aşiretlerin Politik Temsil Kapasitelerine İlişkin Bulgular

-Sosyal Bir Kurum Olarak Aşiretlerin Siyaset, Bürokrasi ya da Farklı Organizasyonlardaki Varlığı

-Aşiretlerin Sosyal ya da Politik Değişimlerden Etkilenmesi

-Aşiretlerin Bölgedeki Çalışmalara ve Değişimlere Cevap Geliştirebilme Yeteneği

-Aşiretlerin, Üyelerin Siyasal Düşüncesine ve Oy Verme Davranışına Etkisi

-Aşiretlerin Siyasal Davranışında Ulusal ve Yerel Düzeyde Farklılıklar (Genel Seçim-Yerel Seçim)

-Aşiretler İçerisinde Ortaya Çıkan Farklı Siyasal Yönelimler (İdeolojik- Pragmatik)

EK 2: BİLİMSEL ETİK KURULU ONAYI

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı: 2021/103

Tarih: 03/11/2021

Sayın; Hamza YAMAN

Aşağıda bilgileri bulunan çalışmanızda kullanacağınız anket üniversitemiz Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup, söz konusu anketin etik yönden uygunluğuna karar verilmiştir.

Çalışmanın Adı: “Sosyal kurumların bireyin siyasal davranışına etkisi: Şırnak’ta aşiret davranışı”

Sorumlu Araştırmacı: Hamza YAMAN (Şırnak Üniversitesi)

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSE BİLGİLER:**

Adı Soyadı: Hamza YAMAN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

EĞİTİM:

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
Lise	Silopi Lisesi	22/06/2012
Lisans	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	28/05/2018
Yüksek Lisans	Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Siyaset Ekonomisi	Tez Aşamasında

YABANCI DİL: 68,75